

fcrn

**ADVISORY COMMITTEE ON THE
FRAMEWORK CONVENTION FOR THE
PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES**

ACFC/SR/IV(2022)002
Montenegrin language version

Fourth Report submitted by Montenegro

**Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework
Convention for the Protection of National Minorities –
received on 8 December 2022**

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

**ČETVRTI IZVJEŠTAJ CRNE GORE O OSTVARIVANJU OKVIRNE
KONVENCIJE ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA**

Podgorica, jul 2022. godine

SADRŽAJ

REZIME	4
UVODNE NAPOMENE.....	6
OSVRT NA PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE MANJINSKIH NARODA I DRUGIH MANJINSKIH NACIONALNIH ZAJEDNICA I MEĐUNARODNE INSTRUMENTE ZAŠTITE	7
OPŠTE INFORMACIJE O ETNIČKOJ, VJERSKOJ I JEZIČKOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA	14
INFORMACIJA O POZICIJI CRNE GORE PREMA INDEKSU RAZVOJA PO MJERI ČOVJEKA	17
UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA.....	18
BAZA PODATAKA I CIVILNA REGISTRACIJA	22
OBRAZOVANJE	23
<i>PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE</i>	26
<i>OSNOVNO OBRAZOVANJE</i>	26
<i>SREDNJE OBRAZOVANJE</i>	27
<i>VISOKO OBRAZOVANJE</i>	28
ZAPOSŁJAVANJE	28
SOCIJALNA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	31
KULTURA I INFORMISANJE	36
UČEŠĆE ROMA I EGIPĆANA U JAVNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU	38
RASELJANA I INTERNO RASELJENA LICA	39
INFORMACIJA O NAPRETKU U SPROVOĐENJU ODREDBI KONVENCIJE.....	42
ČLAN 1	42
ČLAN 2	43
ČLAN 3	43
ČLAN 4	47
ČLAN 5	79
ČLAN 6	94
ČLAN 7	102
ČLAN 8	103
ČLAN 9	106
ČLAN 10	118
ČLAN 11	125
ČLAN 12	129
ČLAN 13	132
ČLAN 14	133
ČLAN 15	136
ČLAN 16	142
ČLAN 17	144
ČLAN 18	145
ČLAN 19	146

REZIME

Na osnovu člana 25. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Okvirna konvencija), Crna Gora je u obavezi da podnosi periodične izvještaj Generalnom sekretaru Savjeta Evrope obuhvatajući informacije od značaja za sprovođenje Okvirne konvencije. Četvrti izvještaj Crne Gore o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina ima za cilj da ukaže na izmjene, dopune i novine u pravnom i institucionalnom okviru zaštite manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, preduzete i planirane mjere za unapređenje i razvoj prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, te napredak u sprovođenju preporuka Savjetodavnog odbora za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina navedene u Trećem Mišljenju o Crnoj Gori usvojenim 7. marta 2019. godine.

Uprkos društveno-političkim (ne)prilikama i njihovog uticaja na pozicioniranje ljudskih i manjinskih prava na političku agendu vlasti, Crna Gora je u izvještajnom periodu uložila značajne napore na razvoju i unapređenju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Međutim, neophodno je jačati institucionalne kapacitete i opredijeljivati odgovarajući budžet. Implementacija i monitoring strategija i politika u ovoj oblasti se odvijale usporenijom dinamikom u drugoj polovini izvještavanja po Okvirnoj konvenciji, usljed organizacionih i kadrovskih promjena na šta se ukazuje i međunarodnim izvještajima. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (u daljem tekstu: Zaštitnik) u kontinuietu poboljšava svoj rad i bilježi rast pritužbi građana. Ipak, puna implementacija preporuka Zaštitnika izostaje i trebala bi biti sistematičnija, efikasnija i brža. Neophodno je veće zalaganje i zagovaranje predstavnika Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore sa ciljem značajnijeg uticala na unapređenje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti posebno u oblasti političke participacije i zapošljavanja. Značajna finansijska sredstva opredijeljena su iz budžeta i raspodijeljena kroz različite mehanizme Vlade Crne Gore, čime se u velikoj mjeri doprinosi napretku u sprovođenju odredaba Okvirne konvencije.

U odnosu na pitanja za hitno djelovanje, navedenim u Trećem Mišljenju o Crnoj Gori, Crna Gora je: 1) uložila napore na preduzimanje mjera za poboljšanje socijalne i ekonomske situacije Roma i Egipćana posebnom povećanjem mogućnosti zapošljavanja – 84,4% anketiranih Roma i Egipćana nije imalo posao 2016. godine, dok je u 2020. godini procenat onih bez posla na nivou od 70%, iako veoma visok stepen nezaposlenosti ovaj podatak ukazuje na pozitivan trend¹; 2) preduzela dalje korake za poboljšanje pohađanja romske i egipćanske djece u obrazovanju, ne umanjujući standard obrazovanja, i rješavanje ranog prisilnog braka, te dugoročno obezbjeđivanje romskih medijatora – na nivou osnovnog obrazovanja, 2016. godine upisano je 1622 učenika, a u 2020. godini 1856 učenika romske i egipćanske populacije na nivou osnovnog obrazovanja što je rast za oko 15%²; na nivou srednjeg obrazovanja, 2016.

¹ Istraživanje o socio-ekonomskom položaju Roma i Egipćana u Crnoj Gori, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Regionalnim savjetom za saradnju (RCC), 2020; dostupno na <https://www.gov.me/clanak/234675--novo-istrazivanje-o-socijalnoj-integraciji-roma-i-egipcana>

² Podaci Ministarstva prosvjete dostavljeni za potrebe periodičnog izvještavanja po osnovu Okvirne konvencije

godine upisano je 112 učenika, a u 2020. godini 207 učenika romske i egipćanske populacije na nivou osnovnog obrazovanja što je rast za preko 80%³; na nivou visokog obrazovanja potrebno je uložiti dodatne napore; takođe, u saradnji sa međunarodnim organizacijama i nevladinim organizacijama ulažu se dodatni napore na edukaciji romskih medijatora i obezbjeđivanja dugoročnijeg angažmana; 3) ponovno uvođenje predmeta građanskog obrazovanja i obavezno obrazovanje o upotrebi 20% nastavnog plana i programa za obrazovanje na lokalnom području je izostalo u ovom izvještajnom periodu, ali postoji snažan uticaj civilnog sektora koji je uspješno sproveo inicijativu uvođenja medijske pismenosti kao izborni predmet od školske 2023/2024. godine; 4) proširivanje afirmativne akcije za brojčano male nacionalne manjinske zajednice, posebno Rome, planirano je mjerama Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana kako bi se izvršile izmjene i dopune Zakona o izboru poslanika i odbornika u cilju obezbjeđivanja jednakog tretmana između takvih zajednica u pogledu pragova u izbornom zakonodavstvu.

U odnosu na preporuke po članovima Okvirne konvencije, od ukupno 36 preporuka Savjetodavnog odbora za Okvirnu konvenciju navedenim u Trećem Mišljenju o Crnoj Gori, u potpunosti je ostvaren napredak u⁴ 20, ograničen napredak u osam, te bez napretka u osam.

³ Podaci Ministarstva prosvjete dostavljeni za potrebe periodičnog izvještavanja po osnovu Okvirne konvencije

⁴ Detaljno obrazloženje ostvarenog napretka nalazi se u poglavlju Sprovođenje pojedinih odredbi Okvirne konvencije

UVODNE NAPOMENE

Crnu Goru, koju karakteriše multietničnost i multikonfesionalnost, u posljednjem periodu obilježava duboka društvena polarizacija, sve učestali govori mržnje i netolerancije i potrebno je dodatne napore usmjeriti ka jačanju međukulturnih odnosa i socijalne kohezije. Promjenom vlasti 30. avgusta 2020. godine, usljed nepostojanja političkog konsenzusa, Crna Gora se nalazi u političkoj i institucionalnoj krizi koja je rezultirala izglasavanjem nepovjerenja 42. Vladi Crne Gore. U aprilu 2022. godine formirana je 43. Vlada Crne Gore koja je zbog usvajanja tzv. Temelnog ugovora između države Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve izgubila podršku najvećeg dijela poslanika koji su dali podršku formiranja ovoj vladi.

U skladu sa članom 25 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Crna Gora podnosi Četvrti periodični izvještaj o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina za period od 2017. do 2022. godine.

Izvještaj je sačinjen uz koordinaciju Ministarstva za ljudska i manjinska prava, uz učešće Ministarstva pravde, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva prosvjete, Ministarstva kulture, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva sporta i mladih, Centra za razvoj i očuvanje kulture manjina u Crnoj Gori, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Uprave za kadrove, Univerziteta Crne Gore, Javnog servisa Crne Gore, Zajednice Opština Crne Gore, Uprave za statistiku, savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, i dr.

Dodatno, doprinos izradi ovog izvještaja dali su i opštine Ulcinj, Bar, Gusinje, Herceg Novi, Kotor, Tivat, Petnica, Plav, Rožaje, Tuzi, Tivat i Glavni grad Podgorica.

Izrazi koji se u ovom Izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju iste izraze u ženskom rodu.

Osvrt na pravni i institucionalni okvir zaštite manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i međunarodne instrumente zaštite

Preambula Ustava Crne Gore⁵ determiniše državu zasnovanu na vrijednostima koje čine sloboda, mir, tolerancija, poštovanje ljudskih prava i sloboda, multikulturalnost, demokratija i vladavina prava, kao i privrženost ravnopravnoj saradnji sa drugim narodima i državama i evropskim i evroatlantskim integracijama. Nosilac suverenosti prema Ustavu je građanin koji ima crnogorsko državljanstvo. Preambula Ustava Crne Gore determiniše odlučnost slobodnih i ravnopravnih građana, kao pripadnika naroda i nacionalnih manjina koji žive u Crnoj Gori: Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi da izraze privrženost demokratskoj i građanskoj Crnoj Gori. Posebne mjere se ograničavaju na vrijeme do ostvarivanja ciljeva zbog kojih su uvedene u pravni poredak. U članovima 79 i 80 Ustava Crne Gore pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima, a zabranjuje asimilaciju pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije. Dodatno, drugi dio Ustava, sadrži 65 članova kojima se garantuju ljudska prava i slobode, građanska i politička, ekonomska, socijalna i kulturna, kao i prava manjina. Crna Gora je odredbom člana 9 Ustava, utvrdila da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, te da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Međunarodni ugovori predstavljaju osnovni i najvažniji izvor međunarodnog prava, jer utvrđuju krug zaštićenih prava i međunarodne mehanizme nadzora, zahtijevajući od država članica da preduzimaju efikasne mjere na unutrašnjem planu (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima). Deklaracije, preporuke i ostali instrumenti tzv. mekog prava prepoznajući čitav katalog manjinskih prava i pružajući smjernice za njihovo regulisanje u unutrašnjem zakonodavstvu. U tom smislu od **pravnih instrumenata UN-a**, važno je istaknuti: Pakt o građanskim i političkim pravima, sa oba fakultativna protokola, kao i Pakt o socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima, Konvencija o statusu izbjeglica, sa Protokolom, Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija protiv mučenja ili drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni. Takođe, Crnu Goru obavezuje i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, ali ne kao ugovorna, već kao međunarodno običajno-pravna obaveza. Od **pravnih instrumenata Savjeta Evrope**, to su: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Povelja o regionalnim i manjinskim jezicima i Evropska socijalna povelja.

⁵ Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013), dostupan na <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>

Kada je riječ o pravnom okviru zaštite manjinskih prava u Crnoj Gori, ista je normirana na dva zasebna, ali u suštini povezana i uslovljena nivoa – Ustav, zakoni i podzakonska akta.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama⁶ dalje razrađuje prava propisana Ustavom, u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava. Ravnopravnost manjina u odnosu na druge državljane proklamovana je članom 4 ovog Zakona i obezbjeđuje se kroz zaštitu od diskriminacije u svim sferama društvenog života manjina. U stavu 2 ovog člana ustanovljena je protivzakonitost i kažnjivost svake povrede prava manjina, čime se ravnopravnost dodatno osigurava prijetnjom sankcijom za svako protivpravno djelovanje koje je u funkciji narušavanja ovog principa. Pored ovog ključnog zakona, pravni okvir kojim su regulisana prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine zakoni i drugi akti kojim se reguliše ostvarivanje prava iz pojedinih oblasti, kao što su obrazovanje, informisanje, kultura, upotreba jezika, simbola i pisma, politička participacija itd.

U tom smislu, pravo na slobodan izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica uređeno je **Zakonom o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola**⁷.

Sistematski zakon za oblast lokalne samouprave je **Zakon o lokalnoj samoupravi**⁸, kojim se propisuje da u vršenju svojih poslova organi lokalne samouprave dužni da obezbijede jednaku zaštitu prava in a zakonu zasnovanih pravnih interesa lokalnog stanovništva i pravnih lica i da opština obezbjeđuje uslove za zaštitu i unapređenje manjinskih prava. Isti sadrži i rješenja kojima se obezbjeđuje zaštita manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na način što je u članu 11 ovog Zakona propisano da je opština dužna da obezvjedi uslove za zaštitu i unapređenje manjinskih prava i rodne ravnopravnosti, te da lokalni službenici i namještenici ne smiju vršiti diskriminaciju po osnovu pripadnosti nekm manjinskom narodu ili manjinskoj nacionalnoj zajednici prilikom vršenja svojih poslova.

Zakonom o izboru poslanika i odbornika⁹ uređuje se i definiše politička participacija manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u okviru parlamentarne vlasti. Njime su na bliži način definisana Ustavom zajamčena prava manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore, sa posebnim akcentom na princip afirmativne akcije. Ovim zakonom se predviđa izuzetak kod

⁶ Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Crne Gore“, br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore“, br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/b2e7921b-2ec5-4cfe-879e-376c24b9dcc5?version=1.0>

⁷ Zakon o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola („Službeni list Crne Gore“, br. 003/20 od 23.01.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/5c050896-c51c-46c8-b86b-be5e7d7b1203?version=1.0>

⁸ Zakon o lokalnoj samoupravi, („Službeni list Crne Gore“, br. 2/2018, 34/2019 i 38/2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/7aff6d9b-94e0-4552-b3e5-654375b945ab?version=1.0>

⁹ Zakon o izboru poslanika i odbornika („Službeni list Crne Gore“, br. 4/98 od 18.02.1998, 05/98 od 25.02.1998, 17/98 od 20.05.1998, 14/00 od 17.03.2000, 18/00 od 31.03.2000, 09/01 od 22.02.2001, (SRJ) 09/01 od 02.03.2001, 41/02 od 02.08.2002, 46/02 od 10.09.2002, 45/04 od 02.07.2004, 48/06 od 28.07.2006, 56/06 od 07.09.2006, 46/11 od 16.09.2011, 14/14 od 22.03.2014, 47/14 od 07.11.2014), dostupan na https://dik.co.me/old_dik/regulativa/Zakoni/Zakon%20o%20izboru%20odbornika%20i%20poslanika.pdf

broja kandidata na izbornoj listi za izbor poslanika koju podnose grupe birača ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, kojih može biti najmanje 1/3 (dvije trećine za ostale grupe i stranke), a najviše onoliko kandidata koliko se bira.

Zakon o državnim službenicima i namještenicima¹⁰ sadrži klauzulu zabrane diskriminacije koju službenik mora da poštuje u svom radu, te propisuje dostupnost radnih mjesta državnih službenika, odnosno namještenika svima, pod jednakim uslovima i izričito zabranjuje zabranjuje dovođenje u povlašćeni, odnosno neravnopravan položaj državnog službenika, odnosno namještenika u ostvarivanju njegovih prava i obaveza ili mu uskraćivati, odnosno ograničavati prava, a naročito zbog *inter alia* nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti.

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju¹¹ naročito stavlja akcenat na prava manjina i njime se propisuje da se nastava izvodi i na jezicima u službenoj upotrebi, poštujući prava manjinskih naroda, uz navođenje na kojim jezicima se izvodi nastava (bosanski, albanski i hrvatski jezik).

Zakonom o medijima¹² kroz institut Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija podstiče pružanje javnih usluga, radi ostvarivanja Ustavom i zakonom zajamčenih prava za „medijske nekomercijalne sadržaje od javnog interesa, na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica“.

Zakon o kulturi¹³ kod utvrđivanja načela na kojima ona počiva u Crnoj Gori propisuje da su oni, pored ostalog, sadržani u slobodi stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu; opredijeljenosti države i lokalne samouprave da podstiču i pomažu razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva i zaštitu i očuvanje kulturne baštine; ravnopravnom očuvanju svih kulturnih identiteta i poštovanju kulturne različitosti; i konačno - izgradnji i unapređenju sistema kulture, u skladu sa međunarodnim standardima, a naročito standardima EU.

Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore¹⁴ navodi se da je ovaj emiter dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji *inter alia* su namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim

¹⁰ Zakon o državnim službenicima i namještenicima („Službeni list Crne Gore“, br. 2/2018, 34/2019 i 8/2021), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/59ed0c0d-daf3-493a-b4f3-afe34d5b1992?version=1.0>

¹¹ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, („Službeni list Crne Gore“, br. 004/08, 021/09, 045/10, 073/10, 040/11, 045/11, 036/13, 039/13, 044/13, 047/17, 059/21) dostupan na <https://www.katalogpropisa.me/wp-content/uploads/2021/06/Opsti-zakon-o-obrazovanju-i-vaspitanju.pdf>

¹² Zakon o medijima („Službenom listu CG“, br. 82/2020 od 6.8.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/101e4ce0-3a5e-4c04-a81a-5287551a6a82?version=1.0>

¹³ Zakon o kulturi („Službeni list Crne Gore“, br. 049/08 od 15.08.2008, 016/11 od 22.03.2011, 040/11 od 08.08.2011, 038/12 od 19.07.2012), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/03ecfa1e-c000-41af-a230-fd0e0a9667b9>

¹⁴ Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore („Službenom listu CG“, br. 80/2020 od 4.8.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/4b2773c6-8a04-41a3-b286-bd3523e034b0?version=1.0>

i drugim specifičnim grupama, te afirmišu i njeguju crnogorski nacionalni i kulturni identitet, kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, evropsko kulturno nasljeđe i kulturnu raznolikost.

Kada su u pitanju **procesni zakoni**, postoji niz odredbi o pravu na upotrebu jezika, odnosno jezika u službenoj upotrebi. U tom smislu neophodno je navesti **Zakonik o krivičnom postupku**¹⁵, **Zakon o parničnom postupku**¹⁶ i **Zakon o upravnom postupku**¹⁷ koji sadrže niz odredbi i procesnih garancija koje se vezuju za upotrebu jezika u postupku. Crnogorsko zakonodavstvo poznaje i još jedan dodatni mehanizam za zaštitu manjina koji podrazumijeva uključivanje u krivično zakonodavstvo odgovarajućih krivičnih djela izvršenih na etničkoj, nacionalnoj, vjerskoj i sličnoj osnovi. **Krivični Zakonik Crne Gore**¹⁸ inkriminiše svako kršenje jednakosti građana na osnovu njihove nacionalne pripadnosti ili pripadnosti etničkoj grupi, rasi ili vjeri ili odsutnosti takve pripadnosti, političkog ili drugog mišljenja, pola, jezika, obrazovanja, socijalnog statusa, socijalnog porijekla ili drugog ličnog svojstva. Kada je u pitanju, **prekršajnoppravna zaštita od delikata zasnovanih na nacionalnoj osnovi Zakonom o javnom redu i miru**¹⁹ propisan je prekršaj ukoliko se lice koje na javnom mjestu govorom, natpisom, znakom ili na drugi način vrijeđa drugog po osnovu nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti, etničkog porijekla ili drugog ličnog svojstva, dok se **Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama**²⁰ predviđa dva oblika nasilja na sportskim priredbama u vezi sa nacionalnom i vjerskom pripadnošću, i to: pojedinačno ili grupno uzvikivanje uvredljivih riječi kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, mržnju ili netrpeljivost, nacionalnu ili rasnu diskriminaciju, ili diskriminaciju po osnovu vjere, pola ili seksualne orijentacije, ili po drugom osnovu, kao i izazivanje mržnje ili netrpeljivosti koja može da dovede do fizičkog sukoba učesnika sportske priredbe; i unošenje ili isticanje transparenata, zastava ili drugih materijala sa tekstom, slikom, znakom ili drugim obilježjem kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, mržnju ili netrpeljivost, nacionalnu ili rasnu diskriminaciju, ili diskriminaciju po osnovu vjere. **Zakonom o javnim okupljanjima**

¹⁵ Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list Crne Gore”, br. 057/09 od 18.08.2009, 049/10 od 13.08.2010, 047/14 od 07.11.2014, 002/15 od 16.01.2015, 035/15 od 07.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 028/18 od 27.04.2018), dostupno na <https://wapi.gov.me/download-preview/a1a42830-9a42-45d4-b519-64bc53300bd5?version=1.0>

¹⁶ Zakon o parničnom postupku („Službeni list Crne Gore”, br. 073/10 od 10.12.2010, 047/15 od 18.08.2015, 048/15 od 21.08.2015, 051/17 od 03.08.2017, 075/17 od 09.11.2017, 062/18 od 21.09.2018, 034/19 od 21.06.2019, 042/19 od 26.07.2019, 076/20 od 28.07.2020), dostupno na <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Zakon-o-parnicnom-postupku.doc.pdf>

¹⁷ Zakon o upravnom postupku („Službeni list Crne Gore”, br. 056/14 od 24.12.2014, 020/15 od 24.04.2015, 040/16 od 30.06.2016, 037/17 od 14.06.2017), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/a1a122ef-013c-4b53-9ffc-0718d16b4d99>

¹⁸ Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list Crne Gore”, br. 040/08 od 27.06.2008, 025/10 od 05.05.2010, 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 064/11 od 29.12.2011, 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 014/15 od 26.03.2015, 042/15 od 29.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 044/17 od 06.07.2017, 049/18 od 17.07.2018, 003/20 od 23.01.2020, dostupno na <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Krivicni-zakonik-Crne-Gore.doc.pdf>

¹⁹ Zakonom o javnom redu i miru („Službeni list Crne Gore”, br. 64/11, 56/20 od 15. juna 2020.), dostupna na <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnom-redu-i-miru-2/>

²⁰ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama („Službeni list Crne Gore”, br. 51/17), dostupna na <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/212/1496-9614-24-5-17-2-7.pdf>

i javnim priredbama²¹ ovlašćuje organ policije da može privremeno ograničiti slobodu javnog okupljanja ako je to ograničenje nužno u demokratskom društvu radi sprječavanja narušavanja javnog reda i mira, vršenja krivičnih djela, ugrožavanja ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica.

Na kraju, iako je novi Zakon o diskriminaciji trenutno u fazi nacрта, jednako kao i trenutno važeći **Zakon o zabrani diskriminacije**²² promoviše koncept zabrane i zaštite od diskriminacije, kao i promocije jednakosti.

Strateški dokumenti predstavljaju dokumente javne politike kojima se planira zakonom propisanih normi kroz planiranje ciljeva, postavljenje indikatora i definišu mjere i aktivnosti svih relevantnih subjekata. Na osnovu člana 7 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, Vlada Crne Gore donosi **Strategiju manjinske politike** kao krovni sektorski strateški dokument u oblasti zaštite manjinski naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica radi obezbjeđivanja uslova za nesmetano uživanje i njegovanje nacionalnih ili etničkih posebnosti manjina i njihovih pripadnika. Ovim instrumentom se definišu mjere za sprovođenje samog Zakona, kao i za unapređivanje uslova života manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Strategija predstavlja skup posebnih mjera u petogodišnjem periodu, kao i definisanje nosilaca, rokova i finansijskih troškova radi poboljšanja položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihove bolje integracije u društvu. **Najnovija strategija donesena je za period 2019-2023**²³ i obuhvata pet ključnih oblasti: 1. Obrazovanje 2. Zapošljavanje 3. Kultura i identitet 4. Politička participacija i 5. Specifične mjere. Ovom strategijom se definišu mjere za sprovođenje ovog zakona i unapređivanje postojećeg stanja i uslova života manjina u navedenim oblastima, a to su: afirmisanje načela građanskog obrazovanja i vaspitanja; kreiranje programskih radio i TV sadržaja o manjinama; upotreba jezika i pisma manjina pri obilježavanju imena organa, jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova i slično; periodična istraživanja o zastupljenosti manjina u organima državne uprave, lokalne samouprave i javnih službi; organizovanje edukacija; proizvodnja i emitovanje zakonom utvrđenih programskih sadržaja; poštovanje definisanih zakonskih mjera afirmativne akcije prilikom zapošljavanja. od pet godina i ima za cilj.

Pored ove strategije, **Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana za period 2021 – 2025**²⁴ predstavlja drugi strateški dokument reguliše pravni, socijalni status, porodična zaštita, oblast kulture, identiteta i informisanja. Njen strateški cilj je poboljšanje socio-ekonomskog i pravnog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, kroz izgradnju inkluzivnog i otvorenog društva zasnovanog na borbi i eliminisanju svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva. Strategija obuhvata sve oblasti koje se smatraju važnim za rješavanje problema RE

²¹ Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama ("Službeni list Crne Gore", br. 52/16), dostupno na <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnim-okupljanjima-i-javnim-priredbama-2/>

²² Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list Crne Gore", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), dostupno na <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>

²³ Strategija manjinske politike 2019-2023, dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/be1be50e-87ed-4c08-8c74-719fbb29eb24>

²⁴ Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana za period 2021-2025, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/strategija-socijalne-inkluzije-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-2021-2025>

zajednice, a to su: diskriminacija i anticiganizam, siromaštvo, politička participacija, stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, nasilje u porodici, dječiji brakovi i prosjačenje, te kultura, identitet i informisanje.

Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnu Goru za period 2021 – 2025²⁵ ima dva strateška cilja i to: uskladiti i unaprijediti postojeći pravni okvir u skladu sa međunarodnim standardima i dodatno ojačati institucionalne i administrativne kapacitete u cilju integrisanog upravljanja mješovitim migracijama; i unaprediti sistem readmisije i povratka crnogorskih i stranih državljana uz efikasan proces asistencije, u skladu sa zaključenim sporazumima i protokolima o readmisiji i u saradnji sa drugim državama i međunarodnim organizacijama. Ovom strategijom se predviđaju aktivnosti za reintegraciju povratnika po readmisiji koje se ogledaju u obezbjeđenju privremenog smještaja kada je to potrebno, distribuciji humanitarne pomoći, obezbjeđenju psihosocijalne podrške povratnicima po readmisiji u cilju reintegracije, kao i pružanju pomoći u uspostavljanju porodičnih veza, obezbjeđenju zdravstvenog osiguranja i obrazovanja, podršci u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja u skladu sa postojećim programima, vođenju odgovarajućih evidencija, saradnji državnih organa, javnih ustanova organa lokalne uprave i NVO. U vezi sa raseljenim i interno raseljenim licima, kao i licima u riziku od apatridije, među kojima značajan dio čine Romi i Egipćani, trajno rješavanje njihovih pitanja strateški je postavljeno kao: lokalna integracija i dobrovoljni održivi povratak u zemlju porijekla.

Zaštitom i unapređenjem prava i položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se bavi nekoliko institucija, i to:

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava vrši poslove uprave u skladu sa članom 19 Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave²⁶. Njome su precizirani poslovi koji su u nadležnosti ovog resora, a koji se odnose na: zaštitu ljudskih prava i sloboda, ako ta zaštita nije u nadležnosti drugih ministarstava; zaštitu od diskriminacije; praćenje ostvarivanja i zaštitu prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u dijelu nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta; unapređivanje međusobnih odnosa pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; unapređenje međuetničke tolerancije u Crnoj Gori, kao i uspostavljanje i održavanje nesmetanih kontakata pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno i istorijskog nasljeđa, kao i vjerska ubjeđenja; rodnu ravnopravnost; unapređenje položaja Roma, Aškalija i Egipćana i njihovu integraciju u sve tokove društvenog života; međusobnu saradnju i komunikaciju u cilju promocije interkulturalnog dijaloga i jačanja suživota; pripremu predloga propisa koji se odnose na zaštitu ljudskih prava i sloboda, zaštitu od diskriminacije, zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost.

²⁵ Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnu Goru za period 2021 – 2025, dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/38214cec-7412-498d-9f8e-484e02ee1c78>

²⁶ Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave („Službeni list Crne Gore“, br. 049/22 od 06.05.2022), dostupno na <https://metrologija.me/wp-content/uploads/zakonodavstvo/ostalo/Uredba-o-organizaciji-i-nacinu-rada-drzavne-uprave.pdf>

Dodatno, pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava²⁷ usvojenim na XI sjednici Vlade Crne Gore utvrđene su sledeće organizacione jedinice, i to:

1. Direktorat za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda
2. Direktorat za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica
3. Direktorat za interkulturalizam
4. Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti
5. Odjeljenje za unapređenje i zaštitu prava Roma i Egipćana
6. Odjeljenje za evropske integracije, programiranje i implementaciju EU fondova
7. Kabinet ministra
8. Služba za opšte poslove
9. Služba za finansijske poslove.

Novina u odnosu na unutrašnju organizaciju prethodnim ministarstava jeste Direktorat za interkulturalizam²⁸ koji vrši poslove koji se odnose na unapređenje, razvoj i promociju interkulturalnosti, interkulturalnog dijaloga i međusobnog poštovanja, boljeg razumijevanja i tolerancije, saradnje i komunikacije među manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama; podsticanje otvorene razmjene stavova između pojedinaca i grupa različite etničke, religijske, jezičke i nacionalne pripadnosti na osnovama međusobnog razumevanja i poštovanja; promovisanje pozitivnih stavova prema različitosti i kulturnoj raznolikosti; podsticanje prevazilaženja postojećih uzajamnih predrasuda, stereotipa i etničke distance; podstiče aktivnosti u cilju edukacije o interkulturalnosti, priprema publikacija čiji je cilj promovisanje interkulturalnosti; sprovođenje mjera za bolje upoznavanje kultura manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica radi afirmacije načela ravnopravnosti; kao i drugi odgovarajući poslovi iz djelokruga Direktorata.

Odbor za ljudska prava i slobode²⁹ je osnovan kao stalno radno tijelo u Skupštini Crne Gore koje se razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata i druga pitanja koja se odnose na: slobode i prava i čovjeka i građanina, sa posebnim osvrtom na manjinska prava, primjenu potvrđenih međunarodnih akata koji se odnose na ostvarivanje, zaštitu i unaprjeđivanje ovih prava. Prati ostvarivanje dokumenata, mjera i aktivnosti za unaprjeđivanje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti, posebno u oblasti obrazovanja, zdravstva, informisanja, socijalne politike, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja i slično. Odbor učestvuje u pripremi i izradi dokumenata i usaglašavanju zakonodavstva u ovoj oblasti sa standardima u evropskom zakonodavstvu. Takođe, sarađuje sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

²⁷ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/6ab52a78-16a0-4cdf-871f-d9e312c0c64a?version=1.0>

²⁸ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/6ab52a78-16a0-4cdf-871f-d9e312c0c64a?version=1.0>

²⁹ Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, dostupno na <https://www.skupstina.me/me/radna-tijela/odbor-za-ljudska-prava-i-slobode>

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda³⁰ je institucionalni (nacionalni) mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Zaštitnik, uz saglasnost diskriminisanog lica, postupa i preduzima mjere za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa Zakonom o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore³¹ i posebnim zakonom kojim je uređena zabrana diskriminacije. U postupanju Zaštitnika u slučajevima diskriminacije od strane fizičkih ili pravnih lica shodno se primjenjuju odredbe Zakona o Zaštitniku. U tom smislu, Zaštitnik ima veoma značajnu ulogu u prevenciji i sprječavanju diskriminacije nacionalnih manjina.

Savjeti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica³² imaju važnu ulogu u ostvarivanju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica propisanim članom 79 Ustava Crne Gore. Njihovo osnivanje je propisano članom 33 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, a u pravnom sistemu Crne Gore trenutno egzistira šest savjeta i to: Albanski nacionalni savjet u Crnoj Gori, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Savjet Muslimanskog naroda u Crnoj Gori, Romski savjet, Hrvatski savjet u Crnoj Gori i Srpski nacionalni savjet.

Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava³³ je osnovala Skupština Crne Gore sa ciljem podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina (CEKUM)³⁴ je Vlada Crne Gore osnovala na osnovu člana 8a Zakona o manjinskim pravima i slobodama sa ciljem promocije i zaštite manjinskih prava, podsticanja očuvanja, razvoja i izražavanja kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori i podsticanja duha tolerancije i međukulturalnog dijaloga i uzajamnog poštovanja i razumijevanja.

Opšte informacije o etničkoj, vjerskoj i jezičkoj strukturi stanovništva

Prema podacima Uprave za statistiku (MONSTAT)³⁵ posljednjem Popisu stanovništva održanom 2011. godine Crna Gora ima 620.029 stanovnika, od čega su Crnogorci 44,98%, Srbi 28,73%, Bošnjaci 8,65%, Muslimani 3,34%, Albanaci 4,91%, Romi 1,01%, Hrvati 0,97%, dok je ostalih nacionalnosti značajno niže od 1%. Detaljni pregled nacionalne strukture stanovništva prikazan je u tabeli 1.

³⁰ Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, dostupno na https://www.ombudsman.co.me/O_instituciji.html

³¹ Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore („Službenom listu CG”, br. 42/2011 i 32/2014), dostupno na https://www.ombudsman.co.me/docs/Zakon_o_zastitniku_ci_ljudskih_prava_i_sloboda_Crne_Gore.pdf

³² Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013), dostupno na <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>

³³ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, dostupno na <https://www.fzm.me/o-nama>

³⁴ Centar za očuvanje i razvoj kulture manjine, dostupna na <https://cekum.me/o-centru/>

³⁵ Popis stanovništva Crne Gore iz 2011. godine, MONSTAT, dostupno na <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=322&pageid=322>

Tabela 1: Stanovništvo Crne Gore prema nacionalnoj pripadnosti³⁶

Nacionalna pripadnost	Broj stanovnika	Procentualni udio
Crnogorci	278.865	44,98%
Srbi	178.110	28,73%
Jugosloveni	1.154	0,19%
Albanci	30.439	4,91%
Bošnjaci	53.605	8,65%
Bosanci	427	0,07%
Bošnjaci/Muslimani	181	0,03%
Crnogorci/Muslimani	175	0,03%
Crnogorci/Srbi	1.833	0,30%
Goranci	197	0,03%
Muslimani/Bošnjaci	183	0,03%
Muslimani/Crnogorci	257	0,04%
Srbi/Crnogorci	2.103	0,34%
Turci	104	0,02%
Egipćani	2.054	0,33%
Italijani	135	0,02%
Makedonci	900	0,15%
Mađari	337	0,05%
Muslimani	20.537	3,34%
Njemci	131	0,02%
Romi	6.251	1,01%
Rusi	946	0,15%
Slovenci	354	0,06%
Hrvati	6.021	0,97%
Ostali	3.358	0,54%
Neizjašnjeni	30.170	4,87%
Regionalna pripadnost	1.202	0,19%
UKUPNO	620.029	100%

Najveći broj stanovnika Crne Gore, njih 72,07% se izjašnjavaju kao pravoslavci. Kao muslimani se izjašnjava 19,08% stanovnika Crne Gore, dok je onih koji se izjašnjavaju kao katolici 3,44%. Značajno manji broj je onih koji se drugačije izjašnjavaju, a detaljna struktura stanovništva prema vjeroispovijesti je prikazana u tabeli 2.

Tabela 2: Stanovništvo Crne Gore prema vjeroispovijesti³⁷

³⁶ Popis stanovništva Crne Gore iz 2011. godine, MONSTAT, dostupno na <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=322&pageid=322>

³⁷ Popis stanovništva Crne Gore iz 2011. godine, MONSTAT, dostupno na <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=322&pageid=322>

Vjeroispovjest	Broj stanovnika	Procentualni udio
Pravoslavna	446.858	72,07%
Katolička	21.299	3,44%
Islamska	118.477	19,08%
Adventist	894	0,14%
Agnostik	451	0,07%
Ateista	7.667	1,24%
Budisti	118	0,02%
Hrišćani	1.460	0,24%
Jehovini svjedoci	145	0,02%
Protestant	143	0,02%
Ostale vjeroispovijesti	6.337	1,02%
Ne želi da se izjasni	16.180	2,61%
UKUPNO	620.029	100%

U tabeli 3 je prikazana struktura stanovništva prema maternjem jeziku. Najveći broj stanovnika govori srpskim jezikom i to njih 42.88%, zatim crnogorski 36.97%, albanski 5.27%, bosanski 5,33%, dok su ostali na značajno manjem procentu.

Tabela 3: Stanovništvo Crne Gore prema maternjem jeziku³⁸

Jezik	Broj stanovnika	Procentualni udio
Srpski	265.895	42,88%
Crnogorski	229.251	36,97%
Albanski	32.671	5,27%
Bosanski	33.077	5,33%
Bošnjački	3.662	0,59%
Mađarski	225	0,04%
Makedonski	529	0,09%
Njemčki	129	0,02%
Romski	5.169	0,83%
Slovenački	107	0,02%
Hrvatski	2.791	0,45%
Crnogorsko/Srpski	369	0,06%
Engleski	185	0,03%
Hrvatsko/Srpski	224	0,04%
Maternji	3.318	0,54%
Rumunski	101	0,02%
Ruski	1.026	0,17%

³⁸ Popis stanovništva Crne Gore iz 2011. godine, MONSTAT, dostupno na <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=322&pageid=322>

Srpskohrvatski	12.559	2,03%
Srpsko-crnogorski	618	0,10%
Regionalni jezici	458	0,07%
Ostali jezici	2.917	0,47%
Nije se izjasnio i nepoznato	24.748	3,99%
UKUPNO	620.029	100%

Prema Metodologiji za pripremu, organizaciju i sprovođenje popisa³⁹, popisivači su bili u obavezi da obavijeste sva popisivana lica o pravu da se izjasne o svojoj etničkoj/nacionalnoj pripadnosti, vjeroispovjesti i maternjem jeziku prema sopstvenom ubjedenju i slobodno, kao i da ne daju odgovor ukoliko to ne žele.

Informacija o poziciji Crne Gore prema indeksu razvoja po mjeri čovjeka

Crna Gora se veoma visoko u kategoriji razvoja po mjeri čovjeka. Indeks razvoja po mjeri čovjeka (*Human Development index/HDI*) predstavlja sumarnu mjeru prosječnih nacionalnih postignuća u ključnim dimenzijama napretka čovječanstva: dug i zdrav život, pristup obrazovanju i pristojan životni standard. Sa vrijednošću indeksa razvoja po mjeri čovjeka (HDI) od 0,829 za 2019. godinu zauzima 48. mjesto među 189 zemalja i teritorija.⁴⁰

Ishodi razvoja po mjeri čovjeka u Crnoj Gori su u porastu. Od 2014. do 2019. godine vrijednost indeksa razvoja po mjeri čovjeka u Crnoj Gori poboljšala se sa 0,813 na 0,829 što je rezultiralo boljom pozicijom na ukupnom rang u odnosu na 2014. godinu.

³⁹ Metodologija za pripremu, organizaciju i sprovođenje popisa 2011. godine, MONSTAT, dostupna na <http://monstat.org/cg/page.php?id=325&pageid=322>

⁴⁰ Izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka za Crnu Goru za 2020. godinu, UNDP, 2020; dostupno na <https://files.cargocollective.com/c953148/NHDR-2020-CG.pdf>

UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA

U skladu sa pravim i slobodama zajemčenim Ustavom, zakonima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima i sporazuma od strane Crne Gore, a u cilju unapređenja položaja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori u svim društvenim oblastima, Vlada Crne Gore je usvojila Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period od 2021. do 2025. godine⁴¹. Ovom strateškom dokumentu su prethodili Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana za period 2016 – 2020, Nacionalni Akcioni plan za implementaciju „Dekade uključivanja Roma 2005-2015“, Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012 – 2016, Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori.

Reformske aktivnosti u prethodnom petogodišnjem periodu bile su usmjerene primarno na razvoj i implementaciju javne politike koja je stavila akcenat na:

- Rješavanje stambenih problema pripadnika romske i egipćanske populacije.
- Regulisanje pravnog statusa Roma i Egipćana;
- Obezbjedenje adekvatne zdravstvene zaštite, posebno za najugroženije pripadnike romske i egipćanske populacije.
- Jačanje zastupljenosti romske i egipćanske populacije u organima državne uprave.
- Posebno je značajno ukazati na napravljeni u iskorak u pogledu povećanja broja Roma i Egipćana koji pohađaju osnovno i srednje obrazovanje.

Uprkos dugogodišnjem sprovođenju strateških dokumenata i naporima koje Crna Gora ulaže, Romi i Egipćani predstavljaju najmarginalizovaniji društvenu grupu, prema kojoj je izražen najveći stepen diskriminacije i etničke distance.

Strateški cilj Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana je poboljšanje socio-ekonomskog i pravnog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, kroz izgradnju inkluzivnog i otvorenog društva zasnovanog na borbi i eliminisanju svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva.

Strateški dokument je zasnovan na sedam principa i to:

1. Princip društvene inkluzije Roma i Egipćana
2. Borba protiv diskriminacije, anticiganizma, segregacije i nasilja u porodici
3. Borba protiv trgovine ljudima i dječijih ugovorenih brakova
4. Unapređenje postojećeg nivoa obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite Roma i Egipćana
5. Borba protiv svih oblika eksploatacije i nasilja nad ženama i djecom (sa akcentom na rodnu ravnopravnost)
6. Princip ostvarljivosti postavljenih ciljeva i pratećih indikatora

⁴¹ Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021 – 2025, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/strategija-socijalne-inkluzije-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-2021-2025>

7. Aktivna participacija i uključivanje romskog i egipćanskog civilnog društva u procesu sprovođenja i praćenja strateškog dokumenta

Struktura novog strateškog dokumenta je koncipirana tako da obuhvata povezanost strategije sa krovnim i sektorskim strateškim dokumentima i međunarodnim obavezama, predstavljanje pravnog i institucionalnog okvira u Crnoj Gori, analizu svih pitanja od značaja za ovu oblast, pregled dosadašnjih rezultata javne politike, pregled budućih aktivnosti kroz realizaciju strateških i operativnih ciljeva i pratećih indikatora, kao i smjernice za uspostavljanje efikasnog sistema za implementaciju strategije. Pratećim akcionim planovima, koji će se donositi na godišnjem i dvogodišnjem nivou, biće definisani strateški ciljevi, mjere i aktivnosti koje su neophodne za njihovu realizaciju.

Strategija ima 10 operativnih ciljeva u zavisnosti od oblasti na koju se odnose – borba protiv anticiganizma i diskriminacije, pravnom statusu, stanovanju, borbi protiv svih oblika trgovine ljudima, političkoj participaciji, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju, socijalnoj i porodičnoj zaštiti, siromaštvu i obrazovanju.

Operativni ciljevi i indikatori učinka ove strategije su:

- Operativni cilj 1 je unapređenje institucionalne i društvene borbe protiv svih oblika anticiganizma sa Kojima se suočava romska i egipćanska zajednica
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su se suočili sa nekim od oblika diskriminacije; 2) smanjiti procenat Roma i Egipćana koji su bili žrtve govora mržnje i 3) smanjiti procenat etničke distance prema građanima romske i egipćanske zajednice.
- Operativni cilj 2 je smanjiti nivo siromaštva, socijalne ekskluzije i postojećeg socio ekonomskog jaza između romske i egipćanske populacije i većinskog stanovništva.
Indikatori učinka: 1) smanjiti materijalnu deprivaciju romske i egipćanske populacije kao i razliku u izloženosti siromaštvu u odnosu na generalnu populaciju, 2) smanjiti preklapanja tri najčešće deprivacije za djecu 0-2, 0-5, 5-17 (multidimenzionalno siromaštvo djece).
- Operativni cilj 3 je povećati nivo političke participacije i zastupljenosti romske i egipćanske zajednice u procesu izrade, sprovođenja i monitoringa javnih politika.
Indikatori učinka su: 1) povećati učešće Roma i Egipćana u političkom životu na lokalnom i nacionalnom nivou, 2) unaprijediti i osigurati učešće predstavnika Romskog savjeta i romskih i egipćanskih organizacija u kreiranju nacionalnih/lokalnih politika koje se bave unapređenjem položaja građana romske i egipćanske zajednice.
- Operativni cilj 4 je obezbijediti stalno, pristojno, pristupačno i desegregirano stanovanje za pripadnike egipćanske zajednice
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procent stambene segregacije romske i egipćanske zajednice u odnosu na većinsku populaciju i 2) smanjiti nivo prenaseljenosti stambenih objekata u kojima žive pripadnici romske i egipćanske zajednice.

- Operativni cilj 5 je unaprijediti dostupnost, efektivnost i kvalitet obrazovanja za sve pripadnike romske i egipćanske zajednice.
Indikatori učinka su: 1) povećati procent romske i egipćanske djece koja pohađaju program obrazovanja u ranom djetinjstvu, 2) povećati procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su uspješno završili osnovnu školu, 3) povećati procent pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su uspješno završili srednju školu i 4) povećati broj pripadnika romske i egipćanske zajednice koji upisuju visokoobrazovne ustanove na godišnjem nivou.
- Operativni cilj 6 je obezbijediti pristup kvalitetnom i održivom zapošljavanju za pripadnike romske i egipćanske zajednice.
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procent nezaposlenosti pripadnika romske i egipćanske populacije, 2) povećati procenat Roma i Egipćana zaposlenih u javnom sektoru, 3) smanjiti procenat procent Roma i Egipćana zaposlenih u neformalnom sektoru i 4) smanjiti nivo neaktivnosti Romkinja i Egipćanki
- Operativni cilj 7 je unaprijediti zdravstvenu zaštitu romske i egipćanske zajednice i povećati jednak pristup kvalitetnom zdravstvenom sistemu i socijalnim uslugama
Indikatori učinka su: 1) povećati prosječno trajanje životnog vijeka pripadnika romske i egipćanske zajednice i 2) smanjiti nivo diskriminacije sa kojim se suočavaju pripadnici romske i egipćanske zajednice prilikom korišćenja usluga zdravstvenog sistema.
- Operativni cilj 8 je unaprijeđeno položaj romske i egipćanske zajednice kroz rješavanje pitanja građanskog statusa i posjedovanja ličnih dokumenata.
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procenat Roma i Egipćana koji ne posjeduju lična dokumenta i 2) obezbijediti da su svi Romi i Egipćani upisani u matične registre rođenih.
- Operativni cilj 9 je unapređenje pravne i institucionalne zaštite Romkinja i Egipćanki od rodno zasnovnog nasilja.
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procent odraslih u romskim i egipćanskim naseljima koji opravdaju fizičko nasilje nad suprugom i 2) procent žena starosti 20-24 godine su stupile u brak prije svoje 15. odnosno 18. godine.
- Operativni cilj 10 je obezbjeđenje socijalnog i pravne zaštite romske i egipćanske djece od nasilja u porodici, dječjeg i ugovorenog braka i prosjačenja.
Indikatori učinka su: 1) smanjiti procent romske i egipćanske djece koja su bila izložena nekom obliku psihološkog ili fizičkog kažnjavanja od strane odraslih članova domaćinstva i smanjiti procent djece romske i egipćanske djece koja su bila izložena teškom fizičkom kažnjavanju; 2) Povećanje broja identifikovanih i procesuiranih slučajeva dječjeg ugovorenog braka i dječjeg prosjačenja (muškog pola); 3)

Unaprijediti rani dječji razvoj romske i egipćanske djece od 0-6 godina, 4)
Uspostavljanje specijalizovanih servisa za djecu žrtve dječjeg nedozvoljenog i ugovorenog braka i djecu koja žive i/ili rade na ulici ili su u riziku da to postanu.

U sljedećoj tabeli dat je pregled finansiranja cjelokupnog strateškog dokumenta za naredni petogodišnji period, gdje se kao glavni izvori finansiranja javljaju:

- Budžet Crne Gore,
- Donatorska podrška i
- Sredsta dobijena iz IPA fondova.

Godina	Budžetska sredstva	Donatorska podrška	IPA	Ukupno
2021	661.682,35 ⁴²	361,384.00	612,000.00 ⁴³	1.635.066,35
2022	650.000,00	250.000,00	350.000,00	1.250.000,00
2023	650.000,00	250.000,00	350.000,00	1.250.000,00
2024	650.000,00	250.000,00	350.000,00	1.250.000,00
2025	650.000,00	250.000,00	350.000,00	1.250.000,00
UKUPNO	3.261.682,35	1.361.384,00	2.012.000,00	6.635.066,35

U pogledu procesa izrade, monitoringa i izvještavanja o sprovođenju Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025, važno je ukazati na postojanje dva tijela:

- Radne grupe za izradu strateškog dokumenta
- Komisije za praćenje sprovođenja i izvještavanje o sprovođenju strateškog dokumenta

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava je krovna institucija nadležna za koordinaciju rada Radne grupe, izradu, sprovođenje i izvještavanje o sprovođenju strateškog dokumenta. Predmetni strateški dokument prati Akcioni plan koji će biti pripremljen posebno za svaku godinu trajanja predmetne strategije.

Radna grupa, čija je osnovna nadležnost priprema godišnjeg i završnog izvještaja o sprovođenju akcionih planova i strateškog dokumenta, je sastavljena od predstavnika:

Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava; Romski savjet; Zajednica opština Crne Gore; Savjet djeteta; Zaštitnik ljudskih prava i sloboda; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo prosvjete,

⁴² U navedeni iznos je uračunato 50.000 eura kao procjena minimalnog iznosa finansijskih sredstava za finansiranje projekata kod Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, a koji će se odnositi na zaštitu i ostvarivanje prava Roma i Egipćana. Takođe, u navedeni iznos su uračunata i finansijska sredstva (100.000.00 eura – procjena minimalnog iznosa) za finansiranje projekata NVO kroz sektorske analize u oblasti zaštita i promovisanje ljudskih i manjinskih prava, zaštita prava Roma i Egipćana. 2018. godine u navedenoj oblasti su finansirani projekti NVO u ukupnom iznosu od 131.000 eura, 2019. U ukupnom iznosu od 215.000 eura, a 2020 u ukupnom iznosu od 136.000 eura.

⁴³ Određeni broj aktivnosti kroz IPA projekte će se realizovati i tokom 2022. godine, odnosno određeni dio navedenih finansijskih sredstava će se utrošiti 2022. godine. Radi se o IPA projektima "Socijalno uključivanje Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki uz posredovanje saradnika za socijalnu inkluziju" i "Javne kampanje protiv prisilnih/ugovorenih/dječijih brakova, porodičnog nasilja i prosjačenja" koji će se realizovati u okviru zajedničkog Programa Evropske unije i Crne Gore za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu zaštitu (SOPEES). Projektne ideje je pripremio Odjeljenje za evropske integracija, programiranje i implementaciju EU fondova koje je funkcionisalo u sklopu Ministarstva za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Odjeljenjem za unapređenje i zastitu prava Roma i Egipćana.

nauke, kulture i sporta; Ministarstvo finansija i socijalnog staranje; Uprava za statistiku-MONSTAT; Ministarstvo ekonomskog razvoja; Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava; Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina; Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Crveni krst Crne Gore; Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija; Ministarstvo unutrašnjih poslova; međunarodne organizacije, nevladine organizacije.

BAZA PODATAKA I CIVILNA REGISTRACIJA

Jedan od glavnih problema za dobijanje socijalne pomoći sa kojim se suočavaju Romi i Egipćani jeste neregistrovanje. Neregulisan pravni status predstavlja krajnji oblik socijalne isključenosti i onemogućava građane romske i egipćanske zajednice da imaju pristup socijalnim službama.

U oblasti pravnog statusa Roma i Egipćana potrebno je prvenstveno ukazati na aktivnosti za rješavanje pravnog statusa interno raseljenih lica sa Kosova. Pored njih, Romi i Egipćani, domicilni ili članovi porodica interno raseljenih lica sa Kosova, čine najveći dio osoba koje žive u Crnoj Gori, a u riziku su od apatridije iz razloga što oni ili njihovi roditelji ne mogu da ostvare upis u matične registre u Crnoj Gori ili u državi porijekla. Izmjenama i dopunama Zakona o strancima iz 2009. godine Crna Gora je otvorila mogućnost interno raseljenim licima sa Kosova (među kojima su oko 30% činili Romi i Egipćani) da svoj boravak u Crnoj Gori regulišu kroz privilegovan pristup statusu stranca sa stalnim boravkom. Da bi ostvarili to pravo, interno raseljena lica su morala da podnesu određeni broj dokumenata, među kojima su i izvodi iz registra rođenih i državljana, kao i putna isprava zemlje porijekla.

Prema podacima MUP-a Crne Gore, u periodu od 07.11.2009. godine (datum stupanja na snagu Zakona o dopunama Zakona o strancima) do kraja 2020. godine, raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 15.248 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja riješeno je 15.089 zahtjeva, dok je po 151 zahtjeva postupak u toku.

Najveći broj ovih lica su Romi i Egipćani. Pored osoba čiji su zahtjevi još uvijek u postupku, na kraju 2020. godine, 150 osoba je imalo odobren privremeni boravak do 3 godine, kao prelaznu mjeru do sticanja statusa stranca sa stalnim boravkom. Neka od ovih lica su Romi i Egipćani. U skladu sa strateškim opredjeljenjem Vlade, situacija ovih osoba će se individualno preispitati kako bi se pružila pomoć za sticanje statusa stranca sa stalnim boravkom onim osobama kojima je pomoć potrebna.

Takođe, kombinovani mobilni biometrijski timovi MUP-a Crne Gore i MUP-a-Agencije za civilnu registraciju Kosova od maja 2014. godine intenzivno pružaju pravnu i praktičnu pomoć interno raseljenim licima sa Kosova koja borave u Crnoj Gori. Uz podršku UNHCR-a i OEBS-a, organizovane su 22 posjete mobilnog tima MUP-a Kosova Crnoj Gori. Kroz ove aktivnosti 1,221 osoba je regulisala svoja lična dokumenta dok se za 39 osoba, koja se smatraju najkomplikovanim slučajevima, još uvijek traži rješenje.

I dalje je zastupljen problem nedovoljno razvijenog sistema upisa u matični registar rođenih, posebno kada se radi o osobama rođenim izvan zdravstvenog sistema, ili osobama čiji jedan ili oba roditelja nemaju identifikaciona dokumenta, je u praksi dovodio do pojave slučajeva kada osobe dolaze u rizik da postanu apatridi. Iako su, u teoriji, te osobe imale pravo na državljanstvo Crne Gore ili druge države sa kojom imaju povezanost, oni nisu mogli da ostvare upis u matični registar rođenih u Crnoj Gori ili u državi porijekla, što im je onemogućavalo učešće u daljem postupku upisa u registar državljana i sticanje ostalih identifikacionih dokumenata.

Kako bi se u potpunosti zaokružio postupak upisa u registar rođenih lica rođenih u Crnoj Gori, potrebno je usmjeriti dalje napore na jačanju upisa u registar rođenih u svim opštinama, posebno u dijelu nove prakse koja uključuje opštinske centre za sociojalni rad. Takođe, potrebno je nastaviti sa kontinuiranim podizanjem svijesti među Romima i Egipćanima, o važnosti upisa u registre rođenih i državljana i značaja posjedovanja validnog pravnog statusa u zemlji.

U martu 2014. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i UNHCR potpisali su Memorandum o saradnji kako bi pratili proces promjene pravnog statusa raseljenih i interno raseljenih lica, i otklonili prepreke za pristup statusu stranca. Pod okriljem Memoranduma je formiran Operativni tim koji je uspješno rješavao uočene probleme. Važenje Memoranduma je isteklo 31. decembra 2015. godine. U maju 2021. godine, potpisan je Memorandum o saradnji⁴⁴ između Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, Uprave policije i nevladini fondacije „Građanska alijansa“ u cilju unapređenja poštovanja ljudskih prava, posebno lica lišenih slobode, tražioca azila, migranata, azilanata, interno raseljenih lica, raseljenih lica, apatrida radi unapređenja sistema azila u Crnoj Gori i konačnom rješavanju pravnog statusa interno raseljenih lica, raseljenih lica, prevenciji apatridije u Crnoj Gori i zaštiti prava migranata. Više detalja o ovom Memorandumu se nalazi na strani 131.

OBRAZOVANJE

U pogledu obrazovanja, prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica su zajemčena Ustavom, Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju kao i nizom drugih zakona iz oblasti obrazovanja i vaspitanja. S druge strane shodno odredbama Zakona o zabrani diskriminacije diskriminacijom u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja smatra se otežavanje ili onemogućavanje upisa u vaspitno-obrazovnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja, izbora obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja, isključivanje iz ovih ustanova, otežavanje ili uskraćivanje mogućnosti praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavanje djece, učenika, polaznika obrazovanja i studenata, zlostavljanje ili na drugi način neopravdano pravljenje razlika ili nejednako postupanje.

⁴⁴ <https://gamn.org/wp-content/uploads/2021/05/GA-Ministarstvo-unutrasnjih-poslova-CG-i-Uprave-policije-Memorandum-o-saradnji.pdf>

Kvalitetan obrazovni sistem može pomoći da se nadomjesti socijalno nepovoljan položaj, unaprijede iskustva vezana za učenje, da djeca ostvare svoje potencijale i, najvažnije, da se pripreme za aktivnu integraciju u društvo. U Crnoj Gori je sve više primjera mladih Roma i Romkinja koji promovišu značaj obrazovanja i koji zasigurno utiču na zainteresovanost djece u romskim i egipćanskim zajednicama za obrazovanjem.

U odnosu na prethodni izvještajni period ostvareni su mjerljivi rezultati u ovoj oblasti, uprkos brojnim izazovima u ovoj oblasti zbog tradicije i kulture romskih i egipćanskih zajednica, koji su doprinijeli pozitivnom trendu broja učenika. Neke od aktivnosti koje su tome doprinijele su date u nastavku a sprovedene su u ovom izvještajnom periodu:

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava kontinuirano obezbjeđuje sredstva za kupovinu kompleta udžbenika koji se zatim, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, distribuirani učenicima romske i egipćanske populacije I, II i III razreda osnovne škole. Od školske 2018/2019. godine ovu obavezu je preuzelo Ministarstvo prosvjete. Udžbenici su obezbijedjeni i distribuirani za sve učenike romske i egipćanske zajednice koji pohađaju osnovnu školu.

Obrazovanje i podrška promociji nastavka obrazovanja, posebno za djecu romske i egipćanske populacije od presudnog je značaja. Jedna od kontinuiranih aktivnosti koju Ministarstvo za ljudska i manjinska prava godinama sprovodi, odnosno Odjeljenja za unapređenje i zaštitu prava Roma i Egipćana, a u cilju motivisanja učenika romske i egipćanske zajednice za redovnim pohađanjem nastave i nastavkom školovanja, je sedmodnevno zimovanje/ljetovanje za najbolje učenike završnih razreda osnovnih škola koji dolaze iz romske i egipćanske zajednice. U toku boravka u odmaralištu, pored veoma kvalitetnih uslova smještaja i hrane, djeci je bila obezbijedjena medicinska zaštita, instruktori skijanja, kao i animatori, a učenici su imali priliku i da uče i obnavljaju znanja maternjeg, odnosno romskog jezika i kulture kroz radionice za neformalno učenje jezika,.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, svake godine obezbjeđuje sredstva za stipendiranje srednjoškolaca i studenata, pripadnika romske i egipćanske populacije, kako bi iste motivisali da dosegnu što veći obrazovni nivo, samim tim, integraciju u društvo i smanjenje začaranog kruga siromaštva koji ovu populaciju karakteriše. Srednjoškolcima se isplaćuju stipendije u iznosu od 60 eura, a studentima 150 eura na mjesečnom nivou. Godišnje se za ovu namjenu u budžetu Ministarstva opredijeli blizu €80.000,00.

Nastavilo se sa angažovanjem saradnika u socijalnoj inkluziji RE u obrazovanju, shodno normativu. Ova praksa se pokazala kao izuzetno korisna za obuhvat djece iz romske i egipćanske zajednice sistemom obrazovanja, kao i za smanjenje *drop-out-a*. Od školske 2018/2019. godine, saradnici u socijalnoj inkluziji su dio formalnog obrazovnog sistema. Iz budžeta će biti finansirano dvadeset saradnika u socijalnoj inkluziji RE u oblasti obrazovanja. Ova mjera se predviđa kao osnovni instrument kojim se želi povećati stepen upisa i smanjenje napuštanja školovanja. Školske 2021/2022. godine angažovano je 22 saradnika (medijatora) u osnovnim školama: u Podgorici, Nikišiću, Baru, Beranama, Ulcinju, Herceg Novom i Tivtu.

Ministarstvo prosvjete, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Zavodom za školstvo, Nacionalnim romskim savjetom i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima pripadnika romske i egipćanske populacije, promoviše upis u predškolsko vaspitanje i obrazovanje, prvi razred osnovne škole i srednje škole u Podgorici, Nikšiću, Beranama, Kotoru i Baru. Na promocijama se dijele flajeri na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku. U 2020. Godini, usljed pandemijom, kampanja za upis djece iz ove zajednice u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje nije organizovana na uobičajem način – po školama, gradovima u ličnom kontaktu, već je organizovana u prostorijama Ministarstva prosvjete 29. aprila 2020. godine, preko svih sredstava javne komunikacije. S obzirom da je upis bio elektronski, pružena je i pomoć pri upisu od strane Ministarstva, škola, NVO sektora i saradnika u socijalnoj inkluziji. U kampanji je takođe naglašeno da, ukoliko roditelji nemaju mogućnosti da upišu djecu elektronskim putem, mogu da se obrate obrazovnoj ustanovi, koja će pružiti pomoć pri upisu. Takođe, tehničku podršku pružio je i Romski savjet, NVO „Mladi Romi” i NVO „Koračajte sa nama”.

Od 2019. godine, angažovani su mentori (profesori) u srednjim školama u okviru projekta koji realizuje NVO “Mladi Romi”, u saradnji s Ministarstvom prosvjete. U osnovnim školama od januara 2020. godine do juna 2020. godine, angažovano je 35 mentora (nastavnici) za 130 učenika VIII i IX razreda RE zajednice, dok od oktobra 2020. godine do decembra 2020. godine u osnovnim školama školama angažovano je 47 mentora (nastavnika) za 169 učenika/ca VIII i IX razreda. U srednjim školama je angažovano 44 mentora (nastavnika) za 120 srednjoškolaca/srednjoškolki RE zajednice, od januara 2020. godine do juna 2020. godine, dok je od oktobra 2020. godine do decembra 2020. godine, angažovano 48 mentora (nastavnika) za 157 RE srednjoškolaca.

Obezbjeden prevoz učenika ove zajednice do i od škole, i to za 400 đaka od 2019. godini u Podgorici, kao i u Nikšiću, za JU OŠ “Mileva Lajović-Lalatović” i u Beranama, za JU OŠ “Radomir Mitrović”.

U godini pandemije, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava sa partnerima je značajno pomoglo učenike ove zajednice realizacijom niza mjera. U saradnji sa organizacijom HELP i Telekomom Crne Gore, za učenike osnovnih škola ove zajednice obezbijedeno je 100 pametnih telefona sa besplatnim karticama na 3 mjeseca. Telefoni su donirani učenicima Osnovne škole „Božidar Vuković Podgoričanin“ i Osnovne škole „Radomir Mitrović“ iz Berana (70 + 30). U saradnji sa NVO „Mladi Romi“, Ministarstvo je obezbijedilo 45 telefona i besplatne kartice za učenike završnih razreda osnovne škole. Telefoni su donirani i svim učenicima romskei egipanske zajednice koji su srednjoškolci (75 donirala Američka ambasada i oko 40 REF preko NVO „Mladi Romi). U saradnji sa Crvenim krstom Crne Gore i uz podršku Ministarstva, UNICEF je uključen u pružanje podrške studentima ove zajednice i drugima u stanju socijalne potrebe, sa 92 paketa materijala za štampu i dostavom deci koja su još uvijek van sistema. (Uključeno oko 80 škola.) Škole su preuzele organizaciju dostave materijala, tako što su angažovale saradnike u socijalnoj inkluziji (medijatore), a u nekima su učestvovali i volonteri Crvenog krsta. Ovom akcijom je ukupno obuhvaćeno oko 500 učenika.

PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje od presudnog je značaja za sveukupan rast, razvoj i formiranje ličnosti djeteta. Značaj predškolskog obrazovanja je posebno važan usljed činjenice da u porodičnom okruženju romska i egipćanska djeca nisu u stanju da steknu neophodna početna znanja i vještine koje će im povećati šanse za efektivnost rezultata u osnovnom obrazovanju.

U 2017. godini razvijen je program za četvorosedmično trajanje pripremnog vrtića, umjesto dvosedmičnog koji je realizovan prethodnih godina. U ovoj godini upisano je upisano 190 djece romske i egipćanske zajednice u predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Broj djece iz romske i egipćanske zajednice u predškolskim ustanovama po godinama je izgledao na sledeći način:

- Školske 2018/2019. godine upisano je 191 dijete (105 dječaka i 86 djevojčica);
- Školske 2019/2020. godine, upisano je 208 djece (104 dječaka i 104 djevojčice);
- Školske 2020/2021. godine, upisano je 224 djece (106 dječaka i 118 djevojčice); i
- Školske 2021/2021. godine, upisano je 192 djece (99 dječaka i 93 djevojčice).

U septembru, 2019. godine, u okviru programa: „Podrška kvalitetu, dostupnim uslugama i obuhvatu ranog učenja i razvoja u okviru predškolskog vaspitanja i obrazovanja“ koje je Ministarstvo prosvjete sprovodi u partnerstvu sa kancelarijom UNICEF-a u Crnoj Gori održana je obuka "Rad sa roditeljima iz RE populacije" sa ciljem da se poveća obuhvat, stepen dolaznosti i pohađanja, poboljšaju stavovi, unaprijedi kontakt sa njima, ostvari rad u neposrednom okruženju u zajednici u kojoj žive. Obuka je bila namijenjena kadru koji radi sa djecom u opštinama u kojima se bilježi značajan broj romske i egipćanske populacije: Podgorica, Nikšić, Berane, Bijelo Polje, Tivat, Herceg Novi, Bar, Ulcinj, Kotor, Cetinje i Pljevlja. U ovim opštinama osmišljen je dopunski mehanizam integracije u redovne predškolske aktivnosti, u romskim naseljima i interaktivne službe, sprovedene obuke kadra i uspostavljeno praćenje pohađanja. Obuka je održana u VJ „Dragan Radulović” pri JPU „Đina Vrbica.

OSNOVNO OBRAZOVANJE

Broj djece iz romske i egipćanske zajednice u osnovnim školama po godinama je izgledao na sledeći način:

- Školske 2018/2019. godine bilo je 1793 djece (936 dječaka i 857 djevojčica);
- Školske 2019/2020. godine bilo je 1821 djece (973 dječaka i 848 djevojčica);
- Školske 2020/2021. godine bilo je 1793 djece (929 dječaka i 864 djevojčice); i
- Školske 2021/2021. godine bilo je 1856 djece (960 dječaka i 896 djevojčice).

Angažovani su mentori (nastavnici) u osnovnim i srednjim školama u okviru projekta koji realizuje NVO „Mladi Romi” u saradnji sa Ministarstvom prosvjete. U osnovnim školama od januara 2020. godine, do juna 2020. godine, angažovano je 35 mentora (nastavnika) za 130 učenika/učenica VIII i IX razreda romske i egipćanske populacije, dok od oktobra 2020. godine, do decembra 2020. godine, u osnovnim školama školama angažovano je 47 mentora (nastavnika) za 169 učenika/učenica VIII i IX razreda.

U septembru 2020. godine, završen je projekat „Unapređenje obrazovnih programa i usluga u cilju zadovoljavanja potreba marginalizovanih grupa”. Ovaj projekat je finansirala Evropska unija (85% sredstava) i Ministarstvo (15% sredstava). Projekat je realizovan za vrijeme od 15 mjeseci, a njegova vrijednost je oko 384 hiljade eura.

Rezultati projekta su:

- Pripremljeno 54 dokumenata pod nazivom Moduli za sticanje stručnih kvalifikacija u okviru obrazovnih programa, u cilju prilagođavanja potrebama djece sa posebnim obrazovnim potrebama i djece i romskih zajednica;
- Koučing o efikasnoj primjeni individualnih tranzicionih planova;
- Sprovedene obuke za primjenu modularizovanih nastavnih planova i programa koji odgovaraju potrebama učenika sa posebnim obrazovnim potrebama i učenicima iz zajednica Roma i Egipćana;
- Sprovedene obuke za uspostavljanje inkluzivnog i stimulativnog okruženja za učenje;
- Sprovedene obuke o obrazovnim pristupima u cilju suzbijanja rizičnog ponašanja koje dovodi do napuštanja škole;
- Unaprijeđen informativni sistem Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta za pružanje informacija o učenicima iz zajednica Roma i Egipćana;

Projekat je realizovan u 101 školi, a njime je direktno obuhvaćeno više od 270 stručnjaka iz raznih nastavnih oblasti, a indirektno, primjenom pristupa „obuči trenera“ oko 420 osoba iz škola.

SREDNJE OBRAZOVANJE

Broj djece iz romske i egipćanske zajednice u osnovnim školama po godinama je izgledao na sledeći način:

- Školske 2018/2019. godine bilo je 135 djece (73 dječaka i 62 djevojčice);
- Školske 2019/2020. godine bilo je 142 djece (80 dječaka i 62 djevojčice);
- Školske 2020/2021. godine bilo je 174 djece (101 dječak i 73 djevojčice); i
- Školske 2021/2021. godine bilo je 1856 djece (960 dječaka i 896 djevojčice).

U srednjim školama je angažovano 44 mentora (nastavnika) za 120 srednjoškolaca iz ove zajednice, od januara 2020. godine do juna 2020. godine, dok je od oktobra 2020. godine do decembra 2020. godine, angažovano 48 mentora (nastavnika) za 157 srednjoškolaca iz romske i egipćanske zajednice.

Tokom 2019. godine, Ministarstvu prosvjete se obratilo 12 vanrednih učenika iz romske i egipćanske zajednice, i to 6 djevojčica i 6 dječaka, molbom za polaganje vanrednih ispita u kome im je omogućeno da budu oslobođeni plaćanja naknade za vanredno polaganje ispita.

Tokom 2020. godine četiri vanredna učenika iz romske i egipćanske zajednice, i to troje dječaka i jedna djevojčica obratila su se molbom za besplatno polaganje vanrednih ispita, kojima je omogućeno da budu oslobođeni plaćanja naknade za vanredno polaganje ispita.

VISOKO OBRAZOVANJE

Broj studenata iz romske i egipćanske zajednice na fakultetima po godinama je izgledao na sledeći način:

- Akademske 2018/2019. godine bilo je 27 studenata;
- Akademske 2019/2020. godine bilo je 13 studenata;
- Akademske 2020/2021. godine bilo je 17 studenata; i
- Akademske 2021/2021. godine bilo je 12 studenata koji su se prijavili na konkursu za dodjelu stipendija

Crna Gora planira da uvede romski jezik kao izborni predmet (od 6 do 9 razreda OŠ) na Filološkom fakultetu u Nikšiću. Nacrt nastavnog plana i program je razvijen od strane prof. dr. Latifa Demira, koji treba da se inkorporira u sistemu obrazovanja Crne Gore.

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, - Direkcija za inkluziju Roma i Egipćana, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta i Institut za strane jezike Podgorica u saradnji sa Savjetom za regionalnu saradnju (RCC) pokrenulo je program Romologije koji se sastoji od četiri modula: Identiteti Roma, Kultura Roma, Istorija i književnost Roma i Romski jezik. RCC pružiće tehničku podršku za prvi modul, dok će drugi modul finansirati Ministarstvo prosvjete.

ZAPOŠLJAVANJE

U 2017. godini u evidenciji Zavoda za zapošljavanje prijavilo se 177 lica romske i egipćanske populacije (45,19 % žena). Najveći broj novoprijavljenih je sa teritorija opštine Podgorica – 69% (40,67% žena), Nikšić 13,45% (52,17% žena) i Herceg Novi – 8,18% (64,28% žena). Od ukupnog broja novoprijavljenih, 162 lica su bez zanimanja i stručne spreme (75 žena), ostalo su lica sa završenim III i IV stepenom stručne spreme.

Na kraju 2017. godine nezaposlenih Roma i Egipćana je bilo 928 pripadnika Roma i Egipćana (508 žena ili 54,74%) odnosno onih koji su aktivno traže zaposlenje.

Finansijskim okvirom za realizaciju Programa rada Zavoda za 2017. godinu sredstva za realizaciju programa obrazovanja i osposobljavanja za populaciju Roma i Egipćana planirana su u iznosu od 10.000,00 eura. U izvještajnom periodu, u programe obrazovanja i osposobljavanja, uključeno je 66 pripadnika romske i egipćanske populacije (35 žena). Kroz aktivnosti u okviru projekta „Korak bliže ka tržištu rada“ u programe obrazovanja i

osposobljavanja za zanimanja baštovan, sobarica, rukovalac građevinskim mašinama, pomoćni kuvar, frizer uključeno je 57 lica (29 žena). Finansijskim okvirom za realizaciju Programa rada Zavoda za 2017. godinu sredstva za realizaciju programa javnih radova za populaciju Roma i Egipćana planirana su u iznosu od 40.000,00 eura. U izvještajnom periodu, u programe javnih radova ukupno je uključeno 39 pripadnika romske i egipćanske populacije (pet žena), i to: u 12 lokalnih javnih radova u Baru, Beranama, Bijelom Polju, Mojkovcu, Nikšiću, Podgorici, Herceg Novom i Tivtu uključeno je 26 lica romske i egipćanske populacije (pet žena); u državni javni rad „Neka bude čisto“ uključeno je 13 lica u opštinama Nikšić, Podgorica, Cetinje, Herceg Novi i Tivat.

Na sezonskim poslovima, u ovoj godini, zaposleno je 49 (četrdeset devet) lica romske i egipćanske populacije (26 žena ili 53,06%).

Što se tiče IPA nacionalnog programa, kroz prvi prioritet Operativnog programa Razvoj ljudskih resursa 2012-2013 „Efikasne i inkluzivne mjere aktivne politike zapošljavanja“, nevladinoj organizaciji „Mladi Romi“ je odobren grant za projekat pod nazivom „Povećanje zapošljivosti dugoročno nezaposlenih žena - Dorra Nuova“, vrijednosti 91.042,50 eura. Osnovni cilj projekta je bio doprinos unapređenju ekonomskih i socijalnih prava Romkinja i ostalih dugotrajno nezaposlenih žena sa teritorije Herceg Novog, Kotora i Tivta, kroz uključivanje na tržište rada. Nakon završene obuke iz pomenutih oblasti, polaznice projekta su bile angažovane u periodu od sedam mjeseci. Na taj način će imati priliku da stečeno znanje i vještine pretoče u unikatni nakit i rukotvorine koje će svoje mjesto naći na sajmovima i feštama, kao i na štandovima u Herceg Novom, Kotoru i Tivtu.

U 2018. godini je na evidenciji nezaposlenih bilo 802 Roma i Egipćana (51,99% učešće žena – 417 žena), odnosno koji aktivno traže zaposlenje. Obrazovna struktura nezaposlenih je 766 lica bez zanimanja (404 žene ili 52,74%), 16 lica sa II nivoom kvalifikacije obrazovanja (od kojih šest žena), 14 lica sa III nivoom kvalifikacije obrazovanja (tri žene), pet lica sa IV nivoom kvalifikacije obrazovanja (tri žene) i jedno lice ženskog pola sa VII nivoom kvalifikacije obrazovanja.

U mjere aktivne politike zapošljavanja bilo je uključeno 72 pripadnika populacije Roma i Egipćana iz evidencije nezaposlenih lica (25 žena ili 34,72%). U programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih uključeno je 26 pripadnika romske i egipćanske populacije (devet žena). Tokom 2018. u programe javnih radova uključeno je 33 osoba (sedam žena).

U pilot program podrške teže zapošljivim licima u pripremi i aktiviranju na tržištu rada „Osnaži me i uspijeću“ u toku 2018. godine, uključeno je 13 Roma i Egipćana, dok je na sezonskim poslovima bilo zaposleno su 82 pripadnika populacije Roma i Egipćana (48 žena ili 58,53%).

Na evidenciji Zavoda 2019. godine nalazilo se 747 pripadnika Roma i Egipćana (375 žena ili 50,20%) i koji aktivno traže zaposlenje.

Obrazovna struktura je bila sljedeća: Osamnaest lica sa III nivoom kvalifikacije obrazovanja (četiri žene ili 22,22%), troje lica sa završenim IV nivoom kvalifikacije obrazovanja (jedna žena) 709 lica ili 94,91% sa I nivoom kvalifikacije obrazovanja (362 žene ili 51%) i 17 lica sa II nivoom kvalifikacije obrazovanja ili 2,27% (osam žena).

U skladu sa godišnjim Akcionim planom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2019. godinu i Akcionim planom za sprovođenje Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020. godinu, za 2019. Godinu, u toku 2019. godine, u mjere aktivne politike zapošljavanja uključeno je 79 pripadnika populacije Roma i Egipćana iz evidencije nezaposlenih lica (22 žene ili 27,84%), što čini skoro 10% ukupnog broja Roma i Egipćana koji su se nalazili u evidenciji Zavoda na kraju 2018. godine.

U toku 2019. godine, u programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih „Osposobljavanje za rad kod poslodavca“ i „Osposobljavanje za samostalan rad“ uključena su 23 pripadnika romske i egipćanske populacije (devet žena).

U okviru ovog projekta „Neka bude čisto“, angažovana su nezaposlena lica sa otežanim faktorima zapošljavanja, među kojima i pripadnici romske i egipćanske populacije, na poslovima održavanja magistralnih i regionalnih puteva u svim opštinama u Crnoj Gori.

U programe javnih radova uključeno je 36 lica (10 žena), dok je u projekat „Neka bude čisto“ uključeno 20 lica (tri žene). U navedene programe uključeni su nezaposleni Romi i Egipćani iz evidencije biroa rada Bar, Budva, Ulcinj, Berane, Bijelo Polje, Mojkovac, Nikšić, Podgorica, Cetinje, Herceg Novi i Tivat.

Na sezonskim poslovima, zaposleno je 108 lica (54 žene ili 50%).

Na kraju 2020. nalazilo se 996 nezaposlenih lica iz romske i egipćanske zajednice (527 žena ili 52,91%). Kvalifikaciona struktura nezaposlenih Roma i Egipćana je sljedeća:

- 943 lica ili 94,67% - I nivo kvalifikacije obrazovanja (502 žene ili 53,23%).
- 16 lica ili 1,60% - II nivo kvalifikacije obrazovanja (10 žena ili 62,50%).
- 19 lica ili 1,90% - III nivo kvalifikacije obrazovanja (3 žene ili 15,78%).
- 15 lica ili 1,50% - IV nivo kvalifikacije obrazovanja (9 žena ili 60%).
- 3 lica ženskog pola – VII nivo kvalifikacije obrazovanja.

Zavod za zapošljavanje pružao je usluge informisanja o mogućnostima i uslovima zapošljavanja svim nezaposlenim licima, uključujući i nezaposlene Rome i Egipćane.

U junu 2020. godine, u Birou rada Podgorica je, na inicijativu i u saradnji sa NVO Mladi Romi, a u okviru realizacije projekta „Povećanje pristupa i učešća romskih učenika u srednjem obrazovanju i prelasku na tržište rada“, realizovana radionica iz oblasti profesionalne orijentacije za 13 učenika romske i egipćanske populacije koji su završili srednjoškolsko obrazovanje, na kojoj su informisani o mogućnostima razvoja karijere. Na radionici su prezentovane informacije o mogućnostima nastavka školovanja, o načinu prijavljivanja na evidenciju Zavoda, o načinu predstavljanja poslodavcu.

U toku avgusta 2020. godine, Ministarstvo prosvjete je posredstvom licenciranog centra za obrazovanje odraslih JU Gimnazija „Slobodan Škerović“ iz Podgorice, raspisalo Javni poziv za prijavu kandidata za obuku za Saradnika u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u oblasti

obrazovanja za opštine Podgorica, Nikšić, Berane, Herceg Novi, Bar, Ulcinj, Kotor i Tivat. Javnim pozivom propisani su uslovi koje lice mora ispunjavati da bi moglo biti uključeno u navedenu obuku. Savjetnici za posredovanje u biroima rada, u skladu sa svojim ingerencijama, su sva lica romske i egipćanske populacije koja su registrovana na evidenciji nezaposlenih, a koja imaju minimum III nivo obrazovanja, informisali o predmetnom javnom pozivu i, ukoliko su zadovoljavali ostale kriterijume, motivisali da se prijave na poziv.

Nekoliko pripadnika romske i egipćanske populacije sa evidencije Zavoda u prethodnom periodu je završilo obuku za Saradnika u socijalnoj inkluziji, a neki od pozvanih lica u tom periodu očekivali su radni angažman u školi. Takođe, neka lica su, kao razlog nezainteresovanosti za navedenu obuku, navela lošu materijalnu situaciju i nemogućnost pokrivanja troškova koji bi nastali za vrijeme trajanja obuke.

U skladu sa godišnjim Akcionim planom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2020. godinu, i Akcionim planom za sprovođenje Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020. godina, za 2020. godinu, Zavod za zapošljavanje je planirao realizaciju aktivnosti koje se odnose na uključivanje Roma i Egipćana u mjere aktivne politike zapošljavanja. Finansijskim okvirom za realizaciju Programa rada Zavoda za 2020. godinu, predviđena su sredstva za realizaciju programa obrazovanja i osposobljavanja za populaciju Roma i Egipćana u iznosu od 20.000,00 eura i odnose se na programe za sticanje stručnih kvalifikacija i ključnih vještina i programe osposobljavanja za rad kod poslodavca i osposobljavanja za samostalan rad.

Finansijskim okvirom za realizaciju Programa rada Zavoda za 2020. godinu, predviđena su bila sredstva za realizaciju programa javnih radova za populaciju Roma i Egipćana u iznosu od 30.000,00 eura.

U sedam programa javnih radova u toku 2020. godine, koji su se realizovali u Beranama, Bijelom Polju, Podgorici i Herceg Novom zaposleno je 14 pripadnika populacije Roma i Egipćana (dvije žene).

U projekat "Neka bude čisto" uključeno je bilo 15 pripadnika romske i egipćanske populacije (dvije žene) iz opština Bar, Ulcinj, Podgorica, Herceg Novi, Kotor i Tivat.

U ovoj godini na sezonskim poslovima, zaposleno je 49 Roma i Egipćana (23 žene ili 46,93%).

SOCIJALNA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

U skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu građani su jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, starosnu doba, invaliditet, jezik, vjeru, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo, u skladu sa zakonom.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u skladu sa Akcionim planom za implementaciju „Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020“, za 2017. godinu, a u saradnji sa Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima, Upravom policije, Opštinama, članovima Romskog savjeta, Centrom za romske inicijative i drugim NVO u 2016. godini organizovalo 12 (dvanaest) jednodnevnih edukacija roditelja, djece, romskih i egipćanskih

aktivistkinja, službenika/službenica državne uprave o zaštiti od nasilja u porodici i maloljetničkih prisilnih brakova među romskom populacijom. Navedene jednodnevne edukacije su realizovane u Herceg Novom, Pljevljima, Budvi, Cetinju, Ulcinju, Baru, Tivtu, Kotoru, Beranama, Bijelom Polju, Nikšiću i Podgorici. Tokom realizacije pomenute mjere edukovano je oko 250 (dvije stotine pedeset) osoba.

Tokom 2017. godine multidisciplinarni operativni timovi (MOT) su obrađivali slučajeve nasilja u porodici i nasilja nad ženama. MOT su obradili ukupno 150 slučajeva nasilja nad djecom i to:

- Fizičko nasilje nad djecom - 23 slučaja (m 15, ž 8);
- Seksualno nasilje nad djecom – 6 slučajeva (m 2, ž 4);
- Emocionalno nasilje nad djecom – 37 slučajeva (m 14, ž 23);
- Zanimanje djece – 45 slučajeva (m 23, ž 22);
- Dijete svjedok nasilja – 39 slučajeva (m 21, ž 18).

Što se tiče nasilja u porodici, tokom 2017. godine izvršeno je 200 krivičnih djela iz člana 220 Krivičnog zakonika CG i šest krivičnih djela koja se dovode u vezu sa nasiljem u porodici, a kvalifikovana su drugačije. Za navedena krivična djela podnijeto je 203 krivičnih prijava. Uprava policije je, takođe, tokom 2017. godine podnijela i 1272 prekršajne prijave zbog izvršenih 1392 prekršaja iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

U 2018, standardizovano je zanimanje „Saradnik/ca u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu“ i u 2018. je u radnom odnosu (na budžetu države) u okviru Doma zdravlja Podgorica bilo uposleno 3 lica, dok je po jedno lice bilo projektno angažovano u domovima zdravlja u Nikšiću i Beranama. Isti su zasnovali radni odnos na neodređeno.

U toku 2018. godine, realizovano je 34 (tridesetčetiri) radionice za pripadnice romske i egipćanske populacije na određene teme o prevenciji zdravlja i zdravstvenog vaspitanja, kao i radionice o zdravim stilovima života i prevenciji i zaštiti zdravlja. Takođe, za pripadnice romske i egipćanske populacije održane su radionice na temu „Prevencija ranih brakova“ i na temu „Značaj održavanja lične higijene za zdravlje“. Osim ovih radionica izrađeni su i lifleti kao pomoć u realizaciji zdravstveno-vaspitnih aktivnosti.

U saradnji sa NVO sektorom organizovani su i realizovani preventivni zdravstveni pregledi trudnica, Ministarstvo zdravlja je u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, a u cilju jačanja svijesti o značaju prevencije i čuvanja zdravlja, organizovalo u toku 2018. godine preventivne preglede romkinja u domovima zdravlja u Podgorici, Tivtu, Bijelom Polju, Nikšiću i Beranama. Ukupno je pregledano 105 Romkinja, a prevencija se odnosila na kardiovaskularna oboljenja, dijabetes, ultrazvučni ginekološki pregledi, rentgen pluća i druge vrste pregleda, a na zahtjev pripadnica romske populacije. U znaku uspješne saradnje, različiti pregledi imaju za cilj da žene iz marginalizovanih grupa svjesnije razmišljaju o svom zdravlju. Ultrazvučni pregledi rađeni su za štitastu žlijezdu, grudi, pluća, rađena je mamografija kod žena iznad 40 godina starosti.

U pogledu ostvarivanja zdravstvene zaštite radi povećanja stepena korišćenja dostupnosti zdravstvene zaštite, predviđena je mjera uvođenje i jačanje uloge „Saradnik/ca u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćaja u zdravstvu“. Akcionim planom je predviđeno njihovo radno angažovanje u zdravstvenoj ustanovi tj. Domu zdravlja u Podgorici, počev od 01. januara 2017. godine, tačnije, zaposlena su 3 saradnika. U 2018. godini, u DZ Nikšić i Berane, angažovani su saradnici/ce o socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana i to po jedan saradnik u ustanovi koje je finansirala Međunarodna organizacija HELP.

U cilju kontinuiteta rada saradnika/ca o socijalnoj inkluziji ove populacije, krajem 2018.godine, preduzete su mjere i aktivnosti, odnosno, započete pravne procedure kako bi u ovim zdravstvenim ustanovama na primarnom nivou zdravstvene zaštite saradnici/ce, nastavili sa radom u cilju njihovog stalnog zaposlenja, a u interesu pružanja neophodnih informacija za ostvarivanje prava građanima Romske i Egipćanske populacije, koja imaju mjesto prebivališta, odnosno, boravišta na teritoriji opština Nikšić i Berane.

U toku 2018. godine, realizovano je 29 radionica za pripadnike romske i egipćanske populacije na temu „Prevencija ranih brakova“, „Značaj održavanja lične higijene za zdravlje“, i „Zdravi stilovi života“. Osim ovih radionica izrađeni su i panfleti kao pomoć u realizaciji zdravstveno-vaspitnih aktivnosti. Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava u cilju jačanja svijesti o značaju prevencije i čuvanja zdravlja, organizovalo je u toku 2018. godine, preventivne preglede Romkinja u domovima zdravlja u Bijelom Polju, Nikšiću, Beranama, Tivtu i Podgorici.

Ukupno je pregledano 103 Romkinje, a prevencija se odnosila na kardiovaskularna oboljenja, dijabetes, ultrazvučni ginekološki pregledi, rentgen pluća i druge vrste pregeda, a na zahtjev pripadnica romske populacije. U znaku uspješne saradnje, različiti pregledi imaju za cilj da žene iz marginalizovanih grupa svjesnije razmišljaju o svom zdravlju. Ultrazvučni pregledi rađeni su za štitastu žlijezdu, grudi, pluća, rađena je mamografija kod žena iznad 40 godina starosti, a za jedan broj romske populacije odrađen je ultrazvuk abdomena, naravno uz saglasnost svakog pojedinca.

Ujedno, ovo su aktivnosti koje Ministarstvo zdravlja, u saradnji sa drugim institucijama sistema, poslednjih pet godina sprovodi kontinuirano i sam kontinuitet ove vrste aktivnosti doprinijeo je unaprjeđenju prevencije zaštite zdravlja kod ove populacije, kao i unaprjeđenju njihove svijesti da i bez organizovanih pregleda treba sami da preventivno djeluju na svoje zdravlje.

U 2019. godini, zakonodavstvo u sektoru zdravstva predviđa besplatnu zdravstvenu zaštitu socijalno ugroženih osoba, nezaposlenih, djece, učenika, trudnica, osoba starijih od 65 godina. Prema monitoringu Dekade inkluzije Roma 2005-2015 za 2014. godinu pripadnici romske i egipćanske populacije koji imaju status raseljenih osoba, izbjeglica i tražitelja azila dobijaju iste usluge koje dobijaju i drugi korisnici zdravstvene zaštite. Aktivnosti se obavljaju u kontinuitetu, što podrazumijeva da je obezbijedena zdravstvena zaštita za ovu populaciju, kao i za ostale građane u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom iz sektora zdravlja.

U pogledu ostvarivanja zdravstvene zaštite radi povećanja stepena korišćenja dostupnosti zdravstvene zaštite, predviđena je mjera uvođenje i jačanje uloge „Saradnik/saradnica u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu“.

U realizaciji navedene mjere standardizovano je zanimanje „Saradnik/saradnica u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu“, te je u saradnji sa međunarodnom organizacijom HELP preko obrazovne institucije, izvršena njihova obuka radi polaganja ispita. Ovoj proceduri je prethodila izmjena i dopuna akta o sistematizaciji Doma zdravlja Podgorica, kao i obezbjeđenje odgovarajućih saglasnosti od Ministarstva zdravlja, Ministarstva finansija i Fonda za zdravstveno osiguranje u pogledu sredstava za njihov redovan rad. U Domu zdravlja Podgorica sada su stalno zaposlena tri saradnika u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu, dok je u Domu zdravlja Berane 2019.godine bio raspisan Konkurs na sistematizovano radno mjesto Saradnik za inkluziju u zdravstvo, na koji su prijavljena tri kandidata, ali nijedan od prijavljenih nije ispunjavao uslove predviđene konkursom, tj. kandidati nijesu poznavali romski ili albanski jezik.

U I kvartalu tekuće godine za ovo radno mjesto biće ponovo raspisan konkurs za zasnivanje radnog odnosa jednog saradnika za inkluziju Roma i Egipćana u zdravstvu. U Domu zdravlja Nikšić angažovan je jedan medijator koje je finansirala međunarodna organizacija HELP koja je nastavila i do kraja januara 2019. godine da finansira projekat. Ministarstvo zdravlja je iniciralo što hitnije raspisivanje konkursa za saradnika za inkluziju Roma i Egipćana u zdravstvu u Domu zdravlja Nikšić, kako bi se obezbijedio kontinuitet rada neposrednog izvršioca na ovim poslovima, a za dobrobit ove populacije.

Ostale mjere iz Akcionog plana su realizovane te se obuhvata imunizacija djece u Crnoj Gori koje prate kroz sprovođenje programa obaveznih imunizacija preko izabranih pedijatara, pa i terenske vakcinacije romske i egipćanske djece u naseljima. Prema sumarnim rezultatima imunizacionih aktivnosti u romskoj i egipćanskoj populaciji epidemiološki najznačajnije vakcine su: MMR i vakcine protiv dječije paralize.

U toku 2019. godine realizovano je 37 (trideset sedam) radionica za pripadnike romske i egipćanske populacije na određene teme o prevenciji zdravlja i zdravstvenog vaspitanja, kao i radionice o zdravim stilovima života, prevenciji i zaštiti zdravlja. Takođe, za pripadnike romske i egipćanske populacije održane su radionice na temu „Prevencija ranijih brakova“ i na temu „Značaj održavanja lične higijene za zdravlje“. Osim ovih radionica izrađeni su i lifleti kao pomoć u realizaciji zdravstveno-vaspitnih aktivnosti.

U saradnji sa NVO sektorom organizovani su i realizovani preventivni zdravstveni pregledi trudnica. Ministarstvo zdravlja je u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, a u cilju jačanja svijesti o značaju prevencije i čuvanja zdravlja, u toku 2019.godine organizovalo preventivne preglede Romkinja u domovima zdravlja u Podgorici, Tivtu, Bijelom Polju, Nikšiću i Beranama. Ukupno je pregledano 105 Romkinja, a prevencija se odnosila na kardiovaskularna oboljenja, dijabetes, ultrazvučni ginekološki pregledi, rendgen pluća i druge vrste pregleda, a na zahtjev pripadnica romske populacije. U znaku uspješne saradnje, različiti pregledi imaju za cilj da žene iz marginalizovanih grupa svjesnije razmišljaju o svom zdravlju.

Ultrazvučni pregledi rađeni su za štitastu žlijezdu, grudi, pluća, rađena je mamografija kod žena iznad 40 godina starosti, a naredna akcija obuhvatiće ultrazvuk abdomena.

U organizaciji Ministarstva za ljudska i manjinska prava realizovane su četrnaest edukacija i kampanja po naseljima za roditelje, djecu romske i egipćanske populacije. Edukacije se organizuju u vidu predavanja u školi (roditelji i učenici VII, VIII i IX razreda Osnovnih škola) a predavači su predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Nacionalne kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima. Ovim edukacijama je obuhvaćeno preko 300 roditelja.

Ono što se dodatno organizuje tokom kampanji jeste da se svim mještanima romskih naselja podijeli informativni flajeri koji, pored ostalog, sadrže brojeve svih nadležnih službi kojima se mogu obratiti u slučaju njihove potrebe. Inače flajeri su odštampani na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku. Ovim kampanjama obuhvaćena su sva romska naselja u opštinama gdje gravitira romska populacija u Crnoj Gori, i podijeljeno na stotine flajera i informativnih brošura.

U 2020. godini i zvršen je prijem u radni odnos saradnika u zdravstvenoj zaštiti Roma i Egipćana. U Domu zdravlja Podgorica sistematizovana su dva radna mjesta za saradnika-medijatora, oba radna mjesta su popunjena. U Domu zdravlja Nikšić jedno radno mjesto-nije još uvijek popunjeno i u Domu zdravlja Berane jedno radno mjesto koje je popunjeno.

Kada je u pitanju vakcinacija djece romske i egipćanske populacije, svi domovi zdravlja redovno obavljaju vakcinaciju djece po Programu obavezne imunizacije, s tim da se u domovima zdravlja ne vodi posebna evidencija vakcinisane djece kao ni preventivnih pregleda trudnica po pripadnosti romskoj i egipćanskoj populaciji.

Kampanja o značaju reproduktivnog zdravlja, sa akcentom na Romkinje i Egipćanke je realizovana na način što je u cilju obilježavanja „Evropske nedelje karcinoma grlića materice“. Centar za promociju zdravlja Instituta za javno zdravlje Crne Gore održao je niz aktivnosti u cilju skretanja pažnje ženama na značaj redovne kontrole za zdravlje reproduktivnih organa. Ukupno je prisustvovalo 15 učesnica. Podijeljeno je 20 lifleta i brošura koje su sadržavale informacije o skrining programu.

U organizaciji Ministarstva vanjskih poslova u junu 2020. godine, za pripadnike romske i egipćanske zajednice populacije u DZ Bijelo Polje, DZ Berane, DZ Podgorica, DZ Tivat, DZ Kotor, DZ Nikšić organizovani su preventivni pregledi, i to:

- fizikalni pregled spec opšte medicine
- mjerenje krvnog pritiska
- mjerenje šećera u krvi
- pregled i snimanje pluća po indikacijama će odraditi pulmolog.

Preventivni zdravstveni pregledi pripadnika romske i egipćanske populacije su organizovani u nekim opštinama zbog pandemije. U 2020. godini, pregledana su 24 radnika Komunalnog preduzeća Tivat, kao i 15 lica romske i egipćanske zajednice.

U organizaciji Ministarstva odbrane i Ministarstva unutrašnjih poslova obavljene su obuke pripadnika romske i egipćanske zajednice populacije o posljedicama ranih ugovorenih brakova

(nedozvoljenih brakova). Organizovane su radionice, okrugli stolovi i obuke u zavisnosti od potreba zdravstvenog sistema, i to tri radionice, dvije u Beranama i jedna u Podgorici, na primarnom nivou zdravstvene zaštite, u saradnji sa NVO sektorom, koja se bavi zaštitom romske i egipćanske populacije. Ukupno je 73 osobe pohađale radionicu i to: 62 osobe ženskog pola i 9 osoba muškog pola.

U 2020. godini, Uprava policije podnijela je ukupno 8 krivičnih prijava za krivično djelo, član 444 krivičnog zakonika Crne Gore, trgovina ljudima protiv 10 lica. Razvrstane po obliku izvršenja ovog djela jedna je podnešena za radnu, jedna za seksualnu eksploataciju, dvije za prisilno prosjačenje i 4 za sklapanje nedozvoljenog braka.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Uprava policije, u saradnji sa NVO „Centar za romske inicijative“, uz podršku Britanske ambasade u Podgorici, pokrenuli su 8. marta 2020. godine, kampanju protiv dječijih ugovorenih brakova: „Djeca su djeca“. Kampanja je pokrenuta sa ciljem podizanja svijesti javnosti o štetnosti dječijih ugovorenih brakova i fokusirana na rad sa pripadnicima romske i egipćanske zajednice u Podgorici, Nikšiću, Tivtu i Beranama.

Rješenjem ministra unutrašnjih poslova, februara mjeseca 2020. godine, formirano je Koordinaciono tijelo za praćenje Protokola o postupanju organa ustanova i organizacija sa djecom uključenom u život i rad na ulici. Ovim protokolom definiše se postupanje svih službenih lica i drugih stručnjaka koji obavljaju poslove od značaja za zaštitu djece koja su uključena u život i rad na ulici (policija, centri za socijalni rad, druge ustanove i pružaoci usluga socijalne zaštite, zdravstvene ustanove, vaspitno-obrazovne ustanove, organizacije i dr), sa ciljem unapređenja dobrobiti djece stvaranjem uslova za bezbjedan boravak i rad na ulici koji je koristan za djecu, predupređenjem i sprječavanjem okolnosti i situacija koje izlažu djecu nebezbednim i drugim potencijalno ili stvarno štetnim aspektima života i rada na ulici, i sprovođenje brzog i koordinisanog postupka koji štiti dijete od zloupotrebe i nasilja i obezbjeđuje mu odgovarajuću zaštitu i rehabilitaciju.

Na lokalnom nivou, sve opštine su usvojile lokalne akcione planove za unapređenje položaja Roma i Egipćana.

KULTURA I INFORMISANJE

U 2018. godini, pored ostalih aktivnosti emitovano je 24 TV emisije na RTCG na romskom jeziku, a koje su titlovane na službeni jezik.

U 2019. godini kao podsticaj za istraživačko novinarstvo Ministarstvo kulture je sprovelo redovni godišnji konkurs na temu „Socijalna integracija Roma u Crnoj Gori“. Ministarstvo kulture kao realizaciju ove mjere sprovodi godišnji konkurs za sufinansiranje programskih sadržaja u lokalnim štampanim medijima i medijskim naučnim časopisima, gdje se u okviru zadatih tema nalazi i socijalna inkluzija Roma. U okviru konkursa sufinansirano je više

odabranih projekata. Ova mjera je u potpunosti realizovana i raspisan je konkurs za sufinansiranje programskih sadržaja i u 2020. godini.

Ministarstvo kulture putem finansiranja audiovizuelnih materijala-spotova vrši promociju svih aktivnosti koje obuhvata ova strategija i informiše cjelokupnu javnost o napretku i trenutnim aktivnostima. Spotove emituju Nacionalni javni emiter Radio i Televizija Crne Gore, lokalni javni emiteri, kao i komercijalni emiteri registrovani u Crnoj Gori.

Romski radio je osnovan 2011. godine od strane NVO “Udruženje Roma Crne Gore” i neprekidno egzistira do danas preko raznih donacija i grantova. Produkcija na romskom radiju je informativa, vijesti koje se emituju svaki sat su dvojezične, kao i autorske emisije jednom dnevno u trajanju od 10 do 15 minuta.

Tokom 2020. godine, u cilju realizacije programskih sadržaja od javnog interesa koji se odnose na sve sfere društva, Ministarstvo kulture je raspisalo redovni godišnji konkurs za sufinansiranje programskih sadržaja u lokalnim štampanim medijima i neprofitnim štampanim medijima. Putem ovog konkursa podržano je četrnaest projekata, dvanaest u lokalnim štampanim medijima i dva u naprofitnim štampanim medijima. Teme koje obrađuju ovi mediji su između ostalih: multikulturalnost i kulturna raznolikost, socijalni status lica sa invaliditetom, mladi, dijaspora.

Dio iznosa planiranog za ove programske sadržaje je posvećen je bio sadržajima koji se odnose na Rome i manjine-promociju napretka i prikazivanje ključnih pitanja inkluzije.

Na javnom servisu su bile emitovani prilozi na romskom jeziku o Romima su bile prikazivane brojne reportaže kako u informativnim emisijama (jutarnji, dnevnik i na romskom i o Romima) tako i u ostalim emisijama kao što su Agrosaznanje, Putevi Života, Mostovi, Mozaik koje su prikazivale život i aktuelnosti Roma i Egipćana i bile prikazivane u redovnom programu javnog servisa.

Emisije na romskom jeziku se emituju u produkcionom planu kao dvojezične emisije, tako da se televizijske emisije titlaju crnogorsko - romski, dok su radijske emisije opisno na romski jezik.

Na osnovu člana 32ž Zakona o nevladinim organizacijama i Uredbe o funkcionisanju projekata i programa nevladinih organizacija u oblasti javnog interesa – zaštita i promovisanje ljudskih i manjinskih prava, zaštita prava Roma i Romkinja i Egipćana/Egipćanki od 2017. do 2021. godine, raspodijeljena su sledeća sredstva:

- u 2021. godini, u okviru konkursa „Podržimo socijalnu inkluziju Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki u Crnoj Gori“ raspodijeljeno je 320.000,00 eura za projekte i programe 21 organizacije;
- u 2020. godini, u okviru konkursa „Svi stvaramo inkluzivni pristup za Rome/Romkinje i Egipćane/Egipćanke“ raspodijeljeno je 136.000,00 za projekte i programe 14 organizacija

- u 2019. godini, u okviru konkursa „Romi/Kinje i Egipćani/Ke su dio našeg društva” raspodijeljeno je 214.969,42 eura za 16 projekata i programa nevladinih organizacija
- u 2018. godini, u okviru konkursa „Socijalna inkluzija, zaštita i promovisanje ljudskih prava Roma/kinja i Egipćana/ki” raspodijeljeno je 131 hiljada eura za 10 projekata i programa nevladinih organizacija

Takođe, Ministarstvo sporta je u skladu sa svojim nadležnostima podržalo projekte kroz Konkurs za dodjelu sredstava omladinskim organizacijama za finansiranje i sufinansiranje projekata za mlade u 2018. godini, prema Zakonu o mladima, a koji se odnose na pospješivanje mobilnosti. Projekti podržani u skladu sa Zakonom o mladima, čija je ukupna vrijednost u iznosu oko 35. 000.00 eura, od kojih je jedna romska organizacija dobila sredstva za projekat “Zajedno za društvo bez predrasuda”.

UČEŠĆE ROMA I EGIPĆANA U JAVNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU

Predrasude i diskriminacija su realni i ozbiljni problemi za mnoge Rome i Egipćane, dok je anticiganizam kompleksan fenomen sačinjen od brojnih socijalnih, kulturnih i ekonomskih faktora. Sa aspekta ostvarenih rezultata u okviru sprovođenja Okvirne konvencije, najlošiji rezultati ostvareni su u pogledu integracije romske i egipćanske zajednice. Teškoće u procesu integracije ove zajednice u crnogorsko društvo rezultat su i pravno-institucionalnih nedostataka, posebno u dijelu koji se tiče njene političke participacije. Ustav Crne Gore ne prepoznaje Rome i Egipćane kao nacionalnu manjinu, već ih tretira kao “druge manjinska zajednice”. Takođe, ni Zakon o izboru odbornika i poslanika⁶⁰ ne prepoznaje institut afirmativne akcije za pripadnike romske i egipćanske zajednice. Važno pitanje koje se postavlja jeste pitanje političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori u svijetlu odredbi navedenog zakona, posebno u odnosu na etničke zajednice približno iste brojnosti kao i romska i egipćanska zajednica, u pogledu primjene afirmativne akcije kroz sniženje izbornog cenzusa od 0.35% za ulazak u nacionalnu i lokalne parlamente.

U pogledu nivoa političke uključenosti, podaci u Strategiji za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana govore da je romska i egipćanska zajednica u Crnoj Gori u velikoj mjeri isključena iz procesa učešća i donošenja političkih odluka. Skoro dvije trećine pripadnika romske i egipćanske populacije prati uopšte ili donekle politička dešavanja. 76% Roma i Egipćana tvrdi da ne razumije najvažnija politička dešavanja u zemlji.

Povećanje nivoa učešća romske i egipćanske zajednice u društvenim tokovima se postiže kroz osposobljavanje predstavnika Roma i Egipćana, posebno žena i mladih, za učešće u procesu odlučivanja i većoj uključenosti u društveni život. U tom pogledu, u narednom periodu potrebno je nastaviti sa edukativnim aktivnostima predstavnika romske i egipćanske zajednice, sprovođenjem aktivnosti u pogledu izmjena i dopuna postojećeg zakonskog okvira, u cilju garantovanja jednakih prava za političku participaciju Romima i Egipćanima. S tim u vezi, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava kontinuirano je organizovalo edukacije u cilju

osnaživanja pripadnika romske i egipćanske populacije za učešće u procesu odlučivanja i učešće u javnom životu. Nakon završetka ciklusa edukacija održanih tokom 2019. godine koje je pohađalo 60 polaznika/polaznica (12 žena, 48 muškaraca, formirana je prva romska politička partija Demokratska partija Roma i Građanski pokret Roma i Egipćana – UPRE (Ujedinjeni pokret Roma i Egipćana).

Ove edukativne aktivnosti izuzetno su važne s obzirom da podaci pokazuju da se pripadnice manjinskih naroda, prije svega, romske i egipćanske populacije suočavaju sa višestrukom diskriminacijom, što je posljedica rodne pripadnosti i pripadnosti manjinskom narodu, odnosno manjinskoj nacionalnoj zajednici.

RASELJANA I INTERNO RASELJENA LICA

Jedan od značajnih rezultata je postignut u rješavanju pravnog statusa raseljena lica iz bivših republika Jugoslavije i interno raseljenih lica sa Kosova koja nemaju važeću putnu ispravu, kao i ostalih lica koja nijesu upisana u osnovne registre i registre državljana u Crnoj Gori i u državama okruženja. Do početka 2021. godine ukupan broj raseljenih i interno raseljenih lica kojima je trebala podrška je bio 320.

Zakonom o strancima⁴⁵, u članu 217, navodi se da postupci započeti prije stupanja na snagu ovog zakona od 15. januara 2019. godine, okončaću se po propisima koji su važili do stupanja na snagu ovog zakona.

Započeti postupci po zahtjevima interno raseljenih lica sa Kosova koja su privremeno zadržala status u skladu sa Odlukom o privremenom zadržavanju statusa raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori⁴⁶ za izdavanje dozvola za stalno nastanjenje ili privremeni boravak u skladu sa čl. 105a i 105b Zakona o strancima („Službeni list CG”, br. 82/08, 72/09, 32/11, 53/11, 27/13 i 61/13), koji su podnijeti do 31. decembra 2014. godine, okončaću se u skladu sa tim zakonom. Licima kojima bude izdata dozvola za stalno nastanjenje, nakon isteka roka te dozvole, izdaće se dozvola za stalni boravak u skladu sa članom 91 ovog zakona, pri čemu su dužni da u postupku izdavanja te dozvole prilože izdatu dozvolu za stalno nastanjenje. S druge strane, licima kojima bude izdata dozvola za privremeni boravak do tri godine shodno članu 105a st. 1 i 2 Zakona o strancima („Službeni list CG”, br. 82/08, 72/09, 32/11, 53/11, 27/13 i 61/13), izdaće se dozvola za stalni boravak u skladu sa članom 220 stav 1 ovog zakona.

U članu 220, važećeg Zakona o strancima, strancu kome je do stupanja na snagu ovog zakona izdata dozvola za privremeni boravak do tri godine shodno članu 105a st. 1 i 2 Zakona o strancima („Službeni list CG”, br. 82/08, 72/09, 32/11, 53/11, 27/13 i 61/13), izdaće se dozvola za stalni boravak ako u roku važenja te dozvole pribavi putnu ispravu države porijekla i podnese zahtjev za izdavanje dozvole za stalni boravak, u skladu sa ovim zakonom.

⁴⁵ Zakon o strancima (Službeni list Crne Gore”, br. 012/18 od 23.02.2018, 003/19 od 15.01.2019), dostupno na <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-strancima-3/>

⁴⁶ Odluka o privremenom zadržavanju statusa raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori („Službeni list CG”, broj 46/06)

Lice kome je izdata dozvola za privremeni boravak do tri godie, kao i lice kome bude izdata dozvola u skladu sa članom 217 stav 4 ovog zakona, može da radi u Crnoj Gori do isteka roka važenja dozvole za privremeni boravak do tri godine, izdate u skladu sa članom 105a st. 1 i 2 Zakona o strancima ("Službeni list CG", br. 82/08, 72/09, 32/11, 53/11, 27/13 i 61/13).

U maju 2021. godine, potpisan je Memorandum o saradnji⁴⁷ između Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, Uprave policije i nevladini fondacije „Građanska alijansa“ u cilju unapređenja poštovanja ljudskih prava, posebno lica lišenih slobode, tražioca azila, migranata, azilanata, interno raseljenih lica, raseljenih lica, apatrida radi unapređenja sistema azila u Crnoj Gori i konačnom rješavanju pravnog statusa interno raseljenih lica, raseljenih lica, prevenciji apatridije u Crnoj Gori i zaštiti prava migranata.

Ovim Memorandumom zajednički se iskazuje namjera da zajedno rade na:

- punom poštovanju ljudskih prava lica lišenih slobode;
- konačnom rješavanju pravnog statusa interno raseljenih i raseljenih lica koja su podnijela zahtjeve za odobrenje privremenog boravka do tri godine i stalnog boravka do pet godina, zaključno sa 31. decembrom 2014. godine i čiji su zahtjevi i dalje u postupku rješavanja kod MUP-a;
- utvrđivanju statusa lica bez državljanstva i pružanju pomoći licima koja se nalaze u stvarnom riziku od apatridije
- jačanju saradnje sa nadležnim organima država okruženja iz oblasti azila, migracije i regulisanja pravnog statusa interno raseljenih i raseljenih lica u Crnoj Gori iz oblasti prevencije od apatridije;
- unapređenju poboljšanja sistema azila u zemlji na način što će ugovorne strane aktivno surađivati i konsultovati se o pitanjima od značaja za rješavanje ključnih u oblasti azila

Preduzetim aktivnostima, predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, UNHCR-a i nevladine fondacije „Građanska alijansa“ kao partnera UNHCR-a za pružanje besplatne pravne pomoći raseljenim i interno raseljenim licima, održana je dvodnevna radionica u Budvi, 13 i 14. januara 2022. godine na temu razmjene terenskih informacija, kako bi Ministarstva unutrašnjih poslova izvršilo provjere tih informacija u registrima građanskog stanja, kao i sa Graničnom policijom Crne Gore. Razmjena informacija je rezultirala smanjenjem broja lica kojima je potrebna pomoć za sticanje statusa stranca sa stalnim boravkom za 123 lica. Tom aktivnošću je ukupan broj od 320 raseljenih i interno raseljenih, kojima je trebala pomoć za rješavanje pravnog statusa smanjen na 197, od kojih je kod 111 lica zahtjev za status stranca i dalje u radu kod Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, dok je 86 lica steklo status stranca sa privremenim boravkom do 3 godine ili do sticanja putne isprave zemlje porijekla.

U periodu od 7. novembra 2009. godine (datum stupanja na snagu Zakona o dopunama Zakona o strancima), zaključno sa 4. martom 2022. godine, raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 15.259 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka

⁴⁷ <https://gamn.org/wp-content/uploads/2021/05/GA-Ministarstvo-unutrasnjih-poslova-CG-i-Uprave-policije-Memorandum-o-saradnji.pdf>

do tri godine. Od ovog broja riješeno je 15.138 zahtjeva, dok je po 121 zahtjeva postupak u toku.

Od 15.138 riješenih predmeta, za 12.401 lica zahtjev je usvojen i odobren je stalni boravak ili privremeni boravak do tri godine, 297 zahtjeva je odbijeno, dok je 2.440 predmeta odbačeno/obustavljeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

Razvrstano po kategorijama ova statistika izgleda na sljedeći način:

- Interno raseljena lica

U navedenom izvještajnom periodu interno raseljena lica su podnijela ukupno 8583 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja. Od ovog broja riješeno je 8543 zahtjeva, dok je po 40 zahtjeva postupak u toku. Od 8543 riješenih predmeta, za 7364 lica zahtjev je usvojen i odobren im je stalni boravak, 252 zahtjeva je odbijeno, dok je 927 predmeta odbačeno/obustavljeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

- Privremeni boravak do tri godine

U izvještajnom periodu interno raseljena lica su podnijela ukupno 1543 zahtjeva za odobravanje privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja, riješeno je 1471 zahtjeva, dok je po 72 zahtjeva postupak u toku. Od 1471 riješenih predmeta, za 445 lica zahtjev je usvojen i odobren im je privremeni boravak, 17 zahtjeva su odbijena, dok je 1009 predmeta odbačeno/obustavljeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

- Raseljena lica

U istom izvještajnom periodu raseljena lica su podnijela ukupno 4737 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja. Od ovog broja, riješeno je 4736 zahtjeva, dok je po jednom zahtjevu postupak u toku. Od 4736 riješenih predmeta, za 4352 lica zahtjev je usvojen i odobren im je stalni boravak, 24 zahtjeva je odbijeno, dok je 360 predmeta odbačeno/obustavljeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

- Privremeni boravak do tri godine - raseljena lica

U izvještajnom periodu raseljena lica su podnijela ukupno 320 zahtjeva za odobravanje privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja, riješeno je 315 zahtjeva, dok je po 5 zahtjeva postupak u toku. Od 315 riješenih predmeta, za 171 lice zahtjev je usvojen i odobren im je stalni boravak, 3 zahtjeva je odbijeno, dok je 141 predmeta odbačeno/obustavljeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

Shodno članu 220 novog Zakona o strancima raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 76 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja. Od ovog broja riješeno je 73 dok je po 3 zahtjeva postupak u toku. Od 73 riješenih predmeta, za 69 lica zahtjev je usvojen i odobren im je stalni boravak, 1 zahtjev je odbijen, dok je 3 predmeta odbačeno (u pitanju su dupli ili nepotpuni zahtjevi).

INFORMACIJA O NAPRETKU U SPROVOĐENJU ODREDBI KONVENCIJE

ČLAN 1

Zaštita nacionalnih manjina i prava i sloboda pripadnika tih manjina sastavni je dio međunarodne zaštite ljudskih prava i kao takva spada u oblast međunarodne saradnje.

Odredbom člana 9 važećeg Ustava Crne Gore propisane su granice pravnog poretka u odnosu na međunarodnopravne norme. Prema toj odredbi, potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. Supremacija međunarodnih pravnih normi važi za zakonodavni pravni okvir, ali ne i za ustavno pravne garancije. Nadalje, Ustav u članu 16 propisuje sadržinu pravnih odnosa koji se uređuju zakonom, u skladu sa Ustavom, a među kojima posebno način ostvarivanja ljudskih prava i sloboda, kada je to neophodno za njihovo ostvarivanje i način ostvarivanja posebnih manjinskih prava.

U članu 17 Ustava Crne Gore, prava i slobode ostvaruju se na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma. Svi su pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. Odredba člana 17 ima posebnu težinu iz najmanje dva razloga. Prvo, utvrđuje načelo da se prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma ne navodeći pri tome hijerarhiju ova dva pravna izvora čime se oni suštinski dovode u jednaku ravan iako je članom 9 Ustava izbjegnuta precizna odrednica o tome. Drugi stav ovog člana ustanovljava načelo jednakosti pred zakonom, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo, a prema svojoj prirodi više pripada opštim principima na kojima počiva ustavno uređenje nego katalogu ljudskih prava i sloboda kako je dato u strukturi Ustava Crne Gore. U svakom slučaju, i jedno i drugo, ustavna garancija ili načelo, ukazuje na obavezu očuvanja jednog od ključnih elemenata vladavine prava bez koje se teško može govoriti o postojanju i funkcionisanju pravne države.⁴⁸

Zajemčena ljudska prava i slobode mogu se ograničiti samo zakonom, u obimu koji dopušta Ustav i u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno. Ograničenja se ne smiju uvoditi u druge svrhe, osim onih radi kojih su propisana. Ovako postavljen osnov za moguća ograničenja ljudskih prava i sloboda jednim dijelom je restriktivna ili nedorečena varijanta uslova koji su predviđeni u međunarodnim ugovorima. Dodatnu garanciju u vezi sa ograničenjima koji se mogu ticati ostvarivanja jednog broja ljudskih prava i sloboda prepoznatim kao derogabilna (ona koja se mogu ograničiti u vanrednim okolnostima) čini odredba Ustava koja propisuje da se ograničenje ne smije činiti po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili

⁴⁸ Vodič za razumijevanje prava manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, prevenciju diskriminatornog ponašanja i suzbijanje diskriminatornog etničkog profilisanja, CEDEM, 2021, str. 29, dostupno na www.cedem.me

društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva. Među tzv. nederogabilna prava (ona koja se ne mogu ograničiti u vanrednim okolnostima) sa stanovišta zaštite ugroženih prava manjina, Ustav svrstava inter alia pravo na dostojanstvo i poštovanje ličnosti i slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti. Takođe, najviši pravni akt u Crnoj Gori nederogabilnim u navedenoj situaciji utvrđuje zabranu izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti i zabranu nasilne asimilacije.

ČLAN 2

Odredbe ove Okvirne konvencije primjenjuju se u dobroj vjeri, u duhu razumijevanja i tolerancije i u skladu sa načelima dobrosusjedstva, prijateljskih odnosa i saradnje među državama.

Ustavom Crne Gore u članu 15 definisano je da „Crna Gora na principima i pravilima međunarodnog prava sarađuje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama“.

Dvostrani, tzv. bilateralni sporazumi između država, u vezi sa položajem manjina, zaključivani su u različitim periodima razvoja prava. Neki od ovih sporazuma su u cjelosti posvećeni zaštiti manjina. Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je u periodu 2002-2004. potpisala ugovore o zaštiti manjina sa četiri svoja susjeda - Rumunijom, Mađarskom, Makedonijom i Hrvatskom⁴⁹.

ČLAN 3

1. Svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredjeljenja ili ispunjenja prava vezanih za to opredjeljenje.

2. Pripadnici nacionalnih manjina mogu ispunjavati prava i uživati slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji pojedinačno ili u zajednici sa drugima.

Sa stanovišta ključnih principa Ustava na kojima se temelji ostvarivanje svih ljudskih, pa i manjinskih prava relevantne su odredbe kojima Crna Gora jemči i štiti prava i slobode, a prava i slobode su nepovredivi. Osim toga, Ustav proklamuje princip po kome je svako obavezan da poštuje prava i slobode drugih. U kontekstu opštih odredbi Ustava vezanih za status manjinskih prava, od značaja su i norme kojima se zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu, odnosno zabranjuje svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu. Osim principa zabrane diskriminacije, Ustav proklamuje načelo afirmativne akcije na način što propisuje da se neće smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne,

⁴⁹ H. Hadžić, „Mehanizmi zaštite manjina“, Pravne teme, 2016, str.224

rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Posebne mjere se ograničavaju na vrijeme do ostvarivanja ciljeva zbog kojih su uvedene u pravni poredak.

Nadalje, Ustav proklamuje načelo jednakosti ćirilicnog i latinićnog pisma koji su ravnopravni, a službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski. Osim ovog, u službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik. Ustav posebno ne razrađuje pitanje teritorijalnog opsega prava na korišćenje jezika u službenoj upotrebi, iz čega se izvodi zaključak da se, osim kada je to propisano posebnim zakonom, jezici u službenoj upotrebi koriste na cijeloj teritoriji Crne Gore. Jednim brojem procesnih zakona, kao i posebnim zakonom o manjinskim pravima i slobodama uređen je način ostvarivanja ovog prava.

Nijedan pojedinac nije obavezan da se izjašnjava o sopstvenim uvjerenjima po osnovu nacionalnosti, vjere, jezika i drugih uvjerenja, prema članu 46 Ustava Crne Gore. Dodatno, članom 43 Ustav jemči zaštitu podataka o lićnosti i zabranjuje upotrebu podataka o lićnosti van namjene za koju su prikupljeni, dok sa druge strane daje pravo na upoznavanje sa podacima koji su prikupljeni o njegojoj lićnosti i pravu na sudsku zaštitu u slučaju zloupotrebe.

U Krivićnom zakoniku Crne Gore⁵⁰, nekoliko odredbi se odnosi na krivićna djela u vezi sa povredom prava manjina, odnosno zaštitom identiteta i integriteta pripadnika manjina. Jedna od tih odredbi je opšteg karaktera i predstavlja standard na kojem izrićito insistira Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije. To je tzv. klauzula otežavajućih okolnosti iz čl. 42a Krivićnog zakonika koja obavezuje sud da prilikom utvrđivanja odgovornosti uzme kao otežavajuću činjenicu da je krivićno djelo učinjeno iz mržnje prema drugom licu zbog nacionalne ili etnićke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, osim ako ta okolnost nije propisana kao obilježje osnovnog ili kvalifikovanog oblika krivićnog djela.

Ovim zakonom, članom 158, propisuje da će se novćanom kaznom ili zatvorom do jedne godine kazniti lice koje suprotno propisima o upotrebi jezika i pisma naroda ili pripadnika manjina uskrati ili ogranići građaninu da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćanju organima ili organizacijama upotrijebi jezik ili pismo kojim se služi. Dalje, član 199 odnosi se na povredu ugleda naroda, manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, pa propisuje da će se novćanom kaznom od tri hiljade do deset hiljada eura kazniti onaj ko javno izloži poruzi narod ili manjine. Član 370 stav 4 ovog zakonika posebno stavlja akcenat na manjine u smislu krivićnog djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Ova odredba zakonika predviđa kaznu za slučaj kada se djelo vrši zloupotrebom položaja ili ako je usljed tih djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednićki život naroda, nacionalnih manjina ili etićkih grupa koje žive u Crnoj Gori. Članom 443, istog Zakona,

⁵⁰ Krivićni zakonik Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 040/08 od 27.06.2008, 025/10 od 05.05.2010, 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 064/11 od 29.12.2011, 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 014/15 od 26.03.2015, 042/15 od 29.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 044/17 od 06.07.2017, 049/18 od 17.07.2018, 003/20 od 23.01.2020, dostupno na <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Krivicni-zakonik-Crne-Gore.doc.pdf>

propisano je da će izvršiocu krivičnog djela izazivanja rasne i druge diskriminacije počiniocu koji zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima od strane Crne Gore, sud za osnovni oblik ovog delikta izreći kaznu od šest mjeseci do pet godina zatvora.

Izmjenama i dopunama Zakona o javnom redu i miru⁵¹ propisan je prekršaj na način što se licu koje na javnom mjestu govorom, natpisom, znakom ili na drugi način vrijeđa drugog po osnovu nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti, etničkog porijekla ili drugog ličnog svojstva, zapriječena kazna za prekršaj u vidu novčane kazne od 250 eura do 1.500 eura ili kazne zatvora do 60 dana.

Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama⁵² u članu 2 predviđa dva oblika nasilja na sportskim priredbama u vezi sa nacionalnom i vjerskom pripadnošću: 1) pojedinačno ili grupno uzvikivanje uvredljivih riječi kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, mržnju ili netrpeljivost, nacionalnu ili rasnu diskriminaciju, ili diskriminaciju po osnovu vjere, pola ili seksualne orijentacije, ili po drugom osnovu, kao i izazivanje mržnje ili netrpeljivosti koja može da dovede do fizičkog sukoba učesnika sportske priredbe; i 2) unošenje ili isticanje transparenata, zastava ili drugih materijala sa tekstom, slikom, znakom ili drugim obilježjem kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, mržnju ili netrpeljivost, nacionalnu ili rasnu diskriminaciju, ili diskriminaciju po osnovu vjere. Interesantno je da za ove prekršaje nije predviđena sankcija u kaznenim odredbama ovog zakona, ali se može primijeniti norma iz drugih zakona da se spriječe (preventivno) i sankcionišu (represivno) ove pojave.

Sa aspekta sprovođenja Okvirne konvencije, usvajanjem novog Zakona o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola u decembru 2019. godine pozitivno se uticalo na prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica kojim je manjinama priznato pravo na upotrebu nacionalnih simbola. Ustavni osnov za donošenje zakona sadržan je u članu 79 stav 2 Ustava Crne Gore⁵³, kojim se jemči jemči pravo na slobodan izbor, upotrebu i javnom isticanju nacionalnih simbola, pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u našoj državi. Pored postojanja direktiva iz domena ljudskih prava, a koje se odnose na pojedine oblasti ostvarivanja tih prava, oblast koju tretira ovaj Zakon je uređena propisima koji pripadaju tzv. mekom pravu, što ostavlja mogućnost da svaka zemlja implementira propise i preporuke zadržavajući specifičnost svog sistema. Prema ovom Zakonu, nacionalnim simbolima smatraju se simboli koje pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica upotrebljavaju za svoje predstavljanje i izražavanje svog nacionalnog identiteta. U ovom smislu, izmjenama Zakona o javnom redu i miru dodatno se uticalo na

⁵¹ Zakonom o javnom redu i miru ("Službeni list Crne Gore", br. 64/11, 56/20 od 15. juna 2020), dostupna na <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnom-redu-i-miru-2/>

⁵² Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama - Službeni list Crne Gore", br. 51/17

⁵³ ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013) .ibid

unapređenje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica usljed postojanja kolizije sa Zakonom o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola.

Posebna odnosno dodatna prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica taksativno su navedena u članu 79 – Zaštita identiteta koja obezbjeđuju pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima, osnov za ostvarivanje jednakosti sa preostalim većinskih dijelom stanovništva Crne Gore. Dodatno je isto pravo sadržano i u Zakonu o manjinskim pravima i slobodama u nekoliko članova, te članu 10 Zakona o lokalnoj samoupravi koji se lokalne samouprave obavezuju na obezbjeđivanje uslova za zaštitu i unapređenje manjinskih prava u skladu sa Ustavom, međunarodnim pravnim aktima i posebnim zakonom.

Prava i slobode koje pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica mogu ispunjavati i uživati a koje proizilaze iz načela sadržanih u Okvirnoj konvenciji pojedinačno ili u zajednici sa drugima dodatno se jemče UN Paktom o građanskim i političkim pravima (PGP) koju je Crna Gora ratifikovala 2006. godine, koja sadrži najvažniju odredbu opšteg međunarodnog prava propisanu članom 27, a koja glasi: „U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama, ne mogu se lišiti prava da, u zajednici sa drugim članovima svoje grupe, imaju svoj kulturni život, ispovijedaju i ispoljavaju svoju vjeru i koriste sopstveni jezik.”

U pogledu sprovođenja Okvirne konvencije, važno je istaći da se Izmenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama od aprila 2017. godine pozitivno uticalo na ispunjavanje prava i uživanje sloboda koje proizilaze iz načela sadržanih u Okvirnoj konvenciji pojedinačno ili u zajednici sa drugima. Osnovni razlozi donošenja ovog zakona odnose se na jačanje institucionalne podrške ostvarivanju manjinskih prava i sloboda, transparentnosti i efikasnosti procedura kojima se vrši raspodjela sredstava za realizaciju projekata namijenjenih aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta, pravno pozicioniranje Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, kao i jačanje kapaciteta nacionalnih savjeta, preciznije se definišu određeni pojmovi kao što je "značajan dio".

Značajan dio podrazumijeva "najmanje 5%", što je u skladu sa preporukama Komiteta eksperata Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. U jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili 5 % stanovništva, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu ili najmanje 5% stanovništva čine manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice, lokalna samouprava je dužna da, u okviru plana i programa za djelotvorno učešće lokalnog stanovništva u vršenju javnih poslova ili donošenjem posebnog plana i programa, preko savjeta odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, obezbijedi uslove za učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u donošenju programa razvoja opštine, prostornih i urbanističkih planova, budžeta i opštih akata kojima se utvrđuju

prava i obaveze građana i uredi način i postupak učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u vršenju javnih poslova i da odredi organ koji sprovodi javnu raspravu po tim i drugim aktima.

Izmjene i dopune ovog Zakona, predvidjele su neophodnost reforme Fonda za manjine. Pomenuta reforma fokusirana je na sprečavanje objektivno mogućeg konflikta interesa, uvođenje dvostepenosti kod odlučivanja o projektima koji se finansiraju iz sredstava Fonda, kao i podizanju kvaliteta monitoringa i evaluacije podržanih projekata. Pristup je zasnovan i na određenim nedostacima, uočenim od strane državnih institucija koje vrše kontrolu utroška budžetskih sredstava, (Državna revizorska institucija), Evropske komisije, Savjeta Evrope, nadležnog komiteta UN, i drugih subjekata.

U 2017. godini donijeta su i nova Pravila za izbore članova savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice⁵⁴ zasnovana na odredbi člana 33 stav 10 Zakona o manjinskim pravima i slobodama.

Izmjenama i dopunama ovog zakona nije uticano na kriterijum državljanstva, što je bila preporuka Savjetodavnog odbora Okvirne konvencije.

Održavanje popisa stanovništva je u planu i u decembru 2021. godine je donijet predlog Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova. U članu 9, propisuje se da će se o licima, koja se obuhvataju popisom, prikupljati podaci o, *inter alia*, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti; vjeri; maternjem jeziku; i jeziku kojim lice uobičajeno govori. Izuzetno ako lice ne želi da se izjasni o nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeri, maternjem jeziku i jeziku kojim lice uobičajeno govori, upisuje se odgovor „Ne želi da se izjasni“. U fazi sačinjavanja nacrt odnosno predloga zakona.

U toku javne rasprave, od svih savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, komentare su podnijeli predstavnici Bošnjačkog vijeća od kojih je dva usvojeno i to:

- „potrebno je u članu 9, riječ „vjeroispovjest“ zamijeniti riječima „vjerska pripadnost“. Obrazloženje je da se pripadnici islama (muslimani) ne ispovijedaju i ta riječ nije prikladna. Zatim kod te izmijenjene riječi, u zagradi, treba navesti i konfesije u CG, kao što je pojašnjeno kod maternjeg jezika;
- Stav 1, poslije alineje 1, dodati alineju 2, koja glasi: „državljeni Crne Gore sa prebivalištem, odnosno boravištem u Crnoj Gori, bez obzira na to da li su u vrijeme sprovođenja Popisa prisutni u svom mjestu stanovanja ili privremeno borave u drugom mjestu u Crnoj Gori ili u inostranstvu“. Obrazloženje je da je ovo pitanje je posebno osjetljivo za manjinske narode i nacionalne zajednice u Crnoj Gori, jer svaki pokušaj da ista lica budu izbrisana iz središnjih registara (što se može čitati zabrinjavajućom intencijom) predstavlja veliku nepravdu i pravno nasilje nad manjinama.

ČLAN 4

⁵⁴ Pravila za izbore članova savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, dostupna na <https://wapi.gov.me/download-preview/d530de8b-d4d8-4fb2-b69b-816909c52205?version=1.0>

1. Članice se obavezuju da garantuju pripadnicima nacionalnih manjina ravnopravnost pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu. U tom smislu zabranjena je bilo kakva diskriminacija na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.

2. Članice se obavezuju da usvoje, gdje je to potrebno, odgovarajuće mjere za unapređenje, u svim oblastima ekonomskog, socijalnog, političkog i kulturnog života, potpunu i efektivnu ravnopravnost između pripadnika nacionalne manjine i onih koji pripadaju većini. U tom pogledu će se voditi računa o posebnim uslovima pripadnika nacionalnih manjina.

3. Mjere usvojene u skladu sa stavom 2. ne smatraju se aktom diskriminacije.

Među načelnim odredbama o ljudskim i manjinskim pravima je i opšta ustavna norma o zabrani diskriminacije, čiji smisao je u tome da se stvore osnovne pretpostavke da se sva ljudska prava garantovana Ustavom ostvaruju pod jednakim uslovima. Osim toga, Cma Gora je odredbom člana 9 Ustava, utvrdila da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, te da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Članom 6 Ustava Crne Gore jemči se nepovredivost ljudskih prava i sloboda, članom 7 zabrana izazivanja mržnje, te članom 8 zabrana posredne i neposredne diskriminacije po bilo kom osnovu. Pravni osnov za poštovanje odredbe člana 4 Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina sadržane su u odredbi člana 79 Ustava Crne Gore, kojim su uređena posebna manjinska prava, odnosno posebna zaštita identiteta i člana 80 zabrana asimilacije.

Sistemske Zakon o zabrani diskriminacije⁵⁵ promoviše koncept zabrane i zaštite od diskriminacije, kao i promocije jednakosti. Na zabranu i zaštitu od diskriminacije, kao i na promociju jednakosti primjenjuju se i odredbe drugih zakona kojima se uređuje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava. Prema ovom Zakonu, diskriminacija je svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva pored ostalog na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju.

Zakon propisuje dvije vrste diskriminacije: neposrednu i posrednu. Osim toga, Zakon smatra i podsticanje, pomaganje, davanje instrukcija, kao i najavljena namjera da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova sadržanih u Zakonu. U odredbi kojom isključuje postojanje diskriminacije, Zakon propisuje da se neće smatrati diskriminacijom stavljanje u nepovoljniji položaj lica odnosno grupe lica u odnosu na druga lica prilikom obavljanja

⁵⁵ Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/14, 42/17), dostupno na <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>

profesionalnih aktivnosti, odnosno zasnivanja radnog odnosa, ućlanjenja u vjerske zajednice i druge organizacije, odnosno djelovanja lica koje je u skladu sa vjerskim ućenjem, obredima i poslovima vjerske zajednice, kao i druge javne ili privatne organizacije ćiji se sistem vrijednosti zasniva na vjerskom ućenju ili uvjerenju, a koja djeluje u skladu sa Ustavom i zakonom, ako tako zahtijeva vjersko ućenje ili uvjerenje, a zbog prirode tih aktivnosti ili okolnosti u kojima se obavljaju, vjersko ućenje ili uvjerenje predstavlja istinski, zakonit i opravdan uslov za obavljanje posla.

Zakon sadrži princip viktimizacije prema kojemu niko ne moće da trpi štetne posljedice zbog prijavljivanja slućaja diskriminacije, davanja iskaza pred nadležnim organom ili nućdenja dokaza u postupku u kojem se ispituje slućaj diskriminacije. Lica su zaštićena od bilo kojeg šetnog postupanja ili posljedice kao reakcije na prijavu ili postupak koji se vodi zbog kršenja naćela nediskriminacije.

Propise i posebne mjere koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom poloćaju mogu donositi, odnosno uvoditi i sprovoditi, u okviru svojih nadležnosti i ovlašćenja državni organi, organi državne uprave, organi jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i druga pravna i fizićka lica. Ove mjere se primjenjuju srazmjerno potrebama i mogućnostima i traju do ostvarenja ciljeva koji su tim mjerama utvrćeni.

U poglavlju koje se tiće posebnih oblika diskriminacije, Zakonom je propisano uznemiravanje koje predstavlja svako nećeljeno ponašanje, ukljućujući i uznemiravanje putem audio i video nadzora, mobilnih urećaja, društenih mreća i interneta, koje ima za cilj ili ćija je posljedica povreda lićnog dostojanstva, izazivanje straha, osjećaja ponićenosti ili uvrijećenosti ili stvaranje neprijateljskog, ponićavajućeg ili uvredljivog okrućenja i ima se smatrati diskriminacijom.

Takoće, Zakonom je utvrćena segregacija kao poseban oblik diskriminacije koji se sastoji u svakom aktu, radnji ili propuštanju da se izvrši radnja, kojom se vrši prisilno ili sistemsko razdvajanje ili razlikovanje lica po nekom od lićnih svojstava iz zakona.

Govor mrćnje predstavlja svaki oblik izraćavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koje širi, raspiruje, podstiće ili pravda diskriminaciju, mrćnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog lićnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mrćnju, antisemitizam ili ostale oblike mrćnje zasnovane na netoleranciji, ukljućujući i netoleranciju izraćenu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina. On je naroćito štetan jer najćešće prethodi mnogo ozbiljnijim deliktima, ćak i onima koji su zaštićeni mećunarodnim pravom. Standardi zaštite govora mrćnje su zasnovani i na praksi Evropskog suda za ljudska prava, što bitno olakšava primjenu zakona kada je ovaj institut u pitanju. Osim toga, znaćajni su i drugi izvori Evropskog prava, a naroćito Preporuka opšte politike broj 15 Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije o govoru mrćnje i Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope državama ćlanicama o „govoru mrćnje“ (Preporuka br. R (97) 20).

Kao poseban oblik, rasna diskriminacija je propisana kao svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovoćenje u nejednak poloćaj lica ili grupe lica, sa uvjerenjem da rasa, boja koće,

jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nisu članovi te grupe, naročito u oblasti obrazovanja, rada, zapošljavanja i izbora zanimanja, stručnog osposobljavanja, socijalne zaštite i socijalnih davanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, pristupa dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi (čl.17 Zakona).

Konačno, diskriminacijom po osnovu vjere i uvjerenja Zakon smatra svako postupanje koje je suprotno načelu slobode vjeroispovijesti, odnosno svako nejednako postupanje, pravljenje razlike ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu vjere ili ličnog uvjerenja, kao i pripadanja ili nepripadanja nekoj vjerskoj zajednici.

Zakon predviđa teži oblik diskriminacije kada je ona:

- učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova (višestruka diskriminacija);
- učinjena više puta prema istom licu ili grupi lica (ponovljena diskriminacija);
- učinjena u dužem vremenskom periodu prema istom licu ili grupi lica (produžena diskriminacija);
- propagiranjem putem javnih glasila, kao i ispisivanjem i isticanjem sadržaja i simbola diskriminatorske sadržine na javnim mjestima;
- koja ima naročito teške posljedice po diskriminisano lice, grupu lica ili po njihovu imovinu.

Izmjenama i dopunama *Porodičnog zakona*⁵⁶ čija je primjena počela 19. maja 2017.godine, uveden je princip nediskriminacije i ostvarivanje jednakih mogućnosti za svu djecu. Propisana je antidiskriminaciona klauzula o zabrani svih oblika neposredne i posredne diskriminacije djeteta ili grupe djece, njihovih roditelja, usvojitelja, staratelja, hranitelja, članova porodice djeteta i djetetu bliskih lica, koja se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i na drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima djeteta, njegovih roditelja, staratelja, članova porodice i djetetu bliskih lica.

Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti⁵⁷ se regulišu prava iz socijalne i dječje zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite kao djelatnosti od javnog značaja. Zakon propisuje zaštitu djece, mladih, kao i odraslih i starih lica, između ostalog, onih koji su žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i trgovine ljudima ili kod kojih postoji opasnost da će postati žrtve, kao i lica kojima je usljed posebnih okolnosti i socijalnog rizika potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite (član 4).

⁵⁶“Službeni list CG”, broj 53/16

⁵⁷ Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti („Službeni list“ br. 050/17 od 31.07.2017)

Zakon o radu⁵⁸ uređuje prava i obaveze zaposlenih po osnovu rada, način i postupak njihovog ostvarivanja, podsticanje zapošljavanja i olakšavanje fleksibilnosti na tržištu rada i odnosi se na rad kod poslodavca, ali i na zapošljavanje u državnim tijelima, lokalnim vlastima i javnim službama, ukoliko drugačije nije predviđeno posebnim zakonima. Propisano je članom 7, da je abranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na rasu, boju kože, nacionalnu pripadnost, društveno ili etničko porijeklo, vezu sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jezik, vjeru ili uvjerenje, političko ili drugo mišljenje, pol, promjenu pola, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, zdravstveno stanje, invaliditet, starosnu dob, imovno stanje, bračno ili porodično stanje, trudnoću, pripadnost grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji, sindikalnoj ili drugoj organizaciji, ili neko drugo lično svojstvo.

Prepoznata je posredna i neposredna diskriminacija. Posredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, postoji kada je prividno neutralna odredba, kriterijum ili praksa dovela, dovodi ili bi mogla dovesti lica koje traži zaposlenje ili zaposlenog u nepovoljniji položaj u odnosu na drugo lica koje traži zaposlenje ili zaposlenog, po nekom od osnova iz člana 7 ovog zakona, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići. Neposredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, jeste svako postupanje uzrokovano aktom, radnjom ili nečinjenjem, kojim se dovodi, kojim je bilo dovedeno, odnosno kojim može biti dovedeno u nepovoljniji položaj lica koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, u odnosu na drugo lica koje traži zaposlenje ili zaposlenog po nekom od osnova iz člana 7 ovog zakona.

Diskriminacija po više osnova, definisana je članom 9. Diskriminacija iz je zabranjena u odnosu na:

- 1) uslove zapošljavanja i izbor kandidata za obavljanje određenog posla;
- 2) uslove rada i prava iz radnog odnosa;
- 3) obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje;
- 4) napredovanje na poslu; i
- 5) otkaz ugovora o radu.

Ovim zakonom prepoznato je i zabranjeno uznemiravanje i seksualno uznemiravanje na radu i u vezi sa radom, kao i u odnosu na osposobljavanje, obrazovanje i usavršavanje, napredovanje na poslu, uslove zapošljavanja, prestanak radnog odnosa ili druga pitanja koja proizilaze iz radnog odnosa. Zabranjena je, ovim zakonom, diskriminacija u odnosu na profesionalne sisteme socijalnog osiguranja, stručno osposobljavanje i usavršavanje, dalje u odnosu na članstvo u organizacijama zaposlenih i poslodavaca, kao i zlostavljanje na radnog mjestu.

U slučajevima zabranjenih ponašanja, gorenavedenih, zaposleni je dužan da pokrene postupak pred Agencijom za mirno rješavanje radnih sporova ili pred Centrom za alternativno rješavanje

⁵⁸ Zakon o radu („Službeni list br. br. 074/19 od 30.12.2019, 008/21 od 26.01.2021, 059/21 od 04.06.2021)), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/39fd6499-9069-48d0-a5ce-ecb04f1797ec>

sporova, prije pokretanja postupka pred nadležnim sudom u skladu sa zakonom, kao i da pokrene postupak pred nadležnim sudom u skladu sa zakonom.

U članu 42a *Krivičnog zakonika Crne Gore* propisano je, da ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema drugom licu zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, invaliditeta, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, tu okolnost sud će cijeniti kao otežavajuću, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, kao institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije, pored klasičnih ombudsmanskih funkcija ima ovlaštenje i da pokrene postupak za zaštitu od diskriminacije. Posljednjim izmjenama Zakona o diskriminaciji iz 2017. godine, proširena je nadležnost Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, propisana članom 21, stav 1, tačka 4 Zakona, na način što Zaštitnik sada ima mogućnost da pokrene postupak za zaštitu od diskriminacije pred sudom ili se u tom postupku pojavi kao umještač kad stranka učini vjerovatnim, a Zaštitnik procijeni da je postupanjem tuženog izvršena diskriminacija po istom osnovu prema grupi lica sa istim ličnim svojstvima ili bi posljedice nejednakog postupanja bile takve prirode da mogu prouzrokovati sistemske povrede načela zabrane diskriminacije. Isto tako, Zaštitnik sprovodi postupak mirenja lica koje smatra da je diskriminisano, uz njegov pristanak, i organa, privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika i fizičkog lica, na koje se odnosi pritužba zbog diskriminacije.

Zakon predviđa nekoliko procesnih formi u zaštiti od diskriminacije, mada je teško govoriti da je bilo koja procesna oblast ostala izvan domašaja zaštitne klauzule kada je u pitanju zabrana diskriminacije. Osim inspekcijskog nadzora, upravnog postupka i mehanizma predviđenog Zakonom kada je u pitanju postupanje Zaštitnika, dodatna garancija dostizanja ravnopravnosti je mogućnost vođenja parničnog postupka. On se sprovodi radi:

- utvrđenja da je tuženi diskriminatorски postupao prema tužiocu;
- zabrane vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije;
- uklanjanja posljedica diskriminatorskog postupanja;
- naknade štete, u skladu sa zakonom;
- objavljivanja presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog/e u medijima.

U prva tri slučaja tužbeni zahtjev se može istaći zajedno sa zahtjevima za zaštitu prava o kojima se odlučuje u parničnom postupku, ako su ovi zahtjevi u međusobnoj vezi i zasnivaju se na istom činjeničnom i pravnom osnovu. Tužba se može podnijeti u roku od godinu dana od dana saznanja za učinjenu diskriminaciju (subjektivni rok), a najkasnije u roku od tri godine od dana učinjene diskriminacije (objektivni rok). Prije pokretanja ili u toku postupka po tužbi, sud može, na predlog stranke, odrediti privremene mjere. U predlogu za izdavanje privremene mjere mora se učiniti vjerovatnim da je mjera potrebna da bi se spriječila opasnost od nastupanja nenadoknadive štete, osobito teške povrede prava na jednako postupanje ili

sprječavanje nasilja. O predlogu za izdavanje privremene mjere sud je dužan da donese odluku bez odlaganja, a u određivanju privremenih mjera shodno se primjenjuju odredbe Zakona o izvršnom postupku.

Po ovom Zakonu ukoliko tužilac učini vjerovatnim da je tuženi izvršio akt diskriminacije, teret dokazivanja da usljed tog akta nije došlo do povrede jednakosti u pravima i pred zakonom prelazi na tuženog. Pravilo o teretu dokazivanja primjenjuje se i u postupanju za zaštitu od diskriminacije kod Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Ova odredba se ne odnosi na prekršajni i krivični postupak. U narednom periodu za očekivati je korekciju navedene odredbe o teretu dokazivanja u dijelu gdje se traži da tužilac diskriminaciju „učini vjerovatnim“ na način što će se formulisati norma kao što je to učinjeno u direktivama o jednakosti EU. Pri tome se traži da tužilac „iznese činjenice iz kojih se može pretpostaviti da je došlo do diskriminacije“.

Aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe, pored žrtve diskriminacije, mogu imati, u ime diskriminisanog lica ili grupe lica, organizacije ili pojedinci koji se bave zaštitom ljudskih prava. U tom slučaju, tužba se može podnijeti samo uz pisani pristanak diskriminisanog lica ili grupe lica. Navedenu tužbu može podnijeti i lice koje se, u namjeri da neposredno provjeri primjenu pravila o zabrani diskriminacije, na bilo koji način predstavi, odnosno stavi u poziciju lica koje može biti diskriminisano po nekom od osnova iz ovog zakona.

Zakon o zabrani diskriminacije sadrži i kaznene odredbe u kojima je za pravno lice koje vrši uznemiravanje i/ili segregaciju, koristi se govorom mržnje ili pravi razliku, nejednako postupaju ili dovodi u nejednak položaj lica ili grupe lica sa uvjerenjem da rasa, boja kože, jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo, opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nijesu članovi te grupe, predviđena novčana kazna od 1.000 do 20.000 EUR; za odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu državne uprave, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave novčana kazna u iznosu od 500 eura do 2.000 eura; za preduzetnik/ca u iznosu od 300 eura do 6.000 eura; a za fizičko lice od 150 do 2.000 EUR.

Iako su gorenavedene odredbe donesene 2017. godine Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije⁵⁹, nakon održane TAIEX ekspertske misije u novembru 2021. godine, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava 42. Vlade Crne Gore pristupilo je izradi novog zakona koji bi zadovoljio evropske antidiskriminacione standarde i pružio kvalitetnu zaštitu od diskriminacije svakom građaninu i građanki naše zemlje, obzirom na činjenicu da je postojeći Zakon o zabrani diskriminacije, u procesu harmonizacije sa pravom Evropske Unije trebao da pretrpi preko 50% izmjena. Dodatno, donošenje ovog zakona predstavlja kamen “temeljac politika” za suzbijanje diskriminacije u Crnoj Gori, i da njegove izmjene i dopune treba da doprinesu zatvaranju mjerila za poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje.

⁵⁹ ("Službeni list Crne Gore", br. 042/17 od 30.06.2017)

Tabela usklađenosti (verzija iz aprila 2021. godine) koju je pripremio Generalni direktorat za pravosuđe Evropske komisije sadrži detaljnu analizu, odredbu po odredbu, usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa direktivama o jednakosti. Kao takva, ona je značajno sredstvo za evaluaciju postojećeg zakona. Na osnovu navedenog, cilj TAIEX misije je da ponudi koncizne, jasne i održive predloge za poboljšanje crnogorskog zakonskog okvira za zaštitu od diskriminacije, u skladu s pravnom tekovinom i standardima EU.

S tim u vezi, sveobuhvatna ocjena Zakona o zabrani diskriminacije i drugih relevantnih nacionalnih zakona i propisa ukazala je na ozbiljna pitanja koja treba dodatno da riješi kako bi se postigla potpuna usklađenost s relevantnom pravnom tekovinom i standardima EU u oblasti suzbijanja diskriminacije. Prvo, postoje brojni nedostaci koji proizilaze iz opšte strukture Zakona o zabrani diskriminacije i s njom povezanih nomotehničkih bojazni kojima se slabe značenje i sadržaj pravne tekovine EU. Drugo, postoje konkretni nalazi o pojedinačnim odredbama postojećeg Zakona koja se ne mogu riješiti ni adekvatnom implementacijom. Treće utvrđene su obaveze iz direktiva koje nisu transponovane u postojeći zakon.

U prvoj polovini 2022. godine formirana je radna grupa koja je uključila sve relevantne predstavnike državnih i nezavisnih institucija kao i civilnog sektora. Održano je dva trodnevna sastanka sa navedenim predstavnicima i sačinjen nacrt novog zakonskog rješenja u ovoj oblasti pod nazivom – Zakon o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava 43. Vlade Crne Gore radi na ovom nacrtu, a u nastavku se nalaze izmjene u odnosu na postojeći Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije od 2017. godine, sa aspekta značenja izraza, primjene i izuzeća:

- Odredbe koje su trenutno sadržane u poglavljima I i II su reorganizovana na osnovu sljedeće opšte zakonodavne logike: značenja izraza, područje primjene, izuzeća.
- S obzirom na to da postojeće odredbe o posebnim oblicima diskriminacije (npr. čl. 10-19) u stvari zamagljuju opšte područje primjene i značenje pravne tekovine i standarda EU i da predstavljaju izazov u primjeni, izmjene su izvršene na način da se područje lične i materijalne primjene uredilo u jednom članu, te se novim nacrtom propisuje da se zakon primjenjuje na javni i privatni sektor, uključujući javne organe, i na postupanje svih pravnih i fizičkih lica, u oblastima kao što su rad i radni uslovi; pristup zapošljavanju, samozapošljavanju i zanimanju, uključujući kriterijume izbora, zapošljavanja i napredovanja; pristup svim oblicima stručnog usmjeravanja, stručnog obrazovanja, stručnog usavršavanja i prekvalifikacijama; obrazovanje, nauka i sport; socijalno osiguranje, uključujući socijalno staranje; zdravstvena zaštita; pravosuđe i uprava; stanovanje; javne informacije, mediji i reklamiranje; pristup robi i uslugama i njihova isporuka odnosno pružanje, članstvo i aktivnosti u sindikatima, organizacijama civilnog društva, političkim partijama ili drugim organizacijama; kultura i umjetnost (itd.).
- S obzirom na to da postojeće odredbe o izuzećima imaju iste nedostatke kao postojeće odredbe o području primjene. Naime, izuzeća su navedena u članu 2a (poglavlje I), ali su u poglavlju II o posebnim oblicima diskriminacije propisana dodatna izuzeća. Ista su pobrojana i definisana u jednom članu. Ovakav pristup bolje odražava zahtjeve iz direktiva i, što je još važnije, unosi više jasnoće u praktičnoj primjeni.

Nacrtom ovog zakona je poboljšan zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije u odnosu na trenutno zakonsko rješenje na način što je u potpunosti usklađen sa pravnom tekovinom EU i njenim standaradima te što omogućuje primjenu odredaba u praksi za razlikuju od postojećeg.

Ovim nacrtom Zakona se garantuje, u članu 1, zaštita i promocija jednakosti, stvaraju uslovi za ostvarivanje jednakih mogućnosti i uređuje zaštita od diskriminacije po osnovu rase, boje kože, nacionalne pripadnosti, društvenog ili etničkog porijekla, jezika, vjere ili uvjerenja, političkog ili drugog mišljenja, pola, roda, prilagođavanja pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili polnih karakteristika, genetskih svojstava, zdravstvenog stanja, invaliditeta, starosne dobi, imovnog stanja, bračnog ili porodičnog stanja, životnog partnerstva, pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugih ličnih svojstava. Na zaštitu i promociju jednakosti, kao i na zaštitu i zabranu od diskriminacije primjenjuju se i odredbe drugih zakona kojima se uređuje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava, kao i promocija jednakosti ukoliko nijesu u suprotnosti sa ovim zakonom.

U članu 3, navodi se da se diskriminacijom smatra svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, odnosno stavljanje u nepovoljniji položaj lica ili grupe lica po nekom od osnova iz člana 1 ovog zakona, kao i lica povezanih sa njima rodbinskim ili drugim vezama. Dodatno se navodi u stavu 2 istog člana, da se diskriminacijom smatra i svako stavljanje u nepovoljniji položaj lica ili grupe lica, zbog pretpostavke postojanja osnova iz člana 1.

Područje primjene je definisano u članu 3, u kome se navodi da se ovaj zakon primjenjuje u svim oblastima javnog i privatnog života, podrazumijevaći državne organe, organe državne uprave, organe uprave, organi javne vlasti, organe jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i druga pravna i fizička lica, a naročito u oblastima:

1. Uslova rada i prava iz radnog odnosa, uslova zapošljavanju, samozapošljavanju i zanimanju, uključujući kriterijume izbora, zapošljavanja i napredovanja na poslu;
2. Pristupa svim oblicima stručnog usmjeravanja, stručnog obrazovanja, stručnog osposobljavanja, usavršavanja i prekvalifikacijama;
3. Javnog i političkog života;
4. Obrazovanja, nauke i sporta;
5. Socijalnog osiguranja, uključujući socijalnu i dječiju zaštitu;
6. Zdravstvene zaštite;
7. Postupanja pred organima javnih vlasti;
8. Stanovanje;
9. Javno informisanje, mediji i reklamiranje;
10. Kulture i umjetnosti;
11. Pristup dobrima, robi i uslugama, objektima i površinama u javnoj upotrebi;
12. Članstvo i aktivnosti u sindikatima, organizacijama civilnog društva, političkim partijama ili drugim organizacijama.

U članu 10, objedinjeno je značenje pojedinih izraza u tekstu zakona.

U poglavlju II, u članu 11, propisuju se posredna i neposredna diskriminacija. Neposredna diskriminacija postoji ako se aktom, radnjom ili nečinjenjem lice ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nepovoljniji položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica po nekom od osnova iz člana 1 ovog Zakona. Posredna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba zakona, drugog propisa ili drugog akta, kriterijum ili praksa dovodi ili bi mogla dovesti lice ili grupu lica u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, po nekom od osnova iz člana 1 ovog Zakona, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja.

U daljem tekstu nacarta, u članu 12 se navodi se se diskriminacijom smatra i propuštanje neophodnog i odgovarajućeg prilagođavanja infrastrukture i prostora, opreme i na drugi način omogućavanja korišćenja javno dostupnih resursa licu sa invaliditetom, odnosno učestvovanje u javnom i društvenom životu, pristupu radnom mjestu i odgovarajućim uslovima rada, koje ne predstavljaju nesrazmjeran i neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima, kako bi se tom licu garantavalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i sloboda na jednakim osnovama. Članom 13, propisuje se diskriminacija po osnovu uznemiravanje i seksualanog uznemiravanja nekog lica ili grupe lica po nekom od osnova iz člana 1 kao svako neželjeno ponašanje, uključujući i uznemiravanje putem audio i video nadzora, mobilnih uređaja, društvenih mreža i interneta, koje ima za cilj ili čija je posljedica povreda ličnog dostojanstva, izazivanje straha, osjećaja poniženosti ili uvrijeđenosti ili stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja i smatra se diskriminacijom. Diskriminacijom se smatra i svako neželjeno, verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode, kojim se želi povrijediti dostojanstvo nekog lica ili grupe lica, odnosno kojim se postiže takav učinak, a naročito kad takvo ponašanje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, zastrašujuće, degradirajuće ili uvredljivo okruženje.

Članom 14 navodi se da je segregacija je svaki akt, radnja ili propuštanje da se izvrši radnja, kojima se vrši prisilno ili sistemsko razdvajanje ili razlikovanje lica po nekom od osnova iz člana 1 zakona. Govor mržnje se propisuje članom 15, kao svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, homofobiju, transfobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina. Diskriminacijom se, u članu 16, smatra pomaganje, davanje instrukcija, kao i najavljena namjera da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova iz člana 1 ovog zakona.

Teži oblici diskriminacije predviđeni su članom 17, te se njome smatra:

- 1) učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova iz člana 1 ovog zakona koji se mogu razdvojiti (višestruka diskriminacija);
- 2) učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova iz člana 1 ovog zakona koji se ne mogu razdvojiti (interseksijska diskriminacija).

- 3) učinjena više puta prema istom licu ili grupi lica (ponovljena diskriminacija);
- 4) učinjena u dužem vremenskom periodu prema istom licu ili grupi lica (produžena diskriminacija);
- 5) propagiranjem putem sredstava javnog informisanja, kao i ispisivanjem i isticanjem sadržaja i simbola diskriminatorske sadržine na javnim mjestima;
- 6) koja ima naročito teške posljedice po diskriminirano lice, grupu lica ili po njihovu imovinu.

Članom 19 teksta nacrt propisuje se zabrana diskriminacije i postupanja koja se ne smatraju diskriminacijom. S tim u vezi, neće se smatrati diskriminacijom stavljanje u nepovoljniji položaj lica odnosno grupe lica u odnosu na druga lica:

- 1) kad je takvo postupanje propisano zakonom radi očuvanja zdravlja, bezbjednosti građana, održavanja javnog reda i mira, prevencije krivičnih djela i zaštite prava i sloboda drugih, ako su upotrijebljena sredstva primjerena i nužna za postizanje nekog od tih ciljeva u demokratskom društvu i srazmjerna cilju koji takvim mjerama treba postići;
- 2) posebnih mjera ograničenog trajanja koje su usmjerene na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su o bilo kom osnovu iz člana 1 ovog zakona u nejednakom položaju, kada se te mjere zasnivaju na odredbama zakona, podzakonskih akata, programa, mjera ili odluka u cilju poboljšanja položaja etničkih manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica, vjerskih, jezičkih ili drugih manjina ili drugih grupa lica ili osoba diskriminiranih po osnovama iz člana 1 ovog Zakona;
- 3) primjene mjera socijalne politike koje su usmjerene poboljšanju položaja osoba težeg imovnog i socijalnog stanja;
- 4) obavljanja profesionalnih aktivnosti, odnosno pravljenja razlike, isključenja ili davanja prvenstva zbog prirode određenog posla kod kojeg lično svojstvo lica predstavlja stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla, ako je svrha koja se time želi postići opravdana i ako je uslov srazmjeran, kao i preduzimanje mjera zaštite prema pojedinim kriterijumima lica iz stava 1 ovog člana.
- 5) obavljanje profesionalnih aktivnosti, učlanjenja i zasnivanja radnog odnosa u vjerskim zajednicama i drugim organizacijama, odnosno djelovanja lica koje je u skladu sa vjerskim učenjem, obredima i poslovima vjerske zajednice, kao i druge javne ili privatne organizacije čiji se sistem vrijednosti zasniva na vjerskom učenju ili uvjerenju, a koja djeluje u skladu sa Ustavom i zakonom, ako tako zahtijeva vjersko učenje ili uvjerenje, a zbog prirode tih aktivnosti ili okolnosti u kojima se obavljaju, vjersko učenje ili uvjerenje predstavlja istinski, zakonit i opravdan uslov za obavljanje posla;
- 6) na osnovu starosne dobi prilikom ugovaranja premija osiguranja i drugih uslova u osiguranju u skladu sa opšteprihvaćenim načelima procjene rizika, relevantnim i tačnim statističkim podacima i pravilima aktuarske matematike (matematička metoda koja se koristi u oblasti osiguranja);

- 7) u pristupu dobrima i uslugama, ako je pristup dobrima i uslugama namijenjen isključivo ili prvenstveno pripadnicima jednog pola/roda ili licima sa invaliditetom, kad je takvo postupanje objektivno i razumno opravdano legitimnim ciljem, a upotrijebljena sredstva primjerena i nužna za postizanje tog cilja;
- 8) utvrđivanjem najniže ili najviše starosne granice, profesionalnog iskustva, odnosno stepena obrazovanja kao uslova za zasnivanje radnog odnosa ili kao uslova za sticanje drugih prava iz radnog odnosa, u skladu sa posebnim propisima;
- 9) utvrđivanjem primjerene najviše starosne granice kao razloga za prestanak radnog odnosa u skladu sa uslovima za sticanje prava na starosnu penziju;
- 10) na osnovu državljanstva u skladu sa posebnim propisima.
- 11) korišćenje objekata i površina u javnoj upotrebi koje je ograničeno u skladu sa zakonom.

Uslovi iz navednog utvrđuju se srazmjerno cilju i svrsi zbog kojih se utvrđuju, ako su sredstva za postizanje tog cilja srazmjerna i neophodna.

Članovi koji se tiču Zaštitnika ljudskih prava i Sloboda nijesu mijenjani u odnosu na važeći Zakon o zabrani diskriminacije.

Sudska zaštita propisana je članovima u poglavlju IV, a inspekcijski nadzor u poglavlju V. te vođenje evidencije u poglavlju IV.

U smislu sudske zaštite, novina se tiče mjesne nadležnosti tj. u postupku za zaštitu od diskriminacije mjesno je nadležan, pored suda opšte mjesne nadležnosti, i sud na čijem području je prebivalište, odnosno sjedište tužioca. Dodatno, članom 29, u postupku pred sudom iz člana 24 (tužba) zakona mogu se kao umješač na strani tužioca pridružiti organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava ili pojedinci/ke koje se u okviru svojih djelatnosti bave zaštitom ljudskih prava, o čijem učešću odlučuje sud primjenom odredbi iz Zakona o parničnom postupku. Sud će prihvatiti učešće umješača samo uz pristanak tužioca.

U poglavlju VII nacrtu zakona propisuje se kaznene odredbe i to u članovima 32, 33, 33a i 33b.

Novčanom kaznom u iznosu od 10.000 eura do 20.000 eura kazniće se za prekršaj pravno lice ako (član 32):

- 1) ograničava ili onemogućava korišćenje objekata i površina u javnoj upotrebi licu ili grupi lica, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 10 stav 1);
 - 2) onemogućí, ograniči ili oteža korišćenje prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući (član 18 stav 1).
- Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se i odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu državne uprave, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave novčanom kaznom u iznosu od 1.500 eura do 2.000 eura.

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se i preduzetnik/ca novčanom kaznom u iznosu od 5.000 eura do 6.000 eura.

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se fizičko lice novčanom kaznom u iznosu od 150 eura do 2.000 eura.

Novčanom kaznom u iznosu od 1.000 eura do 20.000 eura kazniće se za prekršaj pravno lice, ako (član 33) :

- 1) vrši svako neželjeno ponašanje, uključujući i uznemiravanje putem audio i video nadzora, mobilnih uređaja, društvenih mreža i interneta, koje ima za cilj ili čija je posljedica povreda ličnog dostojanstva, izazivanje straha, osjećaja poniženosti ili uvrijeđenosti ili stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja (član 7 stav 1);
- 2) vrši svako neželjeno, verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode kojim se želi povrijediti dostojanstvo nekog lica ili grupe lica, odnosno kojim se postiže takav učinak, a naročito kad takvo ponašanje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, zastrašujuće, degradirajuće ili uvredljivo okruženje (član 7 stav 2);
- 3) vrši segregaciju svakim aktom, radnjom ili propuštanjem da se izvrši radnja, kojima se vrši prisilno ili sistemsko razdvajanje ili razlikovanje lica po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 9 stav 2);
- 4) koristi govor mržnje izražavanjem ideja, tvrdnji, informacija, mišljenja, kojima se širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobija, rasna mržnja, antisemitizam, ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina (član 9a);
- 5) otežava ili onemogućava pristup dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 11 stav 1 tačka 1);
- 6) odbije pristup dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 11 stav 1 tačka 2);
- 7) postavlja uslove prilikom pristupa dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi, koji se ne traže od drugih lica ili grupe lica po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 11 stav 1 tačka 3);
- 8) namjerno kasni ili odlaže pristup dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi, iako je lice ili grupa lica zatražila i ispunila uslove za blagovremen pristup tim dobrima, uslugama i robi, prije drugih lica ili grupe lica, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 11 stav 1 tačka 4);
- 9) onemogućava, ograničava ili otežava zapošljavanje, rad, školovanje ili neopravdano pravi razliku ili nejednako postupa prema licu ili grupi lica, po osnovu zdravstvenog stanja (član 12);
- 10) onemogućava ili ograničava ostvarivanje prava ili pravi razliku ili nejednako postupa prema licu ili grupi lica, po osnovu starosne dobi (član 13 stav 1);
- 11) pravi razliku između bračne i vanbračne djece, daje prednost djeci jednog pola u odnosu na djecu drugog pola, pravi razliku po osnovu izraženog mišljenja ili uvjerenja roditelja djeteta, odnosno staratelja i članova porodice i razliku između djece i po drugom osnovu iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 13 stav 2);
- 12) vrši diskriminaciju lica ili grupe lica u odnosu na druga lica po osnovu političkog uvjerenja, pripadnosti ili nepripadnosti političkoj, sindikalnoj ili drugoj organizaciji (član 14);
- 13) otežava ili onemogućava upis u obrazovno-vaspitnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja i izbor programa na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja, isključujući iz ovih

ustanova suprotno propisima iz oblasti obrazovanja i vaspitanja, otežava ili uskraćuje mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim obrazovno vaspitnim aktivnostima, razvrstava djecu, učenike/ce, polaznike/ce obrazovanja i studente/kinje ili na drugi način pravi razliku ili nejednako postupa prema njima, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 15);

14) vrši diskriminaciju lica koja traže zaposlenje, zaposlenih, odnosno lica koja po nekom drugom osnovu obavljaju rad kod poslodavca, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (član 16 stav 1);

15) pravi razliku, nejednako postupa ili dovodi u nejednak položaj lica ili grupe lica sa uvjerenjem da rasa, boja kože, jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo, opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nijesu članovi te grupe, naročito u oblasti obrazovanja, rada, zapošljavanja i izbora zanimanja, stručnog osposobljavanja, socijalne zaštite i socijalnih davanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, pristupa dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi (član 17);

16) postupa suprotno načelu slobode vjeroispovijesti, odnosno nejednako postupa, pravi razliku ili dovodi u nejednak položaj lica po osnovu vjere ili ličnog uvjerenja, kao i pripadanja ili nepripadanja nekoj vjerskoj zajednici (član 17a);

17) pravi razliku, nejednako postupa ili dovodi u nejednak položaj lica ili grupe lica po osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika (član 19 stav 1);

18) podnese tužbu bez pisanog pristanka diskriminisanog lica ili grupe lica (član 30 stav 2).

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se i odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu državne uprave, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave novčanom kaznom u iznosu od 500 eura do 2.000 eura.

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se i preduzetnik/ca novčanom kaznom u iznosu od 300 eura do 6.000 eura.

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se fizičko lice novčanom kaznom u iznosu od 150 eura do 2.000 eura.

Članom 33a, propisuje se novčana kazna u iznosu od 100 eura do 2.000 eura kazniće se odgovorno lice u državnom organu, organu državne uprave i organu lokalne uprave ako:

- 1) ne vodi posebnu evidenciju o podnijetim prijavama, pokrenutim postupcima i donijetim odlukama iz svoje nadležnosti u vezi sa diskriminacijom (član 33 stav 1);
- 2) podatke iz posebne evidencije ne dostavi Zaštitniku/ci u rokovima propisanim članom 33 stav 2 ovog zakona.

Za prekršaje iz čl. 33, 33a i 33b ovog zakona može se, samostalno ili uz novčanu kaznu ili mjeru upozorenja, izreći jedna ili više zaštitnih mjera:

- 1) oduzimanje predmeta;
- 2) zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti;
- 3) javno objavljivanje odluke.

Zaštitna mjera oduzimanja predmeta obavezno se izriče kad je prekršaj izvršen korišćenjem predmeta koji se oduzima, odnosno kad je predmet bio namijenjen izvršenju prekršaja ili je predmet koji se oduzima nastao zbog izvršenja prekršaja.

Zaštitna mjera zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti može se primijeniti u trajanju koje ne može biti duže od šest mjeseci.

Zaštitna mjera javnog objavljivanja odluke izvršava se na način što se odluka objavljuje u javnim medijima dostupnim na cijeloj teritoriji Crne Gore.

Zaštitnik ljudskih prava i Sloboda u Crnoj Gori je ključna nezavisna institucija, koji na načelima pravde i pravičnosti preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije kojoj se može obratiti svako ko smatra da mu je aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica učinjena diskriminacija. Takođe, pritužbu mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci koji se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica. Postupanje po ovim pritužbama sprovodi se u skladu sa propisima kojima je uređen način rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Nadležnosti ovog tijela su propisane Ustavom, te dodatno Zakonom o zabrani diskriminacije i Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda.

U odnosu na poslednji period izvještavanja prema Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je značajno poboljšao svoju vidljivost i to se odrazilo na povećanje broja pritužbi. S tim u vezi, podaci pokazuju da je u 2017. godini bilo 889 pritužbi, dok je u 2021. godini Zaštitnik imao u radu 1.123 pritužbe što je za više od 26% veći broj nego 2017. godine, a ujedno i najveći broj pritužbi od njegovog osnivanja.

U sektoru za zaštitu od diskriminacije, ranjivih grupa i rodne ravnopravnosti u 2021. godini bilo je 246 predmeta, u 2020. godini 220 predmeta, u 2019. godini 141 predmet, u 2018. godini 155 predmeta, a u 2017. godini 135 predmeta. Podaci ukazuju da je za nešto više od 82% veći broj predmeta u ovom sektoru u 2021. u odnosu na 2017. godinu. Najveći broj obraćanja za zaštitu od diskriminacije je bio u području rada i zapošljavanja u svim navedenim godinama.

U postupku pred Zaštitnikom u nastavku je prikazan broj predmeta zbog diskriminacije po osnovu nacionalne pripadnosti i veze sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom:

- u 2021. godini bilo je 15 predmeta
- u 2020. godini bilo je 19 predmeta
- u 2019. godini bilo je 18 predmeta
- u 2018. godini bilo je 24 predmeta

U nastavku se prikazuje i broj preporuka, te koliko ih je ispoštovano, sprovodi u kontinuitetu i koliko ih uopšte nije ispoštovano.

- U 2021. godini, od ukupno 74 preporuke date u 36 predmeta, ispoštovano je 25 preporuka; 27 se sprovodi u kontinuitetu, dok 22 preporuke nijesu ispoštovane.
- U 2020. godini, od ukupno 96 preporuka datih u 38 predmeta, ispoštovano je 14 preporuka; 52 se sprovode u kontinuitetu, dok 30 preporuka nije ispoštovano.
- U 2019. godini, od ukupno 81 preporuke date u 38 predmeta, ispoštovano je 19 preporuka; 33 se sprovode u kontinuitetu; 24 nijesu ispoštovane, dok za pet preporuka teče rok za postupanje.
- U 2018. godini, od ukupno 76 preporuka datih u 30 predmeta, ispoštovano je 28 preporuka, pet preporuka je djelimično ispoštovano, u kontinuitetu se sprovodi 11 preporuka; 12 nije ispoštovano, dok za 20 preporuka teče rok za postupanje.
- U 2017. godini, od ukupno 97 preporuka datih u 32 predmeta, ispoštovano je 56 preporuka, 13 nije ispoštovano, 18 je djelimično ispoštovano i za 10 preporuka teče rok za postupanje.

Ministarstvo za ljudskih i manjinskih prava, u saradnji sa Savjetom Evrope, Evropskom unijom i Centrom za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) kontinuirano sprovodi istraživanje o stepenu i obrascima diskriminacije u Crnoj Gori. S međunarodnog stajališta, istraživanje takođe ima za cilj odražavanje izazova povezanih s diskriminacijom u Crnoj Gori utvrđenih u izvještaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) za 2017. godinu.

Posljednje istraživanje je sprovedeno u decembru 2020. godine, a društvene oblasti u kojima je mjerena diskriminacija su: zapošljavanje; obrazovanje; dostupnost zdravstvenoj zaštiti; rad javnih službi; diskriminacija u oblasti kulture i kulturna zaštita. Kriterijumi za identifikaciju društvenih grupa koje su pod rizikom diskriminacije, a operacionalizovani su u ovom istraživanju su: pol/rod (diskriminacija žena od strane muškaraca); nacionalnost (diskriminacija na osnovu etničkog/nacionalnog kriterijuma); vjeroispovijest (diskriminacija po konfesionalnoj pripadnosti); političko uvjerenje (diskriminacija na osnovu razlika u političkom uvjerenju); godine starosti (diskriminacija na osnovu starosti. tzv. „ejdžizam“); invaliditet (diskriminacija osoba sa invaliditetom); i seksualna orijentacija (diskriminacija LGBT populacije i seksualnih manjina).

Prema nalazima ovog istraživanja, procjena građana da je danas diskriminacija generalno na značajno nižem nivou nego što je to slučaj 2010. godine za gotovo 16%. Kada se govori o stepenu govora mržnje, građani ističu da u svakodnevnim narativima govor mržnje u najvećoj mjeri upućuju Romima i Egipćanima (49,4%). Osim njih, kada se govori o manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama, govor mržnje se upućuje i Srbima (26,7%), te Albancima (20,3%).

U oblasti zapošljavanja, diskriminacija je u velikoj mjeri izražena prema Romima i Egipćanima (60,1%), dok je na nešto nižem nivou izražena po nacionalnosti (49,6%). Prema kriterijumu nacionalnosti u oblasti zapošljavanja, 2017. godine diskriminacija izražena u oblasti zapošljavanja je bila na nivou od 49,8% dok je 2020. godine 49,6%, što ukazuje da nije ostvaren napredak u smanjenju diskriminacije u voj oblasti prema kriterijumu nacionalnosti prema mišljenju građana.

U oblasti obrazovanja, najveći stepen diskriminacije u oblasti obrazovanja izražen prema Romima i Egipćanima. Prema kriterijumu nacionalnosti značajno je niži nivo diskriminacije u oblasti obrazovanja. Ključni podatak, po procjeni građana, jeste da je stepen diskriminacije prema pripadnicima svih grupa u oblasti obrazovanja danas manje izražen nego što je to bilo prije dvije godine. Značajan napredak u ovom pogledu zabilježen je po osnovu nacionalnosti u 2020. godini u odnosu na 2017. godinu za skoro 10%.

Kada se govori o oblasti zdravstvene zaštite, podaci pokazuju da je najveći stepen diskriminacije izražen prema Romima i Egipćanima, dok prema kriterijumu nacionalnosti je duplo niži stepen diskriminacije prisutan prema mišljenju građana. I u ovoj oblasti mjerimo smanjenje diskriminacije u 2020. godini u odnosu na 2017. i to za 8,1%.

Podaci ukazuju da je najviši stepen diskriminacije izražen, kada je o radu javnih službi riječ, po osnovu političkog uvjerenja, te prema Romi i Egipćanima (30,8%). U odnosu na 2017. godinu, mjeri se zanemarljivo manji stepen diskriminacije u 2020. godini i to za 0,1%.

U oblasti kulture, najveći stepen diskriminacije izražen je prema Romima i Egipćanima. Određeno smanjenje diskriminacije u ovoj oblasti mjeri se prema kriterijumu nacionalnosti i to za 8,9% poređujući podatke iz 2020. i 2017. godine.

Sveobuhvatno gledano, ključni problem diskriminacije u Crnoj Gori izražen u oblasti zapošljavanja. Potom, analizirajući prosječno mjerenje stepena diskriminacije za sve grupe (prosjeak svih oblasti), rezultati ukazuju da je najviši stepen diskriminacije u Crnoj Gori izražen prema Romima i Egipćanima, a potom prema osobama sa invaliditetom i starijim osobama, te po osnovu političkog uvjerenja. Nešto je niži stepen diskriminacije po osnovu vjeroispovijesti i nacionalnosti, a komparativno najniži po osnovu seksualne orijentacije i pola/roda.

Upoređujući podatke iz 2010. i 2020. godine, stepen diskriminacije prema svim grupama i po svim oblastima, isti pokazuju da je značajno smanjenje diskriminacije u navedenom periodu po nacionalnosti za 7,4%, a u odnosu na 2020. godinu za 5,4%.

Kada se govori o procjeni građana kada je u pitanju poznavanje zakona koji štite od diskriminacije, podaci ukazuju da svaki peti građanin poznaje te zakone, a da gotovo polovina građana zna da takvi zakoni postoje, ali da sa njima nisu upoznati. Da ne znaju ništa o tim zakonima tvrdi svaki treći građanin građana. Međutim, ovaj podatak je značajno informativniji ako se analizira sa stanovišta trenda. Podatak ukazuje da broj građana koji kažu da poznaju zakone o kojima je riječ varira od 20% do 25% u posljednjih deset godina, a da su vrijednosti koje dobijamo promjenljive, konkretno, kada je riječ o poređenju sa 2017. godinom, čak su trendovi i regresivni. Stoga moramo zaključiti da nedovoljan broj građana poznaje zakone koje štite od diskriminacije, i da se ovaj broj u posljednjih deset godina ne povećava. Dodatno, tek nešto preko petine građana znaju koja su njihova prava ukoliko bi trpjeli diskriminaciju. Relativno poznavanje svojih prava iskazalo je gotovo 45% građana, a preko 1/3 eksplicitno navodi da ne znaju koja su njihova prava.

Najveći broj građana (30%) smatra da Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije, ali da je potrebno još više napora. No, veliki broj građana smatra da se ne ulaže dovoljno napora, i to njih preko 16% smatra da se uglavnom ne ulaže dovoljno napora, uz 13,3% koji kažu da se apsolutno ne ulaže dovoljno napora, što je kumulativno oko 30%. Sa druge strane, tek nešto preko 11% građana smatra da Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije. Analizirajući trend, zaključuje se da je broj građana koji smatra da Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije stabilan, ali se broj onih koji tvrde suprotno značajno smanjio u posljednjih deset godina.

Kada je riječ o ocjeni rada institucija u borbi protiv diskriminacije, građani smatraju da od svih navedenih institucija najveći doprinos daju nevladine organizacije. Prilično su ujednačeno ocijenjeni, potom, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, obrazovne institucije, međunarodne organizacije i mediji. Nadalje, po hijerarhiji, više nego solidno su ocijenjeni Delegacija EU, te država i njeni organi. Najmanji doprinos u borbi protiv diskriminacije, po stavovima građana, pružaju crkva i političke partije. Međutim, imajući u vidu da je borba protiv diskriminacije prevashodno dužnost i obaveza institucija države, prema mišljenju građana, u ovom smislu najveći doprinos pruža institucija Zaštitnika. Potom, slijede mediji i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, te Vlada Crne Gore, i Ministarstvo prosvjete. Najmanji doprinos u borbi protiv diskriminacije pružaju, po stavovima građana, državne agencije, nacionalna služba za zapošljavanje i Skupština Crne Gore. Podaci ukazuju da najveći progres mjerimo kada je riječ o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, što ukazuje da građani procjenjuju da je institucija Zaštitnika u najvećoj mjeri poboljšala svoj rad u prethodne tri godine kada je riječ o borbi protiv diskriminacije. Značajno poboljšanje mjerimo i kada je riječ o Vladi Crne Gore i državnim agencijama, a nešto je bolje ocijenjen doprinos i Skupštine, sudova, Nacionalne službe za zapošljavanje, te policije.

Podaci pokazuju da svaki četvrti građanin ima puno povjerenje da će ga država zaštititi od diskriminacije, dok relativno povjerenje dodatno iskazuje oko 35% građana, sa druge strane, po jedna petina, građana iskazuje manji ili viši stepen nepovjerenja, što znači da skoro 60% građana ima povjerenja da će ih država u slučaju potrebe zaštititi od diskriminacije.

Na pitanje kome bi se se najprije obratili ukoliko bi postali žrtva diskriminacije, podaci pokazuju bi policija bila prva adresa, a zatim Zaštitnik ljudskih prava i sloboda. Progresivni trendovi se bilježe kada je riječ o instituciji Zaštitnika, odnosno građani generalno imaju veći stepen povjerenja u Zaštitnika nego što je to bio slučaj prije dvije godine.

Pored edukacija, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava svake godine kontinuirano sprovodi medijsku kampanju o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja, posebno u saradnji sa civilnim sektorom, Ombudsmanom, Savjetom Evrope i Delegacijom EU u Crnoj Gori. S tim u vezi, u 2021. godini objavljen je Priručnik je pripremljen u okviru projekta Savjeta Evrope „Promocija različitosti i ravnopravnosti u Crnoj

Gori“ koji pruža pregled ključnih aspekata zakona o zabrani diskriminacije pod nazivom Priručnik za anti-diskriminaciono pravo⁶⁰.

U pogledu sprovođenja Okvirne konvencije, predlogom novog Zakona o diskriminaciji će se dodatno će se omogućiti mehanizmi zaštite pripadnicima nacionalnih manjina da mogu ispunjavati prava i uživati slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u Okvirnoj konvenciji pojedinačno ili u zajednici sa drugima.

U vezi sa stavom 2 člana 4 Okvirne konvencije, sa ciljem zaštite ukupnog nacionalnog identiteta i zabrane asimilacije u Ustavu, član 79 i 80 , propisan je set od 13 dodatnih tj. posebnih manjinskih prava koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima. Prava koja navodi Ustav u podnaslovu Zaštita identiteta, a koja su preciznije definisana kroz odredbe posebnih zakona su prava:

- 1) na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti;
- 2) na izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obilježavanje nacionalnih praznika;
- 3) na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi;
- 4) na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama i da nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- 5) da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu organi lokalne samouprave, državni i sudski organi vode postupak i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- 6) da osnivaju prosvjetna, kulturna i vjerska udruženja uz materijalnu pomoć države;
- 7) da sopstveno ime i prezime upisuju i koriste na svom jeziku i pismu u službenim ispravama;
- 8) da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- 9) na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije;
- 10) na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;
- 11) na informisanje na svom jeziku;
- 12) da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno- istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja;

⁶⁰ Priručnik za anti-diskriminaciono pravo, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, dostupno na https://www.ombudsman.co.me/img-publications/39/hf23-handbook-atidiscrimination-law_mne.pdf

13) na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava.

Pored navedene odredbe, član 80. Ustava u okviru podnaslova Zabrana asimilacije propisuje se zabrana nasilne asimilacije pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i to jednako kao negativna obaveza (uzdržavanje od svakog čina kojim se vrši nasilna asimilacija) i kao pozitivna obaveza države koja je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije. Terminološka odrednica „od svih oblika“ upućuje na konstataciju da nasilna asimilacija može biti sprovedena na različite načine, uključujući i one prikrivene vidove koji, u konačnom, imaju isti cilj kao i drugi, više vidljivi akti kojima se vrši asimilacija. Pojam kulturološke ili društvene asimilacije određuje se kao proces koji je usmjeren na utapanje manjina i drugih marginalizovanih grupa u preovlađujući kulturni, odnosno društveni model.

Sistemska zakon koji dalje razrađuje Ustavom zajemčena prava je Zakon o manjinskim pravima i slobodama koji na bliži način uređuje set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava. S tim u vezi, u članu 8, navodi se da manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije, te da će Crna Gora razvijati i unapređivati izučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika. Ovim zakonskim rješenjem su obuhvaćene najznačajnije oblasti za zaštitu identiteta i promociju jednakosti, i to:

- uz protežiranje nediskriminatorskog odnosa, daju se prava izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, jezičkog, etničkog, kulturnog i vjerskog identiteta;
- mogućnost osnivanja ustanova, društava, udruženja, nevladinih organizacija u svim oblastima društvenog života, kao i finansiranje ovih organizacija od strane države;
- slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena, kao i upis tih imena u dokumenta na svom jeziku i pismu;
- regulacija slobodne i službene upotrebe jezika i pisma;
- pristup informacijama i medijima, kao i programski sadržaji o manjinama u javnim servisima;
- školovanje na svom jeziku i pismu i odgovarajuću zastupljenost sadržaja u nastavnim planovima i programima, te principe afirmativne akciju u upisnoj politici;
- upotreba nacionalnih simbola i obilježavanje značajnih datuma i ličnosti iz svoje tradicije i istorije;
- slobodno udruživanje i ostvarivanje nesmetanih kontakata sa sunarodnicima van granica Crne Gore;
- politička participacija manjina u Skupštini Crne Gore i skupštinama lokalnih zajednica;

- srazmjerna zastupljenost u javnim službama državne vlasti i lokalne uprave; mehanizme zaštite zadiranja u pitanja od vitalnog interesa za život manjina, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
- artikulisanje svojih zahtjeva kroz mogućnost formiranja manjinskih savjeta sa posebnim ingerencijama;
- osnivanje Fonda za manjine radi materijalne podrške države za održavanje nacionalnih posebnosti;
- zaštita pomenutih prava kroz domaće i međunarodno zakonodavstvo;

U skladu sa navedenim, Vlada Crne Gore u cilju donosi Strategiju politike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u cilju obezbjeđivanja uslova za nesmetano uživanje i njegovanje nacionalnih ili etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, državni organi su dužni da, u skladu sa Strategijom politike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, preduzimaju odgovarajuće mjere. Njome se posebno definišu mjere za sprovođenje ovog zakona i unapređivanje uslova života manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i unapređenje mjera i aktivnosti. Osim nje, kako je prethodno navedeno, u ovom kontekstu je važno istaknuti i Strategiju za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana .

Posljednja Strategija manjinske politike donesena je za period 2019 – 2023 i obuhvata oblasti obrazovanja, zapošljavanja, kulture i identiteta manjina, političke participacije manjina i set specifičnih mjera usmjerenih na podizanje nivoa svijesti manjina i opšte javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina.

Mjere predviđene Strategijom treba prije svega da obezbijede pravnu i faktičku zabranu bilo kakve diskriminacije i nejednakosti, odnosno da omoguće punu pravnu i faktičku jednakopravnost među svim članovima društva i različitim društvenim grupama, posebno manjinama i manjinskim narodima. Jednakopravan tretman pripadnika manjinskih naroda i zajednica nadalje i suštinski znači usvajanje i primjenu niza mjera pozitivneili afirmativne akcije, u odnosu na pripadnike manjinskih naroda i zajednica, jer se samo na taj način može postići stvarna i puna ravnopravnost-jednakopravnost svih građana Crne Gore. Podrobnije, mjere afirmativne akcije treba da omoguće jednakost društvenih šansi-mogućnosti za pripadnike manjinskih naroda, jer se bez njihovog adekvatnog, aktivnog i punopravnog učešće u društvenom i političkom životu Crne Gore ne može ostvariti glavni cilj Strategije – integracija bez asimilacije. Zabrana diskriminacije i mjere afirmativne akcije su važna pretpostavka za ostvarenje još jednog značajnog cilja Strategije koji se ogleda u potpunom i iskrenom poimanju i prihvatanju Crne Gore kao sopstvene države, od svih pripadnika manjinskih naroda i zajednica.

Sastavni dio ovog cilja je eliminisanje, ili makar smanjenje na najmanju moguću mjeru postojećeg, nezanemarljivog jaza između propisanog - normativno proklamovanog koncepta zaštite manjina i faktičkog, realno ostvarenog stepena zaštite prava pripadnika manjinskih naroda i njihovih zajednica. Ovo takođe uključuje usvajanje nekih novih (protiv diskriminacije na primjer) i usklađivanje velikog broja postojećin zakona sa pomenutim međunarodnopravnim standardima o zaštiti ljudskih i manjinskih prava.

Mjere predviđene ovom Strategijom takođe imaju za cilj da omoguće punu i stvarnu zaštitu, afirmaciju i unaprijeđenje jezika, kulture i identitetasvih pripadnika manjinskih naroda i njihovih zajednica kao kolektiviteta, u najvećoj mogućoj mjeri, u skladu sa pomenutim međunarodno-pravnim standardima o zaštiti ljudskih i manjinskih prava. Integracija pripadnika manjinskih naroda i zajednica u crnogorsku državu i društvo, ne samo da ne smije ići na uštrb njihove kulture i identiteta, već ona faktički nije moguća na drugi način osim kroz pozitivne mjere koje afirmišu i unaprijeđuju identitet i kulturno stvaralaštvo manjinskih naroda.

U širem društvenom i kulturološkom kontekstu, identiteti i kulture manjinskih naroda su sastavni dio identiteta i kulture Crne Gore kao pluralističko-demokratskog, tolerantnog, multi-kulturnog i multi-konfesionalnog društva i zajednice. Zbog toga su mjere predviđene Strategijom, posebno u ovom cilju, u najvišem, dugoročnom interesu crnogorske države i društva, a ne samo u interesu pripadnika manjinskih naroda i njihovih zajednica.

Nadalje, jedan od najvažnijih ciljeva ove Strategije je obezbjeđenje efektivne i djelotvorne participacije pripadnika manjinskih naroda u upravljanju državom i društvom, jer je to važan preduslov zaštite ostalih manjinskih prava i prihvatanja Crne Gore kao sopstvene države. Posebna ili dodatna politička-participativna prava su važan segment zaštite identiteta i kulture, ali i neophodna pretpostavka za aktivno učešće manjinskih naroda u društvenom i političkom životu.

Na taj način se stvaraju uslovi za njihovu političku subjektivizaciju, odnosno dugoročnu i trajnu društvenu emancipaciju. Posebna politička prava treba da omoguće pripadnicima manjinskih naroda adekvatno učešće u vršenju vlasti i donošenju odluka, posebno onih koje se tiču manjina neposredno, ali i svih ostalih, od interesa za razvoj i prosperitet Crne Gore kao cjeline. Odgovarajućom zastupljenošću u svim granama vlasti, u lokalnoj samoupravi i učešćem u donošenju političkih odluka, pripadnici manjinskih naroda i zajednica preuzeće svoj dio odgovornosti kako za sopstveni razvoj i napredak, tako i za napredak i razvoj Crne Gore kao cjeline. Konačno, efektivna politička participacija pripadnika manjinskih naroda i zajednica će nesumnjivo dodatno osnažiti unutrašnji i međunarodni legitimitet Crne Gore kao nezavisne i demokratske države.

Jedan od važnih ciljeva Strategije je unaprijeđenje prijateljskih i dobrosusjedskih odnosa sa državama iz najbližeg okruženja, odnosno matičnih državama narodamanjina iz Crne Gore. U tom kontekstu Strategija je nesumnjivo u funkciji ostvarivanja spoljne politike Crne Gore i njenog osnovnog prioriteta, odnosno uspostavljanja najboljih prijateljskih i dobrosusjedskih odnosa sa državama sa kojima se Crna Gora graniči.

Ostvarenje i primjena mjera predviđenih Strategijom će omogućiti uspostavljanje kvalitativno sadržajnijih odnosa sa susjednim državama, zasnovanih na punom povjerenju i razumijevanju. Integrisane i zaštićene manjine su suštinski most povezivanja i prijateljstva među susjednim državama, faktor političke, kulturne, ekonomske i svake druge saradnje, svojevrsna garancija

da će se druga-eventualno sporna pitanja rješavati u duhu uzajamnog povjerenja i razumijevanja.

U tom kontekstu, Strategijom se ostvaruju i širi spoljopolitički ciljevi, prije svega oni koji se tiču ispunjenja uslova iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, za eventualni prijem u NATO, kao i članskih obaveza iz Savjeta Evrope i OEBS-a.

Potpunija integracija pripadnika manjinskih naroda i zajednica, uz očuvanje i afirmaciju njihovog identiteta i kulture, uključuje u izvjesnom smislu i stvaranje sadržajnijih i produbljenijih političkih i društveno-kulturoloških odnosa u cilju uspostavljanja punog, trajnog i iskrenog povjerenja u cjelokupnom crnogorskom društvu po pitanjima manjinske zaštite.

Ovo uključuje stavove i mišljenja među pojedincima, društvenim grupama, u odnosu na medije, lokalne samouprave, kulturne, vjerske i državne institucije, najviše organe vlasti. U tom smislu, mjere predviđene ovom Strategijom treba da iniciraju i kvalitativno podspješu uspostavljanje ovih novih odnosa zasnovanih na punom uzajamnom povjerenju i opštedruštvenom i kulturnom konsensusu da je zaštita, afirmacija i integracija manjina u najvišem nacionalnom interesu crnogorske države i društva.

Osnovni kratkoročni cilj Strategije je dalja institucionalizacija državne politike Crne Gore prema pripadnicima manjinskih naroda i njihovih zajednica u narednom petogodišnjem periodu. U skladu sa predloženim mjerama, Vlada kao cjelina i odgovarajuća ministarstva posebno, kao i organi lokalne samouprave, uz aktivno učešće i saradnju političkih, kulturnih i nevladinih organizacija pripadnika manjinskih naroda i ostalih kompetentnih aktera civilnog društva, usvojiće konkretne planove i programe aktivnosti u cilju primjene propisanih mjera. Vlada će preduzeti sve neophodne kadrovske, funkcionalne, edukativne, finansijske i strukturalne mjere u cilju obezbjeđenja pune primjene Strategije, kao i odgovarajuće mehanizme nadzora nad tim aktivnostima.

U okviru svake oblasti predviđeni su strateški ciljevi, operativni ciljevi i mjere.

Strateški cilj u oblasti obrazovanja je unapređeno poštovanje principa multikulturalnosti i multietničnosti u obrazovnom sistemu Crne Gore u skladu sa međunarodnim i nacionalnim standardima kroz dalje jačanje kapaciteta obrazovnih ustanova i primjene principa afirmativne akcije. U okviru njega, identifikovani su sledeći operativni ciljevi i aktivnosti:

- Operativni cilj 1: Uspostavljanje normativnih i resursno-tehničkih pretpostavki za izučavanje jezika manjina u obrazovnim ustanovama u Crnoj Gori, kao i unaprijeđen multikulturalni i multietnički karakter obrazovnih kurikuluma u Crnoj Gori;

Aktivnosti:

- Uvesti albanski jezik i književnost kao izborni predmet u dvojezičnim osnovnim školama
- Obezbijediti udžbenike i prateća nastavna sredstva za izučavanje albanskog jezika kao jezika sredine, odnosno izbornog predmeta u dvojezičnim osnovnim školama

- U obavezan dio kurikuluma iz predmeta maternji jezik i književnost, istorija, umjetnost, likovna i muzička umjetnost uvesti sadržaje koji pospješuju međuetničku toleranciju i suživot
- Operativni cilj 2: Osnaženi kapaciteti nastavnog kadra u obrazovnim ustanovama u funkciji ostvarivanja prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica (indikator: povećanje procenta obučanih nastavnika za senzibilan rad sa pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica)
Aktivnosti:
 - Kontinuirano sprovoditi obuke nastavnika značajnih predmeta iz oblasti ljudskih i manjinskih prava sa ciljem povećavanja senzibilnosti i znanja iz oblasti zaštite manjinskih prava (indikator: obučeno 30% nastavnika osnovnih i srednjih škola u oblasti poznavanja ljudskih prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica)
 - Jačati saradnju između obrazovnih ustanova, radnika i učenika sa obrazovnim ustanovama, radnicima i učenicima iz drugih zemalja (indikator: realizovano najmanje 4 međunarodnih konferencija/edukacija/projekata u oblasti obrazovanja i potpisana najmanje dva Memoranduma o saradnji između crnogorskih obrazovnih ustanova i obrazovnih ustanova zemalja iz okruženja, koja bi tretirala i upis studenata)
 - Stipendirati studenata u cilju obezbjeđivanja deficitarnih kadrova za potrebe obrazovanja na albanskom jeziku (indikator: broj dodijeljenih stipendija za izučavanje albanskog jezika povećan za 100% u odnosu na podatke iz akademske 2015/16. godine)

Strateški cilj u oblasti zapošljavanja je osnažena društveno-ekonomska integracija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u crnogorsko društvo putem implemetacije postojećih normativnih rješenja i instrumenata zapošljavanja. U okviru njega, identifikovani su sledeći operativni ciljevi i aktivnosti:

- Operativni cilj 1: Implementiran princip afirmativne akcije definisan normativnim okvirom u cilju pospješivanja zapošljavanja pripadnika manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica (indikator: broj zaposlenih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnoj upravi povećan za 10% u odnosu na Informaciju iz 2015. godine.)
Aktivnosti:
 - Primijeniti pozitivno-pravna rješenja koja se tiču ravnomjernog zapošljavanja pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica (indikator: broj zaposlenih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica povećan za 20% u odnosu na Informaciju¹⁵ iz 2015. godine)
- Operativni cilj 2: Povećan stepen participacije pripadnika manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica na rukovodećim pozicijama u javnoj upravi Crne

Gore (indikator: Broj pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na rukovodećim pozicijama u javnoj upravi Crne Gore povećan za 5% u odnosu na Informaciju iz 2015. godine)

Aktivnosti:

- Povećati stepen inkluzije pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na rukovodećim mestima u javnoj upravi i pravosudnim organima (indikator: broj pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica zaposlenih na pozicijama visokog rukovodnog i ekspertske rukovodnog kadra u javnoj upravi i pravosudnim organima povećan za 5% u odnosu na Informaciju iz 2015. godinu)

Strateški cilj u oblasti kulture i identiteta manjina je očuvana kulturno-istorijska baština manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica kao važan segment ukupnog kulturno-istorijskog nasljeđa Crne Gore. U okviru njega, identifikovan je sledeći operativni cilj, aktivnosti i indikatori:

- Operativni cilj: Afirmacija kulturnih identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori podržana putem realizovanih mera i aktivnosti državnih institucija (indikator: organizovati najmanje 24 manifestacije).

Aktivnosti:

- Obezbijediti institucionalnu podršku prilikom obilježavanja značajnih datuma manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i onih koji se tiču multikulturalnosti (indikator: Nacionalne institucije u kontinuitetu podržavaju obilježavanje značajnih datuma manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i onih koji se tiču multikulturalnosti);
- Usvojiti Prijedlog Zakona o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola u cilju ostvarivanja prava i sloboda manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica zagarantovanih Ustavom Crne Gore (indikator: Usvojen Zakon o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola u 2019. godini);
- Organizovati okrugli sto na temu – „Kulturne raznolikosti Crne Gore – nasljedstvo koje nas obogaćuje“ (indikator: organizovano 8 okruglih stolova)
- Promovisati i implementirati pozitivno-pravna rješenja iz oblasti upotrebe jezika i pisma pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na lokalnom nivou. (indikator: 40% zaposlenih u lokalnim samoupravama, gdje pripadnici manjina čine većinu ili najmanje 5% stanovništva, je upoznato sa potrebom primjene pozitivno-pravnih rješenja iz oblasti upotrebe jezika i pisma manjina na lokalnom nivou).

Strateški cilj u oblasti političke participacije manjina je obezbijeđeno autentično političko predstavljanje i participacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u političkom životu Crne Gore. U okviru istog, identifikovan je sledeći operativni cilj, aktivnosti i indikatori:

- Operativni cilj: Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice su osnažene za učešće u političkom životu Crne Gore kroz dalji razvoj referentnog normativnog okvira i putem edukacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica (indikator: Povećan broj edukovanih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica o značaju političke participacije u odnosu na podatke iz 2018. godine)

Aktivnosti:

- Definirati prijedlog promjene izbornog zakonodavstva u dijelu autentičnog političkog predstavljanja romske zajednice (indikator: definirati prijedlog izmjene izbornog zakonodavstva)
- Edukovati pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica o značaju političke participacije (indikator: 200 pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica je edukovano o značaju političke participacije)

Strateški cilj u dijelu seta specifičnih mjera usmjerenih na podizanje nivoa svijesti manjina i opšte javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina je uspostavljen efikasan sistem monitoringa ostvarivanja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori i podići nivo njihove svijesti o sopstvenom statusu, pravima i obavezama u skladu sa međunarodnim standardima i pozitivnim pravom Crne Gore. U okviru istog, identifikovan je sledeći operativni cilj, aktivnosti i indikatori:

- Operativni cilj 1: Podignut nivo svijesti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i opšte javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina (indikator: Povećan broj obuka u cilju podizanja nivoa svijesti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i generalne javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina)

Aktivnosti:

- Implementirati antidiskriminacione kampanje za smanjivanje stepena etničke distance (indikator: međuetnička distanca smanjena za 10% u odnosu na podatke iz Analize trenutnog stanja koja je prikazana u Strategiji);
- Implementirati kampanje za promociju prava iz Zakona o manjinskim pravima i slobodama i Zakona o izboru, upotrebi i isticanju nacionalnih simbola (indikator: Približno 1/3 građana Crne Gore informisano o zakonskim pravima iz Zakona o manjinskim pravima i slobodama i Zakona o izboru, upotrebi i isticanju nacionalnih simbola);
- Implementirati treninge za senzibilisanje zaposlenih u javnoj upravi i pravosudnim organima o manjinskim pravima (indikator: organizovati 2 treninga/obuke zaposlenih u javnoj upravi u cilju senzibilisanja u vezi sa pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; organizovati 2 treninga/obuke za zaposlene u pravosuđu u cilju senzibilisanja u vezi sa pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica);
- Implementirati treninge za jačanje kapaciteta Ministarstva za ljudska i manjinska prava, kao i drugih institucija koja se bave pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, ali i nacionalnih manjinskih savjeta i nevladinih organizacija za

kvalitetan monitoring ostvarivanja i primjenu ljudskih prava manjina (indikator: edukovano 150 predstavnika MLJMP-a, drugih institucija, nacionalnih savjeta manjina i NVO-a);

- Sistematski pratiti ključne indikatore koji se tiču mjerenja stepena etničkog distanciranja i međunacionalnih odnosa u Crnoj Gori (indikator: evidencija ključnih indikatora sa pratećim statističkim podacima se produkuje na godišnjem nivou kontinuirano).

Akcioni plan za sprovođenje Strategije manjinske politike 2019-2023 za period 2021-2022 godina (AP), Vlada Crne Gore je, na predlog Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava usvojila na sjednicama održanim 01.07.2021. i 15. jula 2021. godine. Ukupan iznos planiranih finansijskih sredstava za realizaciju svih aktivnosti iz AP za 2021-2022 iznosi 726.068,82 eura. Sredstva za realizaciju Akcionog plana će se obezbjediti kod nosilaca i/ili partnera aktivnosti.

U poglavlju koje se odnosi na unapređenje položaja Roma i Egipćana navedene su mjere i ciljevi koji se tiču ovog člana.

Doprinos unapređenju u oblastima socijalnog i kulturnog života putem podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica daju Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, kao i Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Na osnovu člana 32ž Zakona o nevladinim organizacijama⁶¹, a u vezi sa javnim konkursima za od 2018 do 2021. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava donijelo je odluke o raspodjeli sredstava za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija u oblasti razvoja i unapređenja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, i to:

- U 2021. godini odobrena su finansijska sredstva u iznosu od 250.000,00 eura za realizaciju 18 projekata i programa nevladinih organizacija
- U 2020. godini odobrena su finansijska sredstva u iznosu od 177.352,16 eura za realizaciju 16 projekata i programa nevladinih organizacija
- U 2019. godini odobrena je raspodjela sredstava za 27 projekata u ukupnom iznosu od 357,667.00 eura za realizaciju projekata i programa nevladinih organizacija
- U 2018. godini odobrena je raspodjela sredstava u iznosu od 161.453,83 eura za realizaciju 15 projekata i programa nevladinih organizacija

Javni konkursi se fokusiraju na realizaciju mjera propisanih Strategijom manjinskih politika i akcionim planovima za njeno sprovođenje.

Dodatno, Ministarstvo je u cilju gore navedenog realizovalo sledeće:

- U 2017. godini u okviru projekta „Podrška nacionalnim institucijama u prevenciji diskriminacije u Crnoj Gori – PREDIM“ koji je implementirala Programska

⁶¹ Zakon o nevladinim organizacijama („Službeni list CG”, br. 39/11 i 37/17)

kancelarija Savjeta Evrope u Crnoj Gori, uz finansijsku podršku Evropske komisije, sprovedene su sljedeće aktivnosti koje se tiču politike zaštite manjina: Seminar na temu „Prava nacionalnih manjina u Crnoj Gori“ za predstavnike/ce nacionalnih manjinskih savjeta i predstavnike/ce Ministarstva za ljudska i manjinska prava; Evaluacija nacionalne Strategije manjinske politike; Komentari na podzakonske akte Zakona o manjinskim pravima i slobodama; sadržaj za obrazac sa najvažnijim elementima za Izvještaj o aktivnostima Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; te aktivnosti kampanja i javnog zastupanje istraživanje o stepenu i oblicima diskriminacije u 2017. i 2018. Godini i kampanju o značaju manjinskih prava na društvenim mrežama.

Dodatno, započela se realizacija projekta „Podrška politici borbe protiv diskriminacije i politici rodne ravnopravnosti“ (IPA 2014) koji je imao za cilj unapređenje društvenog i institucionalnog odgovora u pogledu promovisanja, zaštite i primjene ljudskih prava i jednakih mogućnosti, sa posebnim fokusom na implementaciju antidiskriminatornih politika i politika rodne ravnopravnosti. Očekivani rezultati su: (1) Zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije poznat, shvaćen i primijenjen naročito u odnosu prema Romima, pripadnicima LGBTI zajednice, osobama s invaliditetom, ženama i manjinama; (2) Uspostavljen efikasan i efektivan sistem za postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena; (3) Unaprijeđen sistem zaštite ljudskih prava osoba lišenih slobode. Za ovu akciju izdvojeno je €1.435.000 iz EU sredstava kao i €293.000 nacionalnih sredstava.

Drugi projekat koji je započeo sa realizacijom je projekat „Promocija i zaštita ljudskih prava Roma i drugih ugroženih grupa“ (IPA 2015) čiji se primarni cilj odnosio na poboljšan pristup pravima Roma i Egipćana i drugih ugroženih grupa u zapošljavanju, obrazovanju, zdravlju i socijalnoj inkluziji u opštinama Podgorica, Nikšić i Berane. Akcija će takođe doprinijeti jačanju administrativnih i organizacionih kapaciteta Ministarstva za ljudska i manjinska prava za rad sa stanovništvom romske i egipćanske populacije kao i koordinaciju aktivnosti u oblasti ljudskih prava. Za ovu akciju izdvojeno je €1.000.000.

Održan je i seminar „Domaći pravni okvir i međunarodni standardi zaštite manjinskih prava sa fokusom na Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima“. U cilju boljeg upoznavanja sa domaćim pravnim okvirom i međunarodnim standardima zaštite manjinskih prava, sa posebnim fokusom na Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, organizovan je seminar 18 - 19. decembra 2017. godine. Tokom seminara poseban akcenat je stavljen na efikasnije sprovođenja preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope vezano za Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima u odnosu na Crnu Goru.

Direktorat za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih zajednica tokom 2017. godine održavao je redovne kvartalne sastanke sa nevladinim organizacijama, te okrugle stolove i tribine sa NVO sektorom o temama koje se odnose na unapređenje prava manjinskih naroda i drugih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori. Tokom 2017. godine posebno dobru saradnju Direktorat za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica je imalo sa sljedećim

nevladinim organizacijama: CEDEM , Centar za građansko obrazovanje, Građanska alijansa, Hrvatsko građansko društvo, Forum Bošnjaka, Juventas, Matica Muslimanska, Građanska inicijativa, Mladi Romi, Centar za romske inicijative, Udruženje Egipćana Crne Gore, Koalicija Romski krug, Koalicija Romi i Egipćani zajedno, Udruženje raseljenih Roma i Egipćana, Novi Horizonti, i druge nevladine organizacije.

- U 2018. godini u cilju jačanja kapaciteta i podizanja svijesti o značaju integracija manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u crnogorsko društvo, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je organizovalo obuke za članove Radne grupe za izradu i praćenje sprovođenja Strategije manjinske politike i akcionih planova, kao i praćenje sprovođenja preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope vezano za Okvirnu konvenciju o pravima nacionalnih manjina i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima i drugih međunarodnih dokumenata iz ove oblasti.
- U 2019. godini u cilju jačanja kapaciteta i podizanja svijesti o značaju integracija manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u crnogorsko društvo, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je organizovalo obuku za članove Radne grupe za izradu i praćenje sprovođenja Strategije manjinske politike i Akcionih planova, kao i praćenje sprovođenja preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope vezano za Okvirnu konvenciju o pravima nacionalnih manjina i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima i drugih međunarodnih dokumenata iz ove oblasti. Obuka je održana u Ulcinju 29. i 30. aprila 2019 .godine; U skladu sa dogovorenim dinamikom organizovan je okrugli sto sa jasno naznačenom temom „Upotreba manjinskih jezika u lokalnim samoupravama na lokalnom nivou”, kojem su prisustvovali predstavnici državnih organa, lokalnih samouprava, sudstva , tužilaštva. Okrugli sto je održan 2. i 3. avgusta 2019. godine; U cilju upoznavanja sa kriterijumima evroatlantskih integracija, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je organizovalo javnu tribinu na temu „Razlike obogaćuju parlamentarnu demokratiju,kojoj su prisustvovali predstavnici Javnog servisa Crne Gore, predstavnici nadležnih ministarstava i lokalnih samouprava, predstavnici savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.Tribina je održana 14. i 15. novembra 2019. godine; U organizaciji MLJMP21 17. i 18. decembra 2019. godine održan je seminar na temu „Različitosti koje nas obogaćuju”, odnosno okrugli stolovi na teme“Zakonodavni okvir i međunarodni standardi zaštite manjina u Crnoj Gori“, „Etnička distanca - kao izazov u procesu izgradnje interkulturalnog društva“, „Obrazovanje i promocija kulturnih različitosti - obrazovanje o manjinama i obrazovanje na manjinskim jezicima“ i „Informisanje i promocija kulturnih raličitost - informisanje o manjinana i na manjinskim jezicima“. Seminaru su prisustvovali predstavnici Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centra za očuvanje i razvoj kulture, Javnog servisa Crne Gore, kao i predstavnici nadležnih ministarstava i lokalnih samouprava.
- U 2020, kao i prethodnih godina , i tokom 2020. godine, Ministarstvo je nastavilo sa aktivnostima u cilju praćenja mjera iz potpisanih Memoranduma sa državnim institucijama: Zavodom za statistiku Crne Gore, Univerzitetom Crne Gore, Upravom

za kadrove, Policijskom akademijom, Unijom poslodavaca, kao i Savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; Ministarstvo za ljudska i manjinska prava formiralo je Komisiju za praćenje sprovođenja Strategije manjinske politike 2019-2023 (broj: 01-023-52/18-14 od 19.02.2018. godine) u kojoj su predstavnici Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava (kako iz oblasti pravosuđa, tako i iz oblasti ljudskih i manjinskih prava), Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva prosvete, Ministarstva kulture, Ministarstvo sporta, Ministarstva finansija, Savjeta svih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centra za razvoj i očuvanje kulture manjina Crne Gore, Uprave za kadrove, Univerziteta Crne Gore, Javnog servisa Crne Gore, Zajednica opština Crne Gore, i Zavoda za statistiku koja će pratiti i realizaciju usvojenih planskih dokumenata u ovoj oblasti kao oblik horizontalne koordinacije i zajedničkog izvještavanja, kao i interesorske radne grupe na nivou najvažnijih Ministarstava za najvažnije oblasti akcije, odrediti specijalne povjerenike u odgovarajućim ministarstvima, javnim službama i organima lokalne samouprave koji će neposredno odgovarati Vladi i Komisiji za sprovođenje Strategije; Direktorat za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica tokom 2020. godine, održavao je redovne kvartalne sastanke sa nevladinim organizacijama (zbog epidemioloških mjera i zabrane okupljanja sastanci su bili organizovani preko Zoom platforme). Predstavnici Ministarstva su se rado odazvali online konferencijama sa temama koje se odnose na unapređenje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, organizovani od strane nevladinih organizacija a u sklopu projekata koji su finansirani od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Skupština Crne Gore osnovala je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta. Fond se finansira iz budžeta Crne Gore sa najmanje 0,15 % sredstava tekućeg budžeta. Ova sredstva raspoređuju se na: sredstva za rad Fonda, u iznosu do 30% i - sredstva za finansiranje projekata za podršku aktivnostima najmanje u iznosu od 70%.

Poslednjim izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim politikama, uticalo se i na sprečavanje objektivno mogućeg konflikta interesa, uvođenje dvostepenosti kod odlučivanja o projektima koji se finansiraju iz sredstava Fonda, kao i podizanju kvaliteta monitoringa i evaluacije podržanih projekata. U prilog tome, Skupština Crne Gore je donijela Odluku o izmjenama i dopuni odluke o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava⁶².

Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava svake godine raspisuje javni poziv, na osnovu člana 36h Zakona o manjinskim pravima i slobodama, javni konkurs za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata za podršku aktivnostima iz člana 36 stav 1 ovog zakona. Odluku o

⁶²“ Odluku o izmjenama i dopuni odluke o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava („Službeni list Crne Gore”, br. 068/17 od 20.10. 2017.godine)

raspoređivanju sredstava donosi upravni odbor Fonda, na osnovu programa i planova rada Fonda, uz prethodno pribavljeno mišljenje savjeta manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Sredstva se raspodjeljuju prema sljedećim kriterijumima:

- očuvanje i razvoj nacionalnog, vjerskog, jezičkog i etničkog identiteta svakog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice;
- kompatibilnost projekta sa strateškim dokumentima Vlade;
- doprinos koji projekat daje međukulturalnoj saradnji i smanjenju etničke distance;
- promocija duha tolerancije, interkulturalnog dijaloga i međusobnog poštovanja i razumijevanja;
- transparentnost i mogućnost kontrole realizacije projekta; i
- stručni i tehnički kapaciteti podnosioca projekta.

Pravo učešća na javnom konkursu za raspodjelu sredstava imaju nevladine organizacije, pravna i fizička lica, čije su djelatnosti, odnosno aktivnosti usmjerene na očuvanje i razvoj manjinskih prava, nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta. Savjeti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nemaju pravo učešća na javnom konkursu. Takođe, ne mogu učestvovati nevladine organizacije, pravna i fizička lica kojima su u toku kalendarske godine odlukom Fonda finansirana dva projekta ili jedan projekat u iznosu od 5% od ukupno opredijeljenih sredstava za finansiranje projekata za podršku aktivnostima

U skladu sa navedenim, Fond nakon vrednovanja pristiglih projekata donosi odluku o raspodjeli sredstava za finansiranje projekata za podršku aktivnostima iz člana 36 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama⁶³, a u nastavku su predstavljeni podaci za ovaj izvještajni period:

- U 2021. godini raspodijeljena su sredstva po Javnom konkursu za finansiranje projekata za podršku aktivnostima u iznosu od 1.066.000,00 eura za 185 projekata. Ukupan broj pristiglih projektnih prijava je 307, od kojih je 236 ispunilo uslove, dok 71 nije ispunila uslove Javnog konkursa.
- U 2020. godini raspodijeljena su sredstva po Javnom konkursu za finansiranje projekata za podršku aktivnostima u iznosu od 1.128.315,60 eura za 196 projekata. Ukupan broj pristiglih projektnih prijava je 348, od kojih je 264 ispunilo uslove, dok 84 nije ispunila uslove Javnog konkursa. Od ukupnog broja, 13,27% projekata se odnose na albansku nacionalnu zajednicu, 25,51% na bošnjačku nacionalnu zajednicu, 4,08% na hrvatsku nacionalnu zajednicu, 41,33% na multinacionalne projekte, 8,67% na romsku nacionalnu zajednicu, 4,59% na muslimansku nacionalnu zajednicu i 2,55% na srsku nacionalnu zajednicu.
- U 2019. godini raspodijeljena su sredstva po Javnim konkursima za finansiranje projekata za podršku aktivnostima u iznosu od 565.967,81 eura u prvoj raspodjeli, a u drugoj raspodjeli 418.880,00 eura za ukupno 189 projekata. Ukupan broj pristiglih

⁶³ http://www.fzm.me/v/images/pdf/ODLUKU_O_RASPODJELI_SREDSTAVA_ZA_2021.pdf

projektnih prijava je 554, od kojih je 323 ispunilo uslove, dok 231 nije ispunila uslove Javnog konkursa.

- U 2018. godini raspodijeljena su sredstva po Javnom konkursu za finansiranje projekata za podršku aktivnostima u iznosu od 755.293,00 eura za ukupno 97 projekata. Ukupan broj pristiglih projektnih prijava je 235, od kojih je 143 ispunilo uslove, dok 92 nije ispunila uslove Javnog konkursa. U okviru informisanja pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica putem štampanih i elektronskih medija u Crnoj Gori u 2018. godini, iz sredstava Fonda su finansirani/sufinansirani: časopis za kulturu, nauku i društvena pitanja-Malesia, časopis Hrvatski glasnik, časopis Alav, časopis Almanah, Radio Dux i portal www.radiodux.me, Radio Roma, Radio Elita, Radio Fatih, TV Boin, Informativni portal – „Bošnjačke novosti“, portal za afirmaciju Bošnjaka u Crnoj Gori.
- U 2017. godini raspodijeljena su sredstva po Javnim konkursima za finansiranje projekata za podršku aktivnostima u iznosu od 680.000,00 eura za ukupno 123 projekta u prvoj raspodjeli, dok je u drugoj podržano 67 projekata u iznosu od 292.926,00 eura. U okviru informisanja pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica putem štampanih i elektronskih medija u Crnoj Gori u 2017. godini, najveći broj njih se, kao i u prethodnom periodu, finansira/sufinansira iz sredstava Fonda: Radio Elita, TV Boin, TV Teuta, časopis Osvit-glas Muslimana Crne Gore, Časopis za kulturu, nauku i društvena pitanja-Malesia, časopis Almanah, časopis Hrvatski glasnik, Radio Dux i portal www.radiodux.me, Informativni portal Roma i Egipćana, Radio Roma, časopis Alav, web sajt Romskog savjeta, Srpske novine, Srpska TV, Srpski radio, portal srpskenovine, i dr.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u cilju osiguravanja inkluzije manjina te unapređenja u svim oblastima ekonomskog života:

- Info kampanja sprovođenja mjera agrarne politike, kako nacionalnih tako i kroz IPARD sredstva se sprovodi i u opštinama gdje manjinski narodi čine većinu ili su u određenom procentu (Ulcinj, Bar, Tuzi, Gusinje, Plav, Rožaje...) i na albanskom jeziku kroz same prezentacije poljoprivrednim proizvođačima i prerađivačima, nastupe u lokalnim televizijama (TV Boin, TV Teuta), emisijama na albanskom jeziku RTCG, kao što je „MOZAIKU“, a te radija CG - program na albanskom jeziku;
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede sprovodi aktivnosti iz projekta MIDAS 2 (projekat Svjetske Banke-jačanje poljoprivrede u Crnoj Gori) koji se odnose na naučna istraživanja na lokalitetu „Rt Đerana“ opština Ulcinj, a u cilju informisanja građana i zainteresovanih strana sproveda ispitivanje javnog mjenja dvojezičnim upitnicima (crnogorsko-albanski) kao i informisanje putem distribucije dvojezičnih flajera, prezentacija i drugog materijala koje imaju za cilj uključivanje zainteresovanih strana i inkluziju manjinskih naroda u predviđene aktivnosti.

U odnosu na preporuke Savjetodavnog odbora navedenim u Trećem mišljenju, Crna Gora je na putu usvajanja novog zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije čime se direktno doprinosi ispunjavanju preporuke, dok sa druge strane ovim trenutnim nacrtom nije predviđeno jačanje uloge Zaštitnika u smislu moći da donosi pravno obavezujuće odluke te način njegovog izbora. Finansijska sredstva institucije Zaštitnika imaju tendenciju rasta. U 2017. godini budžet ove institucije je bio 625.714,21 eura. U odnosu na 2017. godinu budžet je bio veći za 15% u 2020., a u 2021. za 8%.

ČLAN 5

1. Članice se obavezuju da unaprijеđuju uslove potrebne za održavanje i razvijanje kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elemenata njihovog identiteta; naime njihove vjere, jezika, tradicije i kulturnog naslijeđa.

2. Bez štete po mjere preduzete u okviru opšte politike integracije, članice će se uzdržati od politika ili praksi usmjerenih ka asimilaciji pripadnika nacionalnih manjina protivno njihovoj volji i štiteći ih od svake akcije usmjerene ka takvoj asimilaciji.

Ustavom, u članu 7, propisuje se pravo manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti.

Članom 8 Zakona o manjinskim pravima⁶⁴ i slobodama propisano je da manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije. Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika.

Zakonom o kulturi⁶⁵ utvrđeni su principi ostvarivanja kulture na osnovu slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu, uz ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturnih različitosti.

Zakonom o medijima⁶⁶ kroz institut Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija podstiče pružanje javnih usluga, radi ostvarivanja Ustavom i zakonom zajamčenih prava za

⁶⁴Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Crne Gore“, br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore“, br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/b2e7921b-2ec5-4cfe-879e-376c24b9dcc5?version=1.0>

⁶⁵Zakon o kulturi („Službeni list Crne Gore“, br. 049/08 od 15.08.2008, 016/11 od 22.03.2011, 040/11 od 08.08.2011, 038/12 od 19.07.2012), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/03ecfa1e-c000-41af-a230-fd0e0a9667b9>

⁶⁶ Zakon o medijima („Službenom listu CG“, br. 82/2020 od 6.8.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/101e4ce0-3a5e-4c04-a81a-5287551a6a82?version=1.0>

medijske nekomercijalne sadržaje od javnog interesa, na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore⁶⁷ navodi se da je ovaj emiter dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji *inter alia* su namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama, te afirmišu i njeguju crnogorski nacionalni i kulturni identitet, kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, evropsko kulturno nasljeđe i kulturnu raznolikost.

Zakonom o zaštiti kulturnih dobara⁶⁸, kao jedan od osnovnih ciljeva zaštite popisuje se očuvanje kulturne raznolikosti kroz unapređenje stanja i vrijednosti svih kulturnih dobara, njegovanje kreativnosti i razumijevanja različitih kultura i kulturnih slojeva, unapređenje dijaloga među kulturama i religijama.

Aktivnosti Ministarstva kulture i medija su usmjerene na realizaciju odredbi sadržanih u zakonima i strateškim dokumentima u dijelu gdje su očuvanje i kultura manjina prepoznati kao segment od javnog interesa. Podršku i podsticaj razvoja kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elementa njihovog identiteta ovo ministarstvo ostvaruje kroz širok spektar aktivnosti iz domena kulturno-umjetničkog stvaralaštva, njegovanje kulturne baštine i medijske politike, kojima se promoviše intencija ravnopravnog integrisanja svih pripadnika nacionalnih manjina u kulturne tokove.

Jedan od prioritetnijih vidova ostvarivanja podrške u kulturi realizuje se putem javnog konkursa o sufinansiranju programa i projekata od značaja za ostvarivanje javnog interesa u kulturi, a koji se objavljuje na godišnjem nivou. Pravo učešća je u skladu sa zakonskim kriterijumima otvoreno za sve pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U tom kontekstu, Ministarstvo sufinansira projekte i programe iz svih oblasti stvaralaštva (likovna umjetnost, muzičko-scenska djelatnost, književnost i književno prevođenje, časopisi iz oblasti kulture i umjetnosti, pozorišnu produkciju, manifestacije i festivale, projekte zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima i projekte iz Programa razvoja kulture na sjeveru). U predmetnim konkursima podržavaju se i projekti manjinskih naroda, a uz kvalitet umjetničke produkcije, inovativnost u programskim sadržajima i ostale komponente immanentne konkursu promovišu se između ostalog i multikulturalne vrijednosti i tradicija manjinskih naroda.

Ovom podrškom država nastoji da:

- ohrabri vidove izražavanja i inicijative specifične za različite načine pristupa umjetničkim djelima proizvedenim na njihovim jezicima,

⁶⁷ Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore („Službenom listu CG“, br. 80/2020 od 4.8.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/4b2773c6-8a04-41a3-b286-bd3523e034b0?version=1.0>

⁶⁸ Zakon o zaštiti kulturnih dobara ("Sl. list Crne Gore", br. 49/10 od 13.08.2010), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/ec0989dd-efec-47aa-b0d3-d4f571829a5f?version=1.0>

- da podstakne različita sredstva putem kojih bi djela sačinjena na regionalnim i manjinskim jezicima postala dostupna široj javnosti,
- da ohrabre direktno učešće predstavnika onih koji koriste odgovarajuće regionalne i manjinske jezike u obezbjeđivanju uslova i planiranju kulturnih djelatnosti.

Programi i projekti se vrednuju prema javno objavljenim kriterijumima koji se odnose na: umjetnički kvalitet i značaj za razvoj crnogorske kulture, reference realizatora, doprinos razvoju multinacionalnih i multikulturalnih vrijednosti, doprinos podsticanju internacionalnog dijaloga i stimulisanju razvoja partnerstva, međunarodnu afirmaciju crnogorske kulture, doprinos očuvanju tradicije i crnogorske kulturne baštine. Na osnovu člana 77 Zakona o kulturi⁶⁹ u cilju podsticaja i podrške razvoju kulture sufinansiranjem programa i projekata iz oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva donosi odluku po javnom poziv za dostavljanje programa i projekata.

Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta sufinansiralo je u 2021. godini ukupno 153 projekta od ukupno 347 prijavljenih projekat i programa i to u ukupnom iznosu od 507 hiljada eura, konkretno⁷⁰: 20 likovnih (33.750 eura); 9 muzičkih i muzičko-scenskih (32.125 eura); 45 književnih (33.500 eura); 13 projekata književnog prevođenja (17.500 eura); 3 časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti (8.000 eura); 7 pozorišnih produkcija (47.675 eura); 21 manifestaciju i festival (220.000 eura); 4 projekta zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima (33. 000 eura) i 31 projekat iz Programa razvoja kulture na sjeveru (81.450 eura). Veliki broj projekata i programa manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica je podržan kroz ovaj konkurs.

Ministarstvo kulture sufinansiralo je u 2020. godini ukupno 221 projekat i program iz oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, sa ukupnim iznosom 726.200 eura, i to⁷¹: 21 iz oblasti likovne umjetnosti (32.500 eura); devet muzičkih i muzičko-scenskih projekata i programa (23.600 eura); 53 književna projekta (54.400 eura); 15 projekata književnog prevođenja (30.300 eura); 8 časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti (37.700 eura); 5 pozorišnih produkcija (19.600 eura); 34 manifestacije i festivali (283.300 eura); 5 projekata zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima (24.000 eura) i 71 projekat iz Programa razvoja kulture na sjeveru (220.800 eura). Određeni broj projekata se odnosi na zaštitu i očuvanje kulturne baštine manjinskih naroda Crne Gore, ili se realizuju u lokalnim zajednicama u kojima žive i ostvaruju svoja prava pripadnici manjinskih naroda, te izdvajamo sljedeće projekte: “Arheološka istraživanja, izrada konzervatorskog projekta i sprovođenje konzervatorskih mjera na arhitektonskim ostacima crkve Sv. Venerande, Ćaf Kiš, Opština Tuzi

⁶⁹ Zakon o kulturi (“Službeni list Crne Gore”, br. 049/08 od 15.08.2008, 016/11 od 22.03.2011, 040/11 od 08.08.2011, 038/12 od 19.07.2012), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/03ecfa1e-c000-41af-a230-fd0e0a9667b9>

⁷⁰ Odluka o sufinansiranju projekata i programa u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/odluka-o-sufinansiranju-projekata-i-programa-u-oblasti-kulturno-umjetnickog-stvaralastva>

⁷¹ Odluka o sufinansiranju projekata i programa u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/odluka-o-sufinansiranju-projekata-i-programa-u-oblasti-kulturno-umjetnickog-stvaralastva>

– JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore; Arheološka i konzervatorska istraživanja i sprovođenje sanacionih mjera na lokalitetu Municipium S... (III faza), Opština Pljevlja – JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore; Arheološka istraživanja Medunskog grada u cilju njegove revitalizacije i eventualnerekonstrukcije, Glavni grad Podgorica– JU Centar za konzervaciju i arheologiju; Konzervatorska istraživanja i izrada konzervatorskog projekta i sprovođenje konzervatorskih mjera starog mosta na Klezni, Gornja Klezna, Ulcinj – JU Centar za konzervaciju i arheologiju; Restauracija i konzervacija otomanskog groblja i “Mesdžida” (“Svratista za putnike”) u Starom Gradu Baru, Opština Bar – JP Centar za kulturu Bar; Leksikon etnologije Crne Gore, Glavni grad Podgorica – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti; Uređenje pristupnog puta do UNESCO lokaliteta, Opština Plužine – Opština Plužine; Soko i Taban grad – zaboravljene metropole srednjeg vijeka, Opština Plužine – Park prirode “Piva” DOO; Istraživanje građe o Crnoj Gori u arhivama Vatikana – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti; Kotorski pontifikal, Opština Tivat – Hrvatsko nacionalno vijeće; Arheološka i arhitektonska istraživanja bastiona Valijer u Starom gradu, Opština Kotor – Opština Kotor; Sprovođenje konzervatorskih mjera i tehničko-tehnološko osavremenjivanje najstarijih televizijskih zbirki, popularizacija i prezentacija kulturne baštine, Programski

Ministarstvo kulture sufinansiralo je u 2019. godini ukupno 220 projekata i programa iz oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, sa ukupnim iznosom 781.210 eura, i to⁷²: 22 iz oblasti likovne umjetnosti (35.960 eura); 15 muzičkih i muzičko-scenskih projekata i programa (32.300 eura); 42 književna projekta (49.100 eura); 13 projekata književnog prevođenja (26.500 eura); 9 časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti (47.000 eura); 5 pozorišnih produkcija (21.000 eura); 35 manifestacija i festivala (297.300 eura); 6 projekata zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima (25.000 eura) i 73 projekta iz Programa razvoja kulture na sjeveru (247.050 eura).

Ministarstvo kulture je u 2018. godini sufinansiralo ukupno 208 projekata i programa iz oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, sa ukupnim iznosom 754.550 eura, i to⁷³: 21 iz oblasti likovne umjetnosti (32.400 eura); 11 muzičkih i muzičko-scenskih projekata i programa (30.000 eura); 42 književna projekta (44.050 eura); 15 projekata književnog prevođenja (19.500 eura); 6 časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti (41.000 eura); 4 pozorišne produkcije (18.000 eura); 34 manifestacije i festivala (320.400 eura); 7 projekata zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima (30.500 eura) i 68 projekata iz Programa razvoja kulture na sjeveru (218.700 eura). Od navedenih projekata, određeni broj se odnosi na zaštitu i očuvanje kulturne baštine manjinskih naroda Crne Gore poput: Naučni skup: „Husein-paša Boljanić i njegove zadužbine“ (povodom 450 godina od izgradnje Husein-pašine džamije u Pljevljima), Opština Pljevlja, Knjiga “ Peto godišnje doba”, oralno svjedočanstvo o životnom i radnom iskustvu žena iz Rožaja, Dopuna fundusa KUD-a „Njegoš“, Kupovina

⁷² Odluka o sufinansiranju projekata i programa u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/201949--odluka-o-sufinansiranju-programa-i-projekata-od-znacaja-za-ostvarivanje-javnog-interesa-u-oblasti-kulturno-umjetnickog-stvaralas>

⁷³ Odluka o sufinansiranju projekata i programa u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, dostupno na <https://www.gov.me/clanak/184888--odluka-o-sufinansiranju-programa-i-projekata-od-znacaja-za-ostvarivanje-javnog-interesa-u-oblasti-kulturno-umjetnickog-stvaralas>

crnogorskih koreta „Dopuna fundusa Folklorne grupe „Crna Gora“ Arheološka i konzervatorska istraživanja lokaliteta Carine i Gradina u Risnu, Opština Kotor, Arheološka istraživanja i sprovođenje konzervatorskih mjera na otkrivenim partijama zidova Utvrđenja „Izlit“, Opština Rožaje, V faza Konzervatorska istraživanja i sprovođenje konzervatorskih mjera na novootkrivenom mozaiku, Duklja, Glavni grad Podgorica , Izrada replika karakterističnih narodnih nošnji sa teritorije Crne Gore, Konzervacija predmeta etnografske zbirke, Opština Berane; Izrada konzervatorskog projekta i sprovođenje konzervatorskih mjera na Citadeli, Stari grad Ulcinj; Sprovođenje konzervatorskih mjera na svim spomeničkim cjelinama u okviru spomen-parka Knjaževac, Opština Andrijevica; Arheološki časopis „Nova antička Duklja X“;

Ministarstvo kulture sufinansiralo u 2017.godini ukupno 176 projekata i programa iz oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva, sa ukupnim iznosom 808.260 eura, i to⁷⁴: 14 iz oblasti likovne umjetnosti (27.850 eura); 12 muzičkih i muzičko-scenskih programa (30.560 eura); 36 književnih projekata (43.700 eura); 14 projekata književnog prevođenja (27.800 eura); 5 časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti (40.000 eura); 4 pozorišne produkcije (22.200 eura); 17 manifestacija i festivala (187.500 eura); 4 filmske produkcije (161.500 eura); 7 projekata zajedničkog crnogorskog učešća na međunarodnim manifestacijama i festivalima (40.000 eura) i 63 projekta iz Programa razvoja kulture na sjeveru (227.150 eura). Među odobrenim projektima podržani su i projekti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Sa tim statusom, uz poštovanje kriterijuma kvaliteta umjetničke produkcije odobreno je za sufinansiranje 19 autorskih projekata pripadnika manjinskih naroda. Ovim projektima promovišu se i predstavljaju multikulturalne vrijednosti Crne Gore.

Na osnovu člana 32ž stav 1 Zakona o nevladinim organizacijama („Službeni list CG“, br. 39/11 i 37/17), a u vezi sa Javnim konkursom „Raznolikost izraza nezavisne kulturne scene“, objavljenim 30. aprila 2018.godine, u postupku odlučivanja o raspodjeli sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija u 2018.godini u oblastima umjetnosti i kulture, Komisija Ministarstva kulture za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata/programa nevladinih organizacija podržala je između ostalog i projekte koji se tiču afirmacije stvaralaštva manjinskih naroda i to: Časopis za kulturu, književnost i društvene teme Avlija – 19. i 20. broj“, u iznosu 5.872,00 eura, koji će realizovati NVO Bošnjačko društvo kulture Avlija, Rožaje; „Nematerijalna kulturna baština Paštrovića (muzička i plesna tradicija): digitalizacija, prezentacija, valorizacija, održivost“, u iznosu 15.615,60 eura, koji će realizovati NVO Društvo za kulturni razvoj Bauo, Petrovac, Budva; „Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima - zbornik dokumenata od najstarije sačuvanih do danas“, u iznosu 11.800,00 eura, koji će realizovati NVO Bokeljska mornarica, Kotor.

Programom zaštite i očuvanja kulturnih dobara nastoji se ravnomjernom očuvanju kulturnog identiteta svih manjinskih zajednica u Crnoj Gori kroz projekte koji se odnose na konzervatorsku, muzejsku, bibliotečku, arhivsku i kinotečku djelatnost. Ovim programom se na godišnjem nivou obezbeđuje podrška za projekte kojima se njeguje multikulturalnost i

⁷⁴ <https://www.gov.me/dokumenta/bd67e59d-1c33-4440-be49-011225dc1ce1>

osobenost crnogorskog kulturnog nasljeđa u širem kontekstu. Takođe, program se odnosi i na zaštitu i promociju raznolikog izraza materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa, kao i veći broj istraživačkih projekata arheoloških lokaliteta koji pripadaju svim građanima.

Vlada Crne Gore je na prijedlog Ministarstva kulture, a u skladu sa članom 128 *Zakona o zaštiti kulturnih dobara*, Programom zaštite i očuvanja kulturnih dobara za 2017.godinu nastojala da utiče na ravnomjerno očuvanje kulturnog identiteta svih manjinskih zajednica u Crnoj Gori, kroz 102 (sto dva) projekata koji se odnose na: konzervatorsku, muzejsku, bibliotečku, arhivsku i kinotečku djelatnost koje će realizovati nacionalne i lokalne javne ustanove, organi državne uprave iz oblasti kulturne baštine. Navedenim programom se na ravnomjeren način unapređuje stanje kulturnih dobara, kroz projekte kojima se čuva identitet svih manjinskih zajednica i štite kulturna dobra kao dokaz multikulturalnosti i osobenosti crnogorskog kulturnog nasljeđa. Takođe, predmetni program se bavi zaštitom i promocijom bogatog i raznolikog kulturnog izraza i kulturnih identiteta imanentnih crnogorskoj kulturi. kroz potrebu poštovanja kulturne raznolikosti i dokumentovanje baštine sa ciljem njenog unapređenja za buduće generacije.

U julu 2020. godine donijeti su novi Zakon o medijima⁷⁵. Najznačajnija novina koje donosi ovaj zakon je formiranje Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija. Država, po ovom zakonu, iz budžeta finansira projekte u oblasti informisanja, obezbjeđivanjem finansijskih sredstava preko ovog Fonda, kao i da Fond finansira u iznosu od najmanje 0.09% tekućeg budžeta. Zakonom je precizirano da 60% sredstava Savjet regulatora za audiovizuelne medijske usluge dijeli između komercijalnih i neprofitnih medija, a 40% idu u podfond za dnevne i nedjeljne štampane medije i internetske publikacije, i ta sredstva dijeli nezavisna komisija Ministarstva. U članu 20 ovog zakona propisuje se da će se sredstva iz Fonda koristiti za podsticanje medijskog pluralizma a posebno za proizvodnju i objavljivanje sadržaja koji su značajni za, između ostalog, zaštitu prava i dostojanstva manjinskih naroda i drugih nacionalnih zajednica od diskriminacije, stereotipa i predrasuda; društvenu integraciju ranjivih kategorija društva; promociju kulturne raznolikosti, očuvanja tradicije i identiteta Crne Gore. Dodatno, u martu 2022. godine, Vlada je usvojila Medijsku strategiju za period 2022 – 2026. Medijskom strategijom se u kontekstu očuvanja prava na kulturu svih na ravnopravnoj osnovi kroz određene operativne ciljeve inkorporirane u predmetnom dokumentu predviđa povećanje medijskih sadržaja za različite ranjive grupe, između ostalog i Rome i Egipćane. Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija u 2021. godini finansiralo je ukupno 36 projekata koje će realizovati štampani mediji i internetske publikacije u iznosu od 309.633,82 eura. Raspodjelom sredstava iz Fonda za podsticanje pluralizma i medija podržana su tokom 2021.godine i dva medija koja se bave izvještavanjem o manjinama: NVO Romska organizacija mladih-Koračajte sa nama i Boin-portal - TV Boin koji izvještava na albanskom jeziku.

⁷⁵ Zakon o medijima („Službenom listu CG“, br. 82/2020 od 6.8.2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/101e4ce0-3a5e-4c04-a81a-5287551a6a82?version=1.0>

Na osnovu člana 8a Zakona o manjinskim pravima i slobodama, Vlada Crne Gore osnovanala je Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina (CEKUM) sa ciljem promocije i zaštite manjinskih prava, podsticanja očuvanja, razvoja i izražavanja kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori i podsticanja duha tolerancije i međukulturalnog dijaloga i uzajamnog poštovanja i razumijevanja.

Kroz muzičke, likovne, filmske i književne programe promoviše multikulturalizam, suživot i kulturene raznolikosti manjinskih naroda Crne Gore, čije se kulturne vrijednosti ogledaju u slobodnom promovisanju na svoj način i kroz svoje jezičke specifičnosti. Predstavljajući kulturu manjinskih naroda Crne Gore i kulturno stvaralaštvo manjinskih naroda koji obogaćuju kulturnu raznolikost u Crnoj Gori, u cilju smanjenja predrasuda i stereotipa, i podizanja svijesti kulturnog identiteta, kulturne slobode i prava čovjeka a u cilju smanjivanja etničke distance i boljeg upoznavanja kulture jednih drugih.

U 2017. godini, CEKUM je:

- Organizovao II Veče klapa Crne Gore koje je održano 07.02.2017.godine u kulturno-informativnom centru „Budo Tomović“ u Podgorici. Publici se predstavilo 12 klapa iz Kotora, Budve, Podgorice, Ulcinja, Bara, Tivta i Herceg Novog, a to su: „Maris“, „Harmonija“, „Incanto“, „Bisernice Boke“, „Alata“, „Assa voce“, „Kalimera“, „Jedinstvo“, „Veterani vazda mladi“, „Castel Nuovo“, „Jadran“ i „Veselice“;
- Izdao i promovisao roman akademika Zuvdije Hodžića „Svi moji“ na albanskom jeziku „Të gjithë të e mitë“. Roman je promovisan u biblioteci u Ulcinju 16.05.2017.godine, a promocija u Skadaru je održana 23.09.2017.godine u biblioteci u Marin Barleti.
- Priredio koncert podgoričkog hora Kulturno – umjetničkog društva „Stanko Dragojević“ koje je za svojih 137 godina rada okupljao generacije članova različitih starosnih doba i pravi je primjer multikulturalnog društva.
- Objavio XI broj časopisa „KOD“, posvijećen preminulom slikaru Đeljošu Đokaju (Gjelosh Gjokaj 1933-2016), a objavljeni su tekstovi autora koji su pisali o njemu
- Organizovao predstavljanje knjige poezije "Flamenko utopija" autorke Nadije Rebronja u Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“ u Podgorici
- U saradnji sa gradskom bibliotekom „Marin Barleti“ iz Skadra, 23.09.2017. godine, organizovao u biblioteci „Marin Barleti“ u Skadru promociju knjige „Të gjithë të mite“ (Svi moji) autora Zuvdije Hodžića
- Organizovao promociju zbirke poezije "Album za prognane" pjesnikinje Rebeke Čilović. Promocija je održana 14.12.2017. godine u Kulturno informativnom centru „Banja“, u Podgorici.
- U kooprodukciji sa RTCG snimio i izdao dva dokumentarna filma: *Slikar emotivnih uznesenja* o Hilmiji Čatoviću i *Mag Stripa* o Andriji Mauroviću i takođe završio film o Zaimu Azemoviću *Pamet je u narodu*. Fimovi su snimljeni o znamenitim ličnostima manjinskih naroda koji su dali svoj dopinost u oblasti kulturnog stvaralaštva, a mnogi od njih su zaboravljeni. Da bi se autentično prikazao njihov život i djelo, snimali su se u gradovima gdje su rođeni, gdje su živjeli i stvarali

U 2019. godini, CEKUM je:

- U kooprodukciji sa RTCG snimio i izdao dokumentarni film „Slikarstvo kao trajna ljubav“ o Hazbu Nuhanoviću (1937 – 1992) o slikaru iz Pljevalja. Film govori o životu i djelu slikara koji je po svojoj specifičnosti i svojim umjetničkim radom obilježio jedno vrijeme. Na RTCG premijerno je prikazan dokumentarni film „Slikarstvo kao trajna ljubav“ o Hazbu Nuhanoviću (1937 – 1992) .
- Organizovao je četvrti internacionalni festival klapa Crna Gora 2019 “A CAPPELLA MONTENEGRO” u velikoj sali KIC-a „Budo Tomović“ u Podgorici. Na festivalu je učestvovalo 18 klapa iz Crne Gore, Hrvatske, Bosne i Kosova. Cilj ovog programa je bilo promovisanje klapskog pjevanje koje se njeguje na primorju i ostalim djelovima Crne Gore. Ovo je po četvrti put da se ovaj festival organizuje u Podgorici, a tri da festival ima međunarodni karakter.
- Povodom 20 godina postojanja klavirskog Dua Muratagić (Ana i Ida Muratagić), organizovao je u na velikoj sceni Crnogorskog narodnog pozorišta. Duo se pred prepunom salom publici predstavio bogatim programom iz klasičnog repertoara. Za njihov duo su specijalno napisana djela od strane eminentnih kompozitora sa ovih prostora (S. Gačević, A. Perunović, V. Maraš, S. Drakulić, D. Golemović, B. Čulić).
- U saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Romskim savjetom, obilježio je 8. april – Svjetski dan Roma događajem pod nazivom „Rušimo predrasude“ u Podgorici. Na događaju je prisustvovao veliki broj predstavnika institucija, međunarodnih i NVO organizacija i medija.
- Učestvovao na 14. Međunarodnom podgoričkom sajmu knjiga i obrazovanja. Pored izdanja knjiga i časopisa Centra, ponuđene su bile i knjige drugih izdavača i pojedinaca manjinskih naroda u Crnoj Gori. Na taj način na jednom mjestu prikazane su knjige pripadnika svih manjinskih naroda u Crnoj Gori. Ova praksa se pokazala kao dobra jer je svim autorima manjinskih naroda omogućeno da prezentuju svoja djela.
- Održao je muzičko poetski program “Art mix Montenegro” u Mladinskom kulturnom centru u Skoplju na poziv crnogorske zajednice u Sjevernoj Makedoniji, a povodom proslave Dana nezavisnosti Crne Gore. Time se CEKUM predstavio sa jednim od svojih najpopularnijih programa koji predstavljaju kulturno stvaralaštvo naroda u Crnoj Gori.
- Izdao XV broj časopisa „KOD”. koji je predstavio književnike i pjesnike: Zuvdiju Hodžić, Ismaila Kadarea, Faiza Softića, Mimosu Redžvelaj, Tijane Rakočević, Braha Adrovića, Shpresu Kapisyzmi Rama, Maju Grgurović, Pavla Goranovića, Rajka Đurića, Dragana Kujović, Hajrulah Kolićija, Gëzima Puka, Draška Došljaka , Zuvdiju Hodžića, Hasniju Muratagić-Tunu, Seada Redžepagića, Dževada Laloši, Senadu Đešević, Rasima Raleta Gutića i Filipa Došljaka.
- Objavio prvu knjigu iz započete Edicije „Mostovi“ - „Bihorci“ Ćamila Sijarića u saradnji sa suizdavačem JU Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. Cilj ove saradnje je da zajednički kroz međusobnu saradnju doprinesu obogaćivanju izdavačke produkcije u Crnoj Gori, kao i afirmaciji multikulturnih, odnosno vrijednosti manjinskih naroda u Crnoj Gori.
- Predstavio svoje izdavaštvo - biblioteku Sinteze koja broji 24 knjige i časopis za kulturu, nauku i umjetnost KOD koji broji XV izdanja, kao i prvu knjigu iz Edicije

„Mostovi“ - “Bihorci“ Čamila Sijarića. Postojalo je veliko interesovanje autora sa sjevera Crne Gore da izlože svoje knjige.

- Organizovao regionalnu konferenciju „Romski jezik u obrazovanju“ povodom Svjetskog dana romskog jezika u saradnji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava i Ministarstvom prosvjete. Na konferenciji je prezentovan program za uvođenje romskog jezika u obrazovni sistem Crne Gore, dok su iskustva svojih država prezentovali predstavnici iz zemalja regiona: dr Jožek Horvat, prof.dr Ljatif Demir, Dalibor Nakić, Dervo Sejdić, Indira Jašari, Emiliano Aliu i Elvis Mehmeti. Na konferenciji su izvedeni zaključci koji imaju dobre smjernice za dalje rješavanje problema standardizacije romskog jezika
- Izdao XVI broj časopisa „KOD“. u kome su predstavljeni tekstovi, poezija, književne kritike, eseji, baština i portreti manjinskih naroda u Crnoj Gori, kao i prevedeni tekstovi na jezicima manjina koji imaju za cilj bolje upoznavanje knjiženog stvaralaštva manjinskih naroda i bolje međusobno upoznavanje naroda u Crnoj Gori.
- Izdao zbirku poezije “Biseda e brezave” na albanskom jeziku autora Dimitrova Popovića, pjesnika koji je rođen u Skadru, a živi i radi u Crnoj Gori, te svoj a djela piše na dva jezika
- Izdao zbirku poezije Mimoze Redžveljaj na crnogorskom i albanskom jeziku. Ista je izdata kao nastavak prekogranične saradnje sa ciljem razmjene kulturnog stvaralaštva iz susjedstva. Knjiga je promovisana u Skadru i Podgorici.
- Organizovao samostalnu izložbu „Nova realnost“ akademskog slikara Mehmeda Suljevića, u saradnji sa galerijom Veliša Leković iz Bara. Slikar Mehmed Meša Suljević, rođen je 1957. godine u Bijelom Polju. Diplomirao je na UNI Novi Pazar u klasi profesora Mehmeda Slezovića. Profesor je likovne umjetnosti u JU Gimnazija „Miloje Dobrišinović” u Bijelom Polju. Dobitnik je više nagrada i za likovna ostvarenja. Učestvovao je na brojnim likovnim kolonijama i simpozijumima u CG i inostranstvu. Izlagao je više puta samostalno i kolektivno.
- U kooprodukciji sa RTCG realizovao dokumentarni film o Andriji Zmajeviću (1624 – 1694) „Pjesni plemenite” o baroknom piscu iz Perasta. Bavio se teologijom, arheologijom, istorijom, poezijom i skupljanjem narodnih pjesama. Film je emitovan na RTCG-u.
- Organizovao poetsko-muzički program „Art mix Montenegro“ na Cetinju, u Tivtu, Herceg Novom, Beranama, Kotoru, Petnjici, Plužinama, Andrijevići, Tuzima, Podgorici, Rožajama, Gusinju, Pljevljima i Golubovcima. Cilj organizovanja je promocija i afirmacije multikulturalizma modernog crnogorskog demokratskog društva, kao jedne od temeljnih vrijednosti današnje Crne Gore, te upoznavanje sa kulturnom riznicom i tradicionalnim etno melosom, savremenim muzičkim stvaralaštva i književnog opusa manjinskih naroda u Crnoj Gori.

U 2020. godini, CEKUM je:

- Nastavio da realizuje muzičke, likovne, filmske i književne programe i putem svojih programa promoviše multikulturalizam, suživot i kulturne raznolikosti koje posjeduje

Crna Gora. Veći dio planiranih aktivnosti nije bilo moguće realizovati zbog situacije koju je izazvao korona virus (COVID-19).

- Organizovao Peti internacionalni festival klapa Crne Gore “A cappella Montenegro” organizovan je u Podgorici. Festival je okupio klape iz Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.
- Objavio treće dopunjeno izdanje knjige Veselina Konjevića Vraneška “Legenda – predanje o Pavi i Ahmetu – Između istorije i legende”. Osoben moralni kod ljudi ovih prostora i podrazumijevajući preplet vjerskih, etničkih i kulturnih posebnosti, kao nužnost bitisanja, učinili su da se u Crnoj Gori uspostavi način življenja koji danas prepoznavamo kao multikulturalnost i koegzistenciju različitosti.
- Objavljen je XVII broj časopisa za kulturu, književnost i nauku KOD posthumno posvećen Dervišu Belom Selhanoviću, dugogodišnjem direktoru Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore (CEKUM), istaknutom kulturnom i sportskom djelatniku. Takođe, u ovom broju je više tekstova autora iz Crne Gore i okruženja, jedan broj tekstova je bio preveden.
- Učestvovao kao izlagač na šestom Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici, koji se održao u organizaciji Glavnog grada uz podršku Ministarstva kulture. Na sajmu su bile izložene i knjige autora Ćamila Sijarića, Zuvdije Hodžića, Braha Adrovića, Derviša Selhanovića, Ruždije Rusa Sejdovića, Senada Karadjuzovića, Mimoze Ridžvelaj, Veselina Konjevića, Dimitrova Popovića i primjerci časopisa “KOD”.
- Promovisana knjiga poezije Braha Adrovića Podgorici „Đavolje međe“. O knjizi su govorili dr Draško Došljak i Bogić Rakočević. Moderator večeri bila je Neda Papović, a u muzičkom dijelu programa nastupila je Amela Frljučkoć, umjetnica na harmonici.
- U sali DODEST-a KIC-a „Budo Tomović”, održano je autorsko veče primarijusa dr Ganija Karamanage, poznatog ulcinjskog ljekara, humaniste, hroničara i publiciste, autora zapaženih stručnih publikacija i knjiga koje govore o tradiciji, kulturi i načinu življenja Ulcinjana. O njegovom stvaralaštvu govorili su akademik Zuvdija Hodžić i dr Miroslav Marić.
- U hotelu „Ramada“ u Podgorici održano je multimedijalno veče pod nazivom „Svijetlo lice stare Podgorice“. Bio je to prvi programski segment kojim je počela manifestacija „Svi smo mi Crna Gora – bogatstvo različitosti“, koja se održao u nekoliko crnogorskih gradova. U okviru programa „Svijetlo lice stare Podgorice“ bilo je riječi o specifičnom načinu življenja staropodgoričana, tradiciji suživota i tolerancije, oživljen je duh stare Podgorice kroz zanimljiva sjećanja učesnika programa Huseina Cena Tuzovića, Danila Burzana i Šukrije Žutog Serhatlića.
- U okviru manifestacije „Svi smo mi Crna Gora – bogatstvo različitosti”, organizovano je multimedijalno veče „Kotor – kroz pjacete i kalete”. Program je održan u Galeriji solidarnosti, u starom gradu Kotora. Učesnici programa su bili dječja klapa „Marineri”, Slavko Dabinović, Mila Moškov, Slađana Vučetić, klapa “Maris” i Dolores Fabian. Moderator programa Miomir Maroš.
- Objavio knjiga „Zapisana Crna Gora 2“, autora Miomira Maroša. Riječ je o knjizi reportaža poznatog televizijskog stvaraoca, doktora komunikoloških nauka, koje su nastale na osnovu serijala televizijske emisije „Zapis“

- U okviru manifestacije „Svi smo mi Crna Gora – bogatstvo različitosti“ organizovao je u Umjetničkom paviljonu ULU CG u Podgorici 21. samostalnu izložbu slika akademskog slikara Ibrahima Kurpejovića. Na izložbi je bilo izloženo 33 rada – ulje na platnu, akrilik i kombinovana tehnika na platnu i lesonitu.
- Objavio knjigu „Rječnik gornjobihorskog govora“ autora prof. dr Draško Došljak. Riječ je o knjizi koja sadrži nekoliko hiljada riječi, u kojoj su odslikane karakteristike narodnog bitisanja stanovnika Gornjeg Bihora, njihove životne preokupacije, običaji i tradicija.
- Izdao je XVIII broj časopisa za kulturu, književnost i nauku „KOD“. Povodom 85.godišnjice rođenja novi broj časopisa posvećen je književniku Zaimu Azemoviću. Takođe i poezija i književno stvaralaštvo mnogih autora manjina na njihovom maternjem jeziku i prevedeni segmenti na drugim jezicima koji se govore u Crnoj Gori.
- U saradnji sa JU „Muzeji i galerije Tivat“ otvorena izložba grafika Zuvdije Hodžića pod nazivom „Crnom Gorom“. Na izložbi je bilo izloženo šesdesetak grafika sa motivima vrijednog arhitektonskog naslijeđa Crne Gore.

U 2021. godini, CEKUM je:

- Održao večer poezije pod nazivom „Ženske poetske spona“. Svoje stihove kazivale su: Rebeka Čilović, Katlina Hoti, Dijana Sindik i Amra Tahirović. Poeziju romskog autora Ruždije Rusa Sejđovića govorila je Marija Ivanova. Cilj ovog događaja bio je da predstavi pravu panoramu ženskog pjesništva koji ima multinacionalnu prepoznatljivost, obilježen varijacijama na univerzalne pjesničke teme ljubavi, prirode, domovine, ali i prepoznatljiv po talasima recentnog poetskog izraza koji odražavaju duh vremena u kojem žive. Pjesnikinje su na svojim jezicima prezentovale svoju poeziju.
- U susret obilježavanju 8. aprila – Međunarodnog dana Roma, u saradnji sa romskom organizacijom mladih „Koračajte sa nama – Phiren Amenca“ organizovao predavanje „Tradiciona, kultura i istorija Roma u Crnoj Gori, izazovi i perspektive“. Govorili su dr Vesna Rasulić Delić, etnološkinja i antropološkinja, Senad Sejđović, potpredsjednik Savjeta Roma u Crnoj Gori i Elvis Beriša, izvršni direktor Romske organizacije mladih „Koračajte sa nama – Phiren Amenca“. Salko Luboder, direktor CEKUM-a podsjetio je na programske aktivnosti centra koje se odnose na afirmaciju kulture Roma - prvu knjigu na standardizovanom romskom jeziku „Eremit“ Ruždije Rusa Sejđovića, potom još dvije knjige na romskom i crnogorskom jeziku istog autora – „Svjetlost u ponoć“ i „Kosovo karusel“. Sva izdanja u izdavaštvu CEKUM-a. Centar je 2011.godine pokrenuo časopis na romskom jeziku „Alav“, što je predstavljalo novu eru u prezentaciji kulture i života Roma u Crnoj Gori. Izdavanje časopisa je preuzeo Savjet Roma u Crnoj Gori.
- Otvorio izložbu narodnih nošnji manjinskih naroda „Sinergija različitosti“ u saradnji sa Narodnim muzejom Crne Gore. Na izložbi je prezentovan 21 komplet muških i ženskih, seoskih i gradskih, svakodnevnih i svečanih narodnih nošnji manjinskih naroda Crne Gore, kao i više pojedinačnih odjevnih elemenata. Po sadržaju, strukturi i konceptijskim odlikama ovakva izložba se po prvi put organizovala i predstavila je

poseban kulturni, etnološki i društveni događaj. Izložbu prati katalog sa nošnjama I opisima narodnih nošnji i drugih elemenata.

- Izdao Leksikon slikara manjinskih naroda Crne Gore „Saga svjetlosti”. Njime je predstavljen opus 54 umjetnika manjinskih naroda koji stvaraju ili su stvarali u Crnoj Gori. Izdavanjem Leksikona stavlja se više pažnje na ulogu i doprinos slikara manjinskih naroda ukupnom crnogorskom likovnom i umjetničkom stvaralaštvu i kroz ovakvu formu naglašava bogatstvo i raznovrsnost umjetničkog izraza, koje se stače u jedinstven kulturni potencijal Crne Gore. Riječ izdavača i uvodni tekst pored našeg dati su na albanskom i engleskom jeziku. Leksikon je do sada promovisan u Podgorici, Ulcinju, Tivtu, Rožajama, Plavu i Pljevljima.
- Organizovano autorsko veče pisca Kemala Musića u Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović” u Podgorici. O njegovom stvaralaštvu govorili su Radoman Čečović, profesor, pjesnik i književni kritičar i Nađa Durković, savjetnica za izdavaštvo u Zavodu za udžbenika i nastavna sredstva.
- Promovisao zbirke poezije „Zejna“ autora Sulejmana Beće Kujevića u Podgorici. O knjizi su govorili: akademik prof. dr Šerbo Rastoder, prof. dr Dragan Koprivica i dr Amira Redžić. Sulejman Beća Kujević je vrijedan čuvar muzičke baštine rožajskog kraja koji interesovanje te vrste vuče iz porodične tradicije.
- Dramski tekst o Pavi i Ahmetu – „Naše polje ljubavi“ je pod brojem A-2021-33 unešen u Evidenciju autorskih djela i predmeta srodnih prava kod Direkcije za intelektualnu svojinu Ministarstva ekonomskog razvoja. Nosilac autorskog prava na deponovanom djelu, dramskom tekstu (scenariju), je CEKUM. Plan je da se u saradnji sa nekom od pozorišnih kuća realizuju dramsko djelo po tekstu Nade Bukilić. Publicistkinja i dramska spisateljica Nada Bukilić završila je pisanje dramskog teksta o Pavi Ahmetu pod nazivom „Naše polje ljubavi“. Tekst se oslanja na predanje o Pavi i Ahmetu, dvoje mladih ljudi, koje je uprkos mnogim razlikama i bremenitim društvenim prilikama sredine 17. vijeka, spojila ljubav. Priča je zapravo ekletantan primjer uvažavanja razlika i afirmacije univerzalnih ljudskih vrijednosti koja oslobađa prostor visoke etičnosti i zadivljujuće snage ljubavi. Paradigma je multikulturalnosti i svestremeni obrazac koji i danas može poslužiti kao orijentir u društvenom životu.
- U saradnji sa Hrvatskim nacionalnim vijećem Crne Gore, organizovao je promociju pjesničke zbirke „Dvije trećine” autora Adrijana Vuksanovića. O knjizi su govorili: mr Aleksandra Vuković, akademik Pavle Goranović i autor. Autor je član je Matice hrvatske, kao i Društva nezavisnih književnika Crne Gore.
- Objavio i promovisao knjigu „Kralj Nikola i muhamedanci“ autora Čeda Baćovića. Knjiga sadrži trideset pet priča ranije zapisanih i objavljenih u različitim publikacijama. Objedinjene u knjizi Čeda Baćovića predstavljaju cjelovit prikaz čojskog i viteškog odnosa crnogorskog suverena prema pripadnicima islamske veroispovijesti u vrlo bremenitim istorijskim okolnostima. U knjizi su objavljene i četiri pjesme kralja Nikole u slavu muhamedanaca u kojima se takođe iskazuje uvažavajući odnos prema pripadnicima ove konfesije.
- U Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović” u Podgorici, održan je program „Književnost Albanaca u Crnoj Gori – koliko se poznajemo”, Učešće u program su uzeli akademik Zuvdija Hodži, književnik; univerzitetski profesor dr Draško Došljak,

književnik i novinar dr Hadži Šabani, književnik mr Anton Gojčaj i direktor CEKUM-a Salko Luboder. Veče je bilo namijenjeno crnogorskoj javnosti kako bi se predstavila i bolje upoznala književnost Albanaca u Crnoj Gori.

- Učestvovao na II Sajmu knjiga u Tuzima koji se održao tokom avgusta 2021. godine u sklopu manifestacije „Ljeto u Malesiji” u organizaciji Opštine Tuzi. Predstavljeno je više od dvadesetak naslova u sopstvenom izdanju, knjiga autora manjinskih naroda, časopisa i publikacija, kao i izdanja koja afirmišu multikulturalizam.
- Učestvovao na XV Međunarodnom podgoričkom sajmu i VII Internacionalni sajam knjiga. Kapitalno izdanje leksikon slikara manjinskih naroda Crne Gore „Saga svjetlosti“ dobitnik nagrade za najbolje opremljeno umjetničko djelo na XV Međunarodnom podgoričkom sajmu knjiga
- U saradnji sa knjižarom „Karver”, organizovao XIII Međunarodni književni festival „Odakle zovem“ na kom je predstavljeno stvaralaštvo dr Hedine Tahirović Sijerčić - istaknute bosanskohercegovačke naučnici i spisateljice čiji se stvaralački opus odnosi na izučavanje i prezentovanje jezika, kulture i tradicije Roma.
- Izdao XIX broj časopisa „KOD”. U ovom broju pisici obrađuju teme od značaja za kulturne, jezičke i istorijski specifičnosti manjinskih naroda u Crnoj Gori. Neki od objavljenih tekstova, radova, eseja, kritika i poezije su autora: Mirsada Rastodera, Kemala Musića, Seada Redžepagića, Maje Grgurović, Aslana Bishe, Ruždije Rusa Sejđovića, Đerđ Fište, Sadika Bejka, Skendera Temalija, Frederik Rešpije, Hasnije Muratagić Tune, Miljenka Jergovića, Stijepa Mijovića, Dimitrova Popovića, Salka Lubodera, dr Draška Došljaka, Filipa Došljaka i Eska Muratovića. Prilozi su na jezicima kojima pišu autori a neki od njih su prevedeni na crnogorski jezik.
- Održano više radnih sastanka sa subjektima kulture u Ulcinju, Tivtu, Rožajama, Pljevljima. Razgovaralo se o mogućnostima saradnje i realizacije zajedničkih projekata, a glavni cilj posjete bio je identifikacija polja saradnje lokalnih samouprava i CEKUM-a. CEKUM je u ovim gradovima donirao značajan broj knjiga u izdanju centra, kao i primjerke reprezentativnog izdanja Leksikona slikari manjinskih naroda Crne Gore „Saga svjetlosti”. Leksikon „Saga svjetlosti” i ostalih izdanja.

Pitanje ustanovljavanja, upotrebe i isticanja nacionalnih simbola je u jednom trenutku otvoreno u cilju razjašnjenja pozicije države u odnosu na odredbe Zakona o javnom redu i miru kojima se propisuje zabrana isticanja ili upotrebe na javnom mjestu, bez odobrenja ili javnog poziva, zastave, grba ili drugog simbola druge države. Jedan broj manjinskih grupa u Crnoj Gori su dio naroda koji ima svoju nacionalnu državu i u tom smislu zastave tih država su isticane i korišćene različitim povodima i u različitim situacijama kao simbol te zajednice u Crnoj Gori. Nakon što se pojavio problem kažnjavanja lica koja su isticala te simbole u Crnoj Gori, te nejednakost u primjeni zakona kojim je ovakvo ponašanje sankcionisano, a na koju su ukazivali predstavnici manjina, bilo je očito da ovo pitanje mora biti riješeno u najskorijem vremenu. Ujedno ovo je bilo i zapaženje Savjetodavnog odbora za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina navedene u Trećem Mišljenju o Crnoj Gori, usvojenim 7. marta 2019. godine. Navedeno je uticalo na usvajanje Zakona o izboru, upotrebi i javnom isticanju

nacionalnih simbola⁷⁶ kojim je manjinama priznato pravo na upotrebu nacionalnih simbola. Prema ovom Zakonu, nacionalnim simbolima smatraju se simboli koje pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica upotrebljavaju za svoje predstavljanje i izražavanje svog nacionalnog identiteta.

Nacionalni simboli su grb, zastava i himna. Etalon grba i zastave, kao i notni zapis himne utvrđuje svojom odlukom savjet manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, na način utvrđen statutom savjeta. Saglasnost na ovakvu odluku daje Vlada Crne Gore, a izvornik grba, izvornik zastave i notni zapis himne čuvaju se kod predsjednika Skupštine Crne Gore. Grb, zastava i himna upotrebljavaju se u obliku i sadržini koji su utvrđeni u skladu sa ovim zakonom. Zakon propisuje da nacionalni simboli ne mogu svojim sadržajima vrijeđati osjećanja drugih.

Imajući u vidu da je pravo ustanovljavanja nacionalnih simbola izvorno dato savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Zakon uređuje uslove upotrebe i isticanja nacionalnih simbola, odnosno izvođenja himne u situacijama koje su zakonom prepoznate i povezane sa djelovanjem savjeta, ali i drugih subjekata kao što su udruženja i političke partije. Tako je zakonom uređeno da se ovi simboli mogu, pod uslovima propisanim zakonom, isticati na prostorijama u kojima se nalazi sjedište ovih institucija.

Zakon, međutim, zabranjuje upotrebu nacionalnih simbola: 1) na zgradama i u prostorijama Skupštine Crne Gore osim prostorija poslaničkih klubova, Predsjednika Crne Gore, Vlade Crne Gore, ministarstava i drugih organa uprave, Ustavnog suda Crne Gore, sudova, Državnog tužilaštva, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Vojske Crne Gore, Univerziteta Crne Gore, Centralne banke Crne Gore i Državne revizorske institucije; i 2) prilikom međunarodnih susreta, političkih, naučnih, kulturno-umjetničkih, sportskih i drugih skupova u organizaciji organa, kao i drugim skupovima na kojima se predstavlja Crna Gora.

U jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice čine većinsko stanovništvo, prema rezultatima posljednjeg popisa, na zgradama organa lokalne samouprave i javnih ustanova čiji je osnivač opština, odnosno država, stalno se vije i zastava tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. U službenim prostorijama organa lokalne samouprave i javnih ustanova u ovim jedinicama, kao i u prostorijama namijenjenim za vjenčanja u njima ističe se i zastava tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Ovo pravo se ne može koristiti ako prema rezultatima dva posljednja uzastopna popisa pripadnici manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice ne čine većinsko stanovništvo.

U jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice čine više od 5% stanovništva, prema rezultatima posljednjeg popisa, na dan nacionalnog praznika tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, na zgradama organa lokalne samouprave, ističe se zastava tog manjinskog naroda ili druge

⁷⁶Zakon o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola-“Službeni list CG”, broj 003/20 od 23.01.2020.

manjinske nacionalne zajednice. Nacionalne praznike svojom odlukom utvrđuje savjet, na način utvrđen statutom savjeta, a saglasnost na ovu odluku daje Vlada Crne Gore.

Zakon ne dozvoljava da se na grbu i zastavi bilo šta ispravlja, dodaje ili mijenja. Izuzetno, uz prethodno odobrenje savjeta, grb i zastava mogu se upotrijebiti kao sastavni dio amblema, odnosno znakova udruženja. Takođe, grb i zastava ne smiju se upotrebljavati kao znak političke stranke, privrednog društva, ustanove i drugog pravnog lica ili organizacije. Grb i zastava ne mogu se upotrebljavati kao robni ili uslužni žig, uzorak ili model, niti kao bilo koji drugi znak za obilježavanje roba ili usluga, niti se smiju upotrebljavati ako su oštećeni ili ako su zbog spoljašnjeg izgleda nepodobni za upotrebu. Oštećeni ili za upotrebu nepodobni grb i zastava povlače se iz upotrebe.

Zastava se podiže, spušta, ističe i skida, odnosno prenosi uz uobičajene počasti (ustajanje, pozdravljanje i dr.). Zastava ne smije biti postavljena tako da dodiruje tlo, niti kao prostirka, zavjesa i slično. Kad se nacionalni simboli upotrebljavaju, odnosno ističu uz državne simbole, državni simbol zauzima počasno mjesto.

Konačno, zakonodavac je predvidio niz kaznenih odredbi prekršajnogpravne prirode koji su u funkciji očuvanja načela i odgovarajuće primjene Zakona koji reguliše pitanje upotrebe nacionalnih simbola.

Sam zakon otklonio brojne dileme koje se odnose na izgled i upotrebu simbola manjina, što je svakako veliki napredak u odnosu na stanje koje je bilo prije donošenja ovog Zakona i što predstavlja realizaciju preporuke – da vlast razjasni situaciju u vezi sa prikazivanjem simbola nacionalnih manjina u predstojećem zakonodavstvu iz Trećeg Mišljenju o Crnoj Gori Savjetodavnog odbora. S tim u vezi, na osnovu člana 10 uredbe o Vladi Crne Gore, Vlada Crne Gore je 24. septembra 2020. dala saglasnost na Odluku o etalonu grba, zastave i notnom zapisu himne pripadnika albanskog, hrvatskog i romskog naroda u Crnoj Gori i na Odluku utvrđivanja Dana nacionalnog praznika pripadnika albanskog, hrvatskog i romskog naroda u Crnoj Gori.

Ujedno iz sveobuhvatnog prezentovanja projekata u oblasti kulture i interkulture, država je realizovala preporuku da vlast nastavi da podržava navedene projekte, posebno one koje finansira Fond i drugi organi odgovorni za raspodjelu sredstava za projekte namijenje na manjinske narode i druge manjinske nacionalne zajednice.

U odnosu na član 5 stav 2 Okvirne konvencije, Ustavom u članu 80 „Zabranjena je nasilna asimilacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije”.

ČLAN 6

1. Članice će podsticati duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimati efikasne mjere za unaprijeđenje uzajamnog poštovanja i razumijevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet, posebno u oblasti obrazovanja, kulture i medija.

2. Članice se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mjere zaštite lica izloženih prijetnjama ili aktima diskriminacije, neprijateljstvima ili nasilju kao rezultatu njihovog etničkog, kulturnog, jezičkog ili vjerskog identiteta.

Ustav, u članu 7, propisuje zabranu izazivanja ili podsticanje mržnje ili nestrpeljivosti po bilo kom osnovu. U skladu sa članom 15 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predmetni programi za potrebe obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospješuju međusobnu toleranciju i suživot.

Novim Zakonom o medijima se uređuju osnovni principi slobode medija, slobode izražavanja, slobodnog osnivanja medija, javnosti medijskog vlasništva, transparentnosti oglašavanja u medijima, zaštite medijskog pluralizma, prava, obaveze i odgovornosti u informisanju, zaštita posebnih prava, pravo na odgovor i ispravku, čuvanje i pravo uvida u medijski zapis i druga pitanja od značaja za rad medija.

Država obezbjeđuje i jamči slobodu medija, izražavanja i informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama (EU, Savjet Evrope, OUN, OEBS), te obavezuje da se zakon tumači i primjenjuje u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i praksom precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava (član 2). Postupak izvršavanja odluka Evropskog suda za ljudska prava koji se odnosi na pitanja slobode izražavanja je hitan.

Članom 3 ovog zakona, država garantuje pravo na slobodno osnivanje medija, nesmetan rad novinara i njihovu bezbjednost kako bi se omogućila sloboda izražavanja mišljenja, pluralizam medija, nezavisnost medija, sloboda istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, i zaštita čovjekove ličnosti i dostojanstva. Sloboda medija može se ograničiti samo kada je to neophodno u interesu zaštite nacionalne bezbjednosti i teritorijalnog integriteta Crne Gore, radi sprječavanja nereda ili vršenja krivičnih djela, zaštite zdravlja i morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Novim Zakonom o medijima se u članu 36 izričito zabranjuje objavljivanje informacija u medijima Kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču, ili

pravdaju diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog i drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Dodatno, u stavu 26 navodi se da je osnivač internetske publikacije dužan da ukloni komentar koji predstavlja očigledan nezakonit sadržaj, bez odlaganje, a najkasnije u roku od 60 minuta od saznanja ili od dobijanja prijave drugog lica da predstavlja nezakonit sadržaj, koji uključuje i član 36. Takođe, osnivač je dužan da ukloni komentar kojim se krše zakonom zaštićena prava, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 60 minuta od dobijanja prijave. U slučaju da ne postupi prema navedenom, lice može zatražiti uklanjanje sadržaja od nadležnog suda.

U članu 60, predviđene su novačane kazne za prekršaj pravnog lica – osnivača medija, u visini od hiljadu do osam hiljada eura, ukoliko ne postupi prema propisima iz člana 26 koji implicira i član 36.

Medijskom strategijom, u okviru operativnog cilja 1.3. – ojačani mehanizmi za efikasnu borbu protiv govora mržnje, online uznemiravanja i dezinformacija, predviđena je aktivnost izmjene Krivičnog zakonika Crne Gore, najkasnije do kraja 2023. godine, kojom bi se norma govora mržnje definisala kao krivično djelo (aktivnosti 1.3.1). Takođe, njome se predviđa i izmjena Zakona o medijima radi efikasnijeg suprostavljanja govoru mržnje i online nasilju s ozbirom na povećanje govora mržnje i nedostatka proaktivnog pristupa od strane tužilaštva u skladu sa Zakonom o medijima (aktivnosti 1.3.2).

Uspostavljanje mehanizma tjesnije koordinacije Ministarstva pravde, MUP-a, tužilaštva i sudova za sistematično praćenje kaznene politike sa obavezom periodičnog izvještavanja i pripremu preporuka koja bi po ugledu na European Digital Media Observatory imala ulogu da priprema i predlaže konkretne mjere za borbu protiv govora mržnje, online nasilja i dezinformacija, evidentira slučajeve govora mržnje, online nasilja i dezinformacija, vodi bazu podataka o tome iz kojih izvora se najčešće i u kontinuitetu širi govor mržnje i dezinformacije, vodi SOS liniju za pomoć žrtvama online nasilja i govora mržnje. (aktivnosti 1.3.4). U ovom kontekstu, važno je istaći da je ovom strategijom predviđena i obuka novinara i medijskih radnika u prepoznavanju i sprečavanju govora mržnje, te sprovođenje kampanje za sprečanje govora mržnje i povećanje svijesti građana o ovom problemu.

Ovim se ispunjava preporuka iz Trećeg Mišljenja Savjetodavnog odbora - posebnu pažnju posvete prevenciji govora mržnje u konsultacijama o novom Zakonu o medijima i da osiguraju da se zakon bavi problemom govora mržnje na internetu, jasno definiše odgovornosti za objavljeni govor mržnje, i ovlasti državnu agenciju kao regulatora da nadgleda i sankcioniše slučajeve govora mržnje na internetu.

Članom 74 Zakona o elektronskim medijima⁷⁷, propisuje se da su Javni emiteri su dužni da pružaju javne usluge proizvodnje i emitovanja radijskih i/ili televizijskih programa sa informativnim, kulturnim, umjetničkim, obrazovnim, naučnim, dječjim, zabavnim, sportskim i drugim programskim sadržajima, kojima se obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja. Pod javnim uslugama, se u smislu ovog izvještaja, navodi sledeće⁷⁸:

- proizvodnja i emitovanje programa namijenjenih različitim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, osobe sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženi i sl.;
- proizvodnja i emitovanje programa koji izražavaju nacionalni i kulturni identitet Crne Gore i kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- proizvodnja i emitovanje programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na područjima na kojima žive;

Budžetom Crne Gore, po osnovu član 76 ovog zakona, odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za ostvarivanje Ustavom i zakonom zajamčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije, po osnovu programskih sadržaja koji su značajni za ostvarivanje prava na javno informisanje i obavješćavanje građana Crne Gore, ostvarivanje prava pripadnika manjinskih naroda u Crnoj Gori i pripadnika drugih manjinskih nacionalnih zajednica i crnogorskih zajednica u inostranstvu i očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturnog i etničkog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Programski sadržaji na albanskom jeziku i jezicima pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica definišu se Ugovorom o pružanju javnih usluga (član 76a).

Članom 2 Opšteg Zakona o obrazovanju i vaspitanju⁷⁹ propisano je da obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju; razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti; razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji. Članom 9 stav 1 Opšteg Zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je da su crnogorski državljani jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo

⁷⁷ Zakon o elektronskim medijima ("Službenom listu CG", br. 46/2010, 40/2011 - drugi zakon, 53/2011, 6/2013 (čl. 2. nije u prečišćenom tekstu), 55/2016, 92/2017 i 82/2020 - drugi zakon.), dostupno na <https://wapi.gov.me/download-preview/3224019e-dcb4-4c6e-9aa3-70511fd78b6f?version=1.0>

⁷⁸ Zakon o elektronskim medijima, "Službenom listu CG", br. 46/2010, 40/2011 - drugi zakon, 53/2011, 6/2013 (čl. 2. nije u prečišćenom tekstu), 55/2016, 92/2017 i 82/2020 - drugi zakon.

⁷⁹ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, („Službeni list Crne Gore”, br. 004/08, 021/09, 045/10, 073/10, 040/11, 045/11, 036/13, 039/13, 044/13, 047/17, 059/21) dostupan na <https://www.katalogpropisa.me/wp-content/uploads/2021/06/Opsti-zakon-o-obrazovanju-i-vaspitanju.pdf>

ili drugo lično svojstvo. Članom 2 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju⁸⁰ propisano je da su ciljevi osnovnog obrazovanja i vaspitanja, pored ostalog, obezbjeđivanje osnovnog obrazovanja svim građanima, razvoj kreativnih ličnosti, vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti istorije i kulture, kao i za uvažavanje kulturnih i ostalih osobnosti drugih naroda, vaspitavanje za međusobnu toleranciju, poštovanje različitosti, saradnju sa drugima, poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, a time i razvijanje sposobnosti za život u demokratskom društvu, razvijanje demokratskih stavova, tolerancije i kooperacije (u školi i izvan nje) i poštovanja prava. Članom 2 Zakona o gimnaziji⁸¹ propisano je da obrazovanje u gimnaziji ima za cilj da učenicima omogući sticanje potrebnih znanja, vještina, sposobnosti i navika, zasnovanih na dostignućima nauke, tehnike, kulture i umjetnosti, radi nastavljanja školovanja, razvijanje sposobnosti za život u pluralističkom i demokratskom društvu i podsticanje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti.

U skladu s preporukama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predmetni programi za potrebe obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospješuju međusobnu toleranciju i suživot. Takođe, novom Strategijom za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana predviđene su djelotvorne mjere za borbu protiv višestruke diskriminacije, porodičnog nasilja i prisilnog braka unutar zajednica Roma i Egipćana. U tom smislu, dodatne napore treba uložiti kada su u pitanju je u pitanju adekvatno finansiranje i podršku, a koje se prate kako bi se osigurala efikasna primjena.

Takođe, imajući u vidu obavezu u pogledu zaštite nacionalnih manjina a u cilju promovisanja afirmativne akcije i sprječavanja svih oblika diskriminacije, unapređenje položaja pripadnika manjinskih naroda kroz principe partnerstva, transparentnosti i odgovornosti, Ministarstvo unutrašnjih poslova je u saradnji sa Policijskom akademijom:

- Tokom 2018. godine na Policijskoj akademiji realizovane su tri obuke na temu „Postupanje sa ranjivim grupama“, koje je pohađalo 57 policijskih službenika/ca. U istom periodu realizovane su i tri obuke na temu „Postupak sa tražiocima azila-poseban osvrt na ranjive grupe“ za 58 policijskih službenika/ca;
- Tokom 2019. godine na Policijskoj akademiji realizovana je po jedna obuka na teme „Postupak sa tražiocima azila-poseban osvrt na ranjive grupe“ (26 policijskih službenika) i „Postupanje sa ranjivim grupama“ (10 policijskih službenika). U organizaciji Uprave za kadrove organizovana je jedna obuka na temu „Zabrana diskriminacije“ koju je pohađalo četvero policijskih službenika/ca;

⁸⁰Zakon o osnovnom obrazovanju („Službeni list Crne Gore“, br. 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 39/2013 i 47/2017), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/17fc9409-f431-411a-a3ef-2b316eaf1562>

⁸¹Zakon o gimnaziji („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 064/02 od 28.11.2002, 049/07 od 10.08.2007, Službeni list Crne Gore, br. 045/10 od 04.08.2010, 073/10 od 10.12.2010, 039/13 od 07.08.2013), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/d37a3817-1a40-4e97-b5f2-ef7fc0ea2921>

- Tokom 2020. godine na navedenu i slične teme nije organizovana ni jedna obuka na Policijskoj akademiji. Uprava za kadrove organizovala je jednu obuku na temu „Zabrana diskriminacije“, koju je pohađalo 18 policijskih službenika/ca;
- U 2021. godini tri policijska službenika pohađala su CEPOL-ov seminar na temu „Pristup proceduri azila i identifikacija ranjivih grupa“, dok je pet policijskih službenika pohađalo seminar na temu „Zločin iz mržnje - mržnja prema Muslimanima“, takođe u organizaciji CEPOL-a (obuke koje organizuje CEPOL se realizuju u saradnji sa kontakt tačkom sa Policijske akademije). Uprava za kadrove realizovala je obuku na temu „Zabrana diskriminacije“ koju je pohađalo tri policijska službenika;
- U prvoj polovini 2022. godine na Policijskoj akademiji je otpočela realizacija Treninga za trenere na temu „Zločin iz mržnje“ koji pohađa 16 policijskih službenika, a kojim je između ostalog obuhvaćena i tema antidiskriminacije prema manjinskim narodima. Planirano je da nakon završenog treninga policijski službenici kaskadno prenose znanje svojim kolegama na ovu temu. Istovremeno, u saradnji sa Centrom za romske inicijative u okviru projekta „Smanjenje diskriminacije prema romskoj i egipćanskoj zajednici“, uz finansijsku podršku Ambasade SAD u Podgorici, u CB Berane organizovana je obuka na temu „Smanjenje diskriminacije prema romskoj i egipćanskoj zajednici“ na kojoj je prisustvovalo 23 policijskih službenika. Realizovano je još dvije obuke na ovu temu u CB Nikšić i CB Podgorica. U istom periodu Uprava za kadrove je organizovala obuku „Zabrana diskriminacije“ koju je pohađalo troje policijskih službenika. Održana je još jedna radionica na temu zabrane diskriminacije u organizaciji Uprave za kadrove, a učestvovalo je pet državnih službenika iz Ministarstva unutrašnjih poslova.
- U okviru programa „TAHCLE“, a na osnovu Memoranduma o razumijevanju koji je potpisan između kancelarije OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Policijske akademije u Danilovgradu sprovode se obuke trenera, kako bi se službenici obučili da prepoznaju krivična djela i prekršaje koji se tiču govora mržnje.

Policijske akademija nema brošure odštampane na jezicima manjinskih naroda. Posljednjih godina u saradnji sa predstavnicima NVO koje se bave zaštitom pripadnika RE populacije povodom obilježavanja Dana Roma na Policijskoj akademiji se organizuju različite aktivnosti za kadete. Istovremeno, prilikom upisa kadeta na Policijsku akademiju sprovodi se afirmativna akcija u odnosu na pripadnike manjinskih naroda.

Usljed značajne društvene polarizacije i značaja podsticanja duha tolerancije i međukulturnog dijaloga, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava 43. Vlade Crne Gore, formiralo je Direktorat za interkulturalizam. Njihov rad će biti usmjeren na unapređenje, razvoj i promociju interkulturalnosti, interkulturalnog dijaloga i međusobnog poštovanja, boljeg razumijevanja i tolerancije, saradnje i komunikacije među manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama; podsticanje otvorene razmjene stavova između pojedinaca i grupa različite etničke, religijske, jezičke i nacionalne pripadnosti na osnovama međusobnog razumijevanja i poštovanja; promovisanje pozitivnih stavova prema različitosti i kulturnoj raznolikosti; podsticanje prevazilaženja postojećih uzajamnih predrasuda, stereotipa i etničke distance; podstiče aktivnosti u cilju edukacije o interkulturalnosti, priprema publikacija čiji je

cilj promovisanje interkulturalnosti; sprovođenje mjera za bolje upoznavanje kultura manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica radi afirmacije načela ravnopravnosti.; kao i drugi odgovarajući poslovi iz djelokruga Direktorata.

Kada se govori o etničkoj distanci, prema posljednjem istraživanju iz 2019. godine koje je sproveo Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), podaci ukazuju da je najveći stepen ukupnog etničkog distanciranja prema pripadnicima romske i egipćanske populacije (čak 0,61) što predstavlja podatak koji je i dalje zabrinjavajući. Istraživanje pokazuje da su Romi i Egipćani posebno ugrožena etnička grupacija koja opstaje na marginama društvenog života i nalazi se u inferiornom položaju. Podaci ukazuju na to da su Romi nepoželjni za preostale etničke skupine koje žive na teritoriji Crne Gore što predstavlja alarmantan podatak koji iziskuje pažnju i adekvatno djelovanje. Takođe, primjetno je distanciranje u odnosu na Hrvate (0,41) i Albance (0,40) gdje je potrebno uložiti dodatne napore cilju jačanja etničke tolerancije. Takođe, poređenjem etničkog distanciranja sa stanovišta pripadnosti određenim etničkim grupacijama podaci ukazuju da predstavnici srpske etničke grupacije iskazuju znatno viši nivo nacionalnog distanciranja u poređenju sa preostalim etničkim skupinama koje tradicionalno žive na teritoriji Crne Gore. Tako etnička distanca prema Albancima iznosi 0,74; prema Romima 0,71; Hrvatima 0,63; Bošnjacima 0,48; Muslimanima 0,45 dok najmanje iznosi prema Crnogorcima 0,05.

Navedeno istraživanje obuhvata i podatke koje se tiču ocjene funkcionisanju Ministarstva za ljudska i manjinska prava kada je riječ o zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, a kroz prizmu različitih etničkih grupacija koje žive na teritoriji Crne Gore. Najbolju ocjenu procentualno (%) dali su Muslimani (69,7) i Bošnjaci (64,9). Većinsko crnogorsko stanovništvo je rad Ministarstva ocijenilo solidno (42,3), što se ne može reći za ocjenu koju su dali Albanci (36,2). Na kraju, najmanje zadovoljni radom Ministarstva za ljudska i manjinska prava u pogledu zaštite manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, jesu Srbi (22,6) i Romi i Egipćani (18,2).

S aspekta ocjenjivanja savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i doprinosa koji ulažu i posvećuju zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica najbolje je ocijenjeno Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori (31,2%) što je značajan napredak u poređenju sa krajem decembra 2018, kada je ovo vijeće ocijenjeno (24,0%) i Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore (31,1%) što predstavlja poboljšanje u odnosu na kraj prošle godine kada je iznosilo (26,9%). Komparativno gledano, poboljšanje je evidentno kada govorimo i o Nacionalnom savjetu Albanaca u Crnoj Gori: sa 23,1% (krajem 2018. godine) na 29,6% (maj 2019. godine), ali i o Romskom savjetu u Crnoj Gori: sa 18,7% (krajem 2018. godine) na 23,4% (maj 2019. godine). Sa druge strane, Srpski nacionalni savjet, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore i Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, su ocijenjeni gotovo identično u poređenju sa ocjenama prikupljenim krajem 2018. godine.

Država preduzima odgovarajuće mjere zaštite lica izloženih prijetnjama ili aktima diskriminacije ili nasilju kao rezultat njihovog etničkog, kulturnog, jezičkog ili vjerskog identiteta.

Crnogorsko zakonodavstvo poznaje mehanizam za zaštitu manjina koji podrazumijeva uključivanje u krivično zakonodavstvo odgovarajućih krivičnih djela izvršenih na etničkoj,

nacionalnoj, vjerskoj i sličnoj osnovi. Krivični Zakonik Crne Gore inkriminiše svako kršenje jednakosti građana na osnovu njihove nacionalne pripadnosti ili pripadnosti etničkoj grupi, rasi ili vjeri ili odsutnosti takve pripadnosti, političkog ili drugog mišljenja, pola, jezika, obrazovanja, socijalnog statusa, socijalnog porijekla ili drugog ličnog svojstva.

Prema evidenciji sudova od 2017. do 2022. godine, u nastavku su prikazani podaci za krivična djela svih oblika diskriminacije:

Do polovine 2022. godini, ukupan broj predmeta je bio tri, od čega se sva tri odnose za krivično djelo iz člana 370 - izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Riješen je jedan predmet i to sa oslobađajućom presudom (odluka nije pravosnažna)

Za 2021. godinu, podaci su sledeći:

- 15 predmeta za krivično djelo iz člana 370 - izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Do polovine 2022. godine, riješeno je 11 predmeta i to po licima: šest osuđujuće (pet zatvorska kazna, a jedna uslovna), dva oslobađajuće, četiri obustavljena. Pravosnažnih odluka po licima je 8, od čega četiri osuđujuće (tri zatvorska kazna, jedna uslovna kazna) i četiri obustavljene.
- 1 predmet za krivično djelo iz člana 443 - rasna i druga diskriminacija. Predmet je riješen i pravosnažan sa odlukom o obustavljanju.
- 7 predmeta za krivično djelo iz člana 444 - trgovina ljudima, od čega je do polovine 2022. riješen samo jedan slučaj i to pravosnažnom osuđujuće na zatvorsku kaznu.

U 2020. godini, podaci su sledeći:

- 10 predmeta za krivično djelo iz člana 370 - izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Do polovine 2022. godine, riješen je jedan predmet i to pravosnažno – obustava.
- 4 predmeta za za krivično djelo iz člana 444 - trgovina ljudima, od čega je do polovine 2022. godine riješen jedan slučaj pravosnažno osuđujuće na zatvorsku kaznu.

U 2019. godini, podaci pokazuju da nije bilo predmeta za krivično djelo iz člana 370 – izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, dok je u 2018. godini bio jedan predmet koji je pravosnažno riješen osuđujuće na uslovnu kaznu. U 2017. godini nije bilo predmeta za krivično djelo 370 – izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, ali jeste jedan predmet za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda koji je riješen osuđujućom novčanom kaznom.

Kada je u pitanju postupanje Uprave policije, a tiče se krivičnog djela 370 – izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje Krivičnog zakonika Crne Gore, službenici Uprave policije su u obavezi da vode evidenciju. S tim u vezi, u nastavku se nalaze podaci o broju registrovanih krivičnih djela, podnijetih krivičnih prijava i broja procesuiranih lica:

- U 2018. godini registrovano je jedno krivično djelo, podnijeta jedna krivična prijava i jedno lice je bilo procesuirano. Isti podaci su i za 2019. godinu;
- U 2020. godini je registrovano 11 krivičnih djela, a isto toliko je podnijeto krivičnih prijava. Broj procesuiranih lica je 15 i

- U 2021. godini je registrovano 8 krivičnih djela i 8 podnijetih krivičnih prijava. Broj procesuiranih lica je 13.

Kada se govori o zahtjevima za pokretanje prekršajnog postupka zbog počinjenih prekršaja koji se tiču govora mržnje, kršenja prava na slobodu izražavanja i izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, propisanih članom 19 Zakona o javnom redu i miru, podaci su sledeći:

- U 2018. godini je podnijeto 30 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka;
- U 2019. godini je podnijet 31 zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka;
- U 2020. godini je podnijeto 36 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka i
- U 2021. godini je podnijeto 25 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka.

Kada su u pitanju pritužbe na rad Uprave policije, prema podacima Zaštitnika za ljudska prava i slobode podaci su sledeći:

- u 2021. godini (ukupno 72) odnosile su se: osam (8) na zabranu mučenja i surovog neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; dva (2) pravo na slobodu kretanja, jedna (1) na pravo na privatnost, jedna (1) na pravo na ljudsko dostojanstvo i jednakost pred zakonom i 31 na druga prava lica lišenih slobode (zdravstvena zaštita, pristup toaletu, obavještenje porodice i obavještenje advokata) i predmeti upotrebe hemijskih sredstava na Cetinju (29);
- U 2020. godini (ukupno 39) odnosile su se: devet (9) na zabranu mučenja i surovog neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; jedan (1) na zabranu diskriminacije; dva (2) na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja i 27 na druga prava lica lišenih slobode (zdravstvena zaštita, pristup toaletu, obavještenje porodice i obavještenje advokata). Pritužbe su podnesene na rad: CB Podgorica (23), CB Bar tri (3), CB Bijelo Polje četiri (4), CB Budva dva (2), CB Nikšić tri (3) i CB Pljevlja četiri (4).
- U 2019. godini, ukupno je bilo 56 pritužbi u radu policije. Pritužbe su se uglavnom odnosile na nepostupanje po prijavama građana i njihovim zahtjevima, a u 17 slučajeva odnosile su se na prava lica lišenih slobode.
- U 2018. godini primljeno je 39 pritužbi, a pritužbe su se uglavnom odnosile na nepostupanje po prijavama građana i njihovim zahtjevima, dok u 12 slučajeva odnosile su se na prava lica lišenih slobode.
- U 2017. godini primljeno je 43 pritužbi, a pritužbe su se uglavnom odnosile na nepostupanje po prijavama građana i njihovim zahtjevima, dok u 17 slučajeva odnosile su se na prava lica lišenih slobode.

U odnosu na preporuku Savjetodavnog odbora, da vlasti treba da nastave sa svojim naporima na podizanju svijesti o poštovanju različitosti i ljudskih prava unutar policijskih snaga je veoma vidljivo u ovom izvještajnom periodu kroz cikluse edukacija koje prolaze sadašnji i budući policijski službenici. Savjet za građansku kontrolu rada policije je u određenoj mjeri osnažio kapacitete i proaktivnije djeluje. Potrebno je istaknuti i napore Etičkog odbora koji prati primjenu policijskog kodeksa koji je znatno aktivniji u posljednje dvije godine i koji kroz svoj preporuke jasno ukazuje na propuste i odgovornost policijskih službenika, kao i načine za poboljšanje rada policije.

ČLAN 7

Članice će obezbijediti poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti.

Ustavom Crne Gore članom 52, jemči se sloboda mirnog okupljanja, bez odobrenja uz prethodnu prijavu nadležnom organu. Sloboda okupljanja se može privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi sprječavanja nereda ili vršenja krivičnih djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine, u skladu sa zakonom. Takođe, u članu 79, proklamuje se da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno- istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja, kao i da osnivaju savjete za zaštitu i unapređenje posebnih prava.

Dodatno, Zakonom o manjinskim pravima i slobodama se definiše u članu 9 da u cilju očuvanja i razvoja nacionalnog ili etničkog identiteta, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života. U finansiranju organizacija ovog člana učestvuje i Crna Gora, u skladu sa materijalnim mogućnostima.

Članom 22, istog zakona, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da se slobodno udružuju, u skladu sa zakonom i načelima međunarodnog prava o slobodi udruživanja. Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na ispoljavanje svojih interesa, djelotvorno učešće u vršenju vlasti i u javnoj kontroli vlasti. Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici mogu, radi ostvarivanja zajedničkih interesa, sarađivati sa vladinim i nevladinim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Zakonom o javnim okupljanjima i javnim priredbama⁸² uređuju se javna okupljanja građana i javne priredbe, način njihovog prijavljivanja, kao i njihovo organizovanje. Istim je propisano da svako ima pravo da organizuje javno okupljanje, bez odobrenja, u skladu sa zakonom i potvrđenim međunarodnim ugovorima. U članu 14 ovlašćuje se organ policije da može privremeno ograničiti slobodu javnog okupljanja ako je to ograničenje nužno u demokratskom društvu radi sprječavanja narušavanja javnog reda i mira, vršenja krivičnih djela, ugrožavanja ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica. Ovo ograničenje prema zakonu mora biti neophodno i srazmjerno svrsi radi koje se preduzima. Učesnici javnog okupljanja ne smiju nositi uniforme, djelove uniformi, odjeću, oznake ili druga obilježja kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, kršenje ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, nacionalnu, rasnu, seksualnu, vjersku ili drugu neravnopravnost, mržnju i netrpeljivost. Policija je ovlašćena da neposredno prije početka

⁸² Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama – “Službeni list Crne Gore”, br. 52/16

javnog okupljanja ili u toku njegovog trajanja, prekine javno okupljanje ako je ono pored ostalog takvog karaktera da se učesnici pozivaju ili podstiču na oružani sukob ili nasilje, kršenje ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu neravnopravnost, mržnju i netrpeljivost. Nepostupanje po nalogima policije u izdavanju naloga kojim se ograničava ili prekida javno okupljanje, odnosno javna priredba podrazumijeva prekršajnu odgovornost.

Članom 32. Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama propisano je da Vlada Crne Gore najmanje jednom godišnje podnosi Izvještaj o primjeni ovog zakona Skupštini Crne Gore, a najkasnije do 31. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

U 2021. godini, broj održanih javnih okupljanja u Crnoj Gori bio je 623. Od ovog broja, prijavljenih okupljanja bilo je 353, neprijavljenih 192 i spontanih 78. Od ukupnog broja policijski službenici Uprave policije su obezbjeđivali 597, što je za 87 javnih okupljanja manje u odnosu na 2020. godinu, kada su obezbjeđivana 684 javna okupljanja. U ovoj godini je prisustvovalo oko 150 hiljada građana.

U 2020. godini, broj održanih javnih okupljanja u Crnoj Gori bio je 684, od čega 144 spontana. Takođe, organizovano je i 182 obezbjeđenja javnih priredbi. Policijski službenici Uprave policije su obezbjeđivali sva javna okupljanja i priredbe. U ovoj godini je prisustvovalo milion i 218 hiljada građana. U ovoj godini su se organizovale tzv. litije u organizaciji Srpske pravoslavne crkve u gotovo svim gradovima u Crnoj Gori koje su bile usmjerene ka ostvarivanju prava na slobodu vjeroispovijesti usljed najave donošenja Zakona o slobodi vjeroispovijesti.

U 2019. godini, policija je izvršila 425 obezbjeđenja javnih okupljanja i 651 obezbjeđenje javnih priredbi. Okupljanjima je prisustvovalo oko 880 hiljada građana. Doneseno je četiri rješenja kojim se ne dozvoljavaju javna okupljanja i priredbe. U navedenom periodu je registrovano jedno okupljanje koje je rezultiralo nasiljem ili neredom (neprijavljeno okupljanje aprila 2019. godine u organizaciji grupe građana „Odupri se“)

U 2018. godini, policijski službenici su izvršili 518 obezbjeđenja javnih okupljanja i 831 obezbjeđenje javnih priredbi. Okupljanjima je prisustvovalo oko 885 hiljada građana. Registrovano je 3 spontana okupljanja, a doneseno je sedam rješenja kojim se ne dozvoljavaju javna okupljanja, te dva kojim se ne dozvoljavaju javne priredbe u skladu sa Zakonom.

ČLAN 8

Članice se obavezuju da priznaju svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da slobodno izražava svoju vjeru ili vjerska uvjerenja i da osniva vjerske institucije, organizacije i udruženja.

Ustav Crne Gore, u članu 46, jemči pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, kao i pravo da promijeni vjeru ili uvjerenje i slobodu da, sâm ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovijedima, običajima ili obredom. Niko nije obavezan da se izjašnjava o svojim vjerskim i drugim uvjerenjima.

U skladu sa ustavnom odredbom, Crna Gora je usvojila Zakon o slobodi vjeroispovijesti 30. decembra 2019. godine, a nakon toga su izvršene izmjene i dopune tog zakona 26. januara 2021. godine.

U ovom zakonu se propisuje da je sloboda misli apsolutna i neprikosnovena, te da je sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti zajemčena Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima ostvaruje se u skladu sa ovim zakonom. Država garantuje nesmetano ostvarivanje slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti.

U članu 3 se navodi da sloboda ispoljavanja vjere ili uvjerenja podliježe samo onim ograničenjima, neophodnim u demokratskom društvu koja su u interesu javne bezbjednosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih, te da mjera ograničenja mora biti srazmjerna legitimnom cilju prethodno navedenog.

Prema ovom zakonu, sloboda vjeroispovijesti ili uvjerenja podrazumijeva pravo svakog da, postupajući po sopstvenoj savjesti, sam ili u zajednici sa drugim, javno ili privatno ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovjedima, običajima, boredom ili na drugi način, pravo da prihvati ili promijeni vjeru ili uvjerenje, slobodu da učestvuje u vjerskoj pouci i nastavi, ili pouci odnosno nastavi koji odgovaraju nečijem uvjerenju, kao i pravo da njeguje i razvija vjersku tradiciju ili tradiciju u skladu sa nečijim uvjerenjem (član 4).

Član 6 ovog zakona, definiše vjersku zajednicu kao dobrovoljno, neprofitno udruženje lica iste vjeroispovijesti koja, javno ili privatno, sami ili u zajednici sa drugima, ispoljavaju svoju vjeru vršenjem vjerskih obreda, propovjedima, molitvom ili običajima. Vjerska zajednica ima svoje vjersko učenje, autonomna vjerska pravila, vjersku organizaciju i vjerske organe. Zajednica uvjerenja, u smislu ovog zakona, je dobrovoljna, neprofitna organizacija koja se osniva radi ostvarivanja određenih zajedničkih ili opštih ciljeva ili interesa koji proizilaze iz zajedničkih uvjerenja.

Registracija i evidencija vjerskih zajednica je propisana članom 18 ovog zakona. Vjerska zajednica koja je u skladu sa ovim zakonom upisana u Jedinstvenu evidenciju vjerskih zajednica kao evidentirana ili kao registrovana vjerska zajednica ima svojstvo pravnog lica. Jedinstvenu evidenciju vjerskih zajednica, čiji sadržaj i način vođenja nadležno ministarstvo, čine:

- knjiga evidentiranih vjerskih zajednica u koju se upisuju postojeće vjerske zajednice i
- knjiga registrovanih vjerskih zajednica u koju se upisuju novoosnovane vjerske zajednice

U skladu sa članom 10 ovog zakona, pojedina pitanja od zajedničkog interesa za Crnu Goru i jednu ili više vjerskih zajednica se mogu urediti ugovorom koji zaključuju Vlada Crne Gore i vjerske zajednice.

Od poslednjem izvještajnog perioda, Crna Gora je uložila značajne napore na formalno regulisanje odnosa države i Srpske pravoslavne crkve. U julu 2022. godine Vlada je usvojila

Vlada je usvojila Predlog usaglašenog teksta Temelnog ugovora između Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve. Takođe, održan je kontinuitet dobre saradnje i posvećenosti na realizaciji tzv. Temelnog ugovora između države Crne Gore i Svete Stolice, Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori i Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori.

Ovim ugovorom se:

- Navodi odvojenost Srpske pravoslavne crkve (SPC) i države Crne Gore;
- SPC se priznaje pravni subjektivitet i kontinuitet od 1219. godine;
- Država Crna Gora garantuje SPC da u njenim objektima državni organi ne mogu preduzimati bezbjednosne mjere bez prethodnog odobrenja nadležnih crkvenih organa;
- SPC se daju javno pravna ovlašćenja;
- Država garantuje SPC nepovredivost svojine i obavezala se da uknjiži i neupisane nepokretnosti u vlasništvu eparhija SPC u Crnoj Gori;
- Pruža mogućnost uvođenja vjeronauke u javnim obrazovnim ustanovama.

Prema Zakonu o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica, član 54, propisuje se da vjerska zajednica može da osniva vjerske škole svih nivoa obrazovanja, osim osnovne škole, koja je po zakonu obavezna. Takođe, navodi se da se Srednje vjerske škole koje izvode javno važeće obrazovne programe, mogu finansirati iz budžeta Crne Gore. Dakle, vjerska škola koja je licencirana, odnosno akreditovana kao obrazovna ustanova, ima pravo na finansiranje iz državnog budžeta, srazmjerno broju učenika, u skladu sa Zakonom.

U toku 2022. godine, osnovane su i sledeće ustanove koje u svom nazivu sadrže „vjerska“:

- Privatna ustanova Srednja vjerska škola - Gimnazija “Sveti Sava” u Podgorici
- Srednja vjerska škola - Gimnazija “Mitropolit hadži Sava Kosanović” u Nikšiću

Osnivač obje ustanove je Mitropolija crnogorsko-primorska, a u obje ustanove će se izvoditi nastava po obrazovnom programu koji važi za opšte gimnazije.

U 2021. godini, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta potpisalo je aneks ugovora o finansiranju Srednje vjerske škole po kojem su, od strane Vlade Crne Gore, Zakonom o budžetu, za ovu namjenu opredijeljena sredstva u iznosu od 500.000 eura.

U odnosu na preporuke Savjetodavnog odbora Okvirne konvencije, kada je u pitanju povraćaj vjerske imovine, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica⁸³ eliminisani su sve članove koji se tiču promjene statusa imovine i ona ostaje u posjedu Srpske pravoslavne crkve. Ukoliko država želi da tu imovinu evidentira kao svoju, može da pokrene parnični sudski proces (član 37), te ukinuta je mogućnost da se imovinski sporovi između države i crkve rješavaju u upravnom postupku (kako je prvobitnom verzijom zakona bilo propisano). Prethodno je Zakonom o slobodi vjeroispovijesti koji je 27. decembra 2019. izglasala 41. Vlada Crne Gore bilo

⁸³ ("Službeni list Crne Gore", br. 008/21 od 26.01.2021),

predviđeno da vjerski objekti i zemljište koji su bili imovina Crne Gore do 1918. godine, a za koje ne postoje dokazi vjerskih zajednica o pravu svojine, prelaze u državnu svojinu.

ČLAN 9

1. Članice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uvjerenja i primanja i davanja informacija i ideja na jeziku manjine, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Članice će osigurati, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.

2. Stav 1. ne sprječava članice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterijuma, za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje kinematografskih preduzeća.

3. Članice neće ometati uspostavljanje i korištenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina. U zakonskim okvirima za radio i televizijske emisije, obezbijediće, koliko god je to moguće a uzimajući u obzir odredbe stava 1, da pripadnici nacionalnih manjina imaju mogućnost uspostavljanja i korištenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.

4. U okviru svojih pravnih sistema, članice će usvojiti adekvatne mjere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju podsticanja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Ustav u članu 47 daje pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način. Pravo na slobodu izražavanja može se ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore. Takođe, u članu 49 Ustavom se jemči sloboda štampe i drugih vidova javnog obavješćavanja. Jemči se pravo da se, bez odobrenja, osnivaju novine i druga sredstva javnog informisanja, uz upis kod nadležnog organa.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 12 propisano je da manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima obezbjeđuje se sloboda informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama. Pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na slobodno osnivanje medija i nesmetan rad zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Nadležni upravni i programski organi medija čiji je osnivač Crna Gora obezbjeđuju odgovarajući broj časova radi emitovanja informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, kao i programske sadržaje koji se

odnose na život, tradiciju i kulturu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i obezbjeđuju finansijska sredstva za finansiranje tih programskih sadržaja. Sadržaji koji se odnose na život, kulturu i identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica emituju se najmanje jednom mjesečno, na službenom jeziku, preko javnih servisa. Crna Gora može, u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, obezbijediti prevođenje (titlovanje) programa sa manjinskih jezika na službeni jezik. Vlada može preduzimati i podsticajne mjere da se u okviru i drugih radio i televizijskih programa obezbijedi emitovanje programskih sadržaja iz stava 3 ovog člana.

U julu 2020. godine donijeti su novi Zakon o medijima i Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore . Pored njih, ključni propis koji reguliše medije je Zakon o elektronskim medijima, a koji bi, radi usklađivanja sa Direktivom 2018/1808 o audiovizuelnim medijskim uslugama koja mijenja i dopunjuje Direktivu 2010/13, trebalo da zamijeni Zakon o audio-vizuelnim medijskim uslugama

Zakonom o medijima se uređuju osnovni principi slobode medija, slobode izražavanja, slobodnog osnivanja medija, javnosti medijskog vlasništva, transparentnosti oglašavanja u medijima, zaštite medijskog pluralizma, prava, obaveze i odgovornosti u informisanju, zaštita posebnih prava, pravo na odgovor i ispravku, čuvanje i pravo uvida u medijski zapis i druga pitanja od značaja za rad medija.

U članu 2 ovog zakon, propisuje se da država obezbjeđuje i jemči slobodu medija, izražavanja i informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama (EU, Savjet Evrope, OUN, OEBS), te obavezuje da se zakon tumači i primjenjuje u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i praksom precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava Postupak izvršavanja odluka Evropskog suda za ljudska prava koji se odnosi na pitanja slobode izražavanja je hitan.

U članu 17, koji se tiče Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija, navodi se da država može obezbijediti dio sredstava iz budžeta Crne Gore u cilju pružanja javnih usluga, radi ostvarivanja Ustavnom i zakon zajamčenih prava za medijske nekomercijalne sadržaje od javnog interesa, na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Dodatno, u članu 20 propisuje se da se sredstva ovog Fonda koriste posebno za porizvodnju i objavljivanje sadržaja koji su značajni za, između ostalog, zaštitu prava i dostojanstva manjinskih naroda i drugih nacionalnih zajednica od diskriminacije, stereotipa i predrasuda; društvenu integraciju ranjivih kategorija društva; promociju kulturne raznolikosti, očuvanja tradicije i identiteta Crne Gore. Propisivanjem ovog člana se u određenoj mjeri obezbjeđuje novi način finansiranja kojim bi se mogla obezbijediti dugoročnija održivost za projekte i programe koji se obraćaju svim nacionalnim manjima. U okviru ovogodišnje raspodjele sredstava Fonda, sredstva su dodijeljena i za dva medija koja se bave izvještavanjem o manjinama, i to: NVO Romska organizacija mladih “Koračajte sa nama“ i Boin-portal - TV Boin koji izvještava na albanskom jeziku. Sjedište redakcije portala Romanet je u Podgorici i sastoji se od četiri stalna člana na čelu sa izvršnim direktorom, glavnim i odgovornim urednikom kao i tri mlada novinara iz romske zajednice uz tendenciju da se poveća broj

novinara. Navedenim se daje doprinos se aktivno regrutuje, zapošljavaju i obučavaju novinari koji pripadaju manjinama, posebno romskoj i egipćanskoj zajednici.

Članom 74 Zakona o elektronskim medijima, propisuje se da su Javni emiteri su dužni da pružaju javne usluge proizvodnje i emitovanja radijskih i/ili televizijskih programa sa informativnim, kulturnim, umjetničkim, obrazovnim, naučnim, dječjim, zabavnim, sportskim i drugim programskim sadržajima, kojima se obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja. Pod javnim uslugama, se u smislu ovog izvještaja, navodi sledeće⁸⁴:

- proizvodnja i emitovanje programa namijenjenih različitim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, osobe sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženi i sl.;
- proizvodnja i emitovanje programa koji izražavaju nacionalni i kulturni identitet Crne Gore i kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- proizvodnja i emitovanje programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na područjima na kojima žive;

Budžetom Crne Gore, po osnovu član 76 ovog zakona, odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za ostvarivanje Ustavom i zakonom zajemčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije, po osnovu programskih sadržaja koji su značajni za ostvarivanje prava na javno informisanje i obavješćavanje građana Crne Gore, ostvarivanje prava pripadnika manjinskih naroda u Crnoj Gori i pripadnika drugih manjinskih nacionalnih zajednica i crnogorskih zajednica u inostranstvu i očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturnog i etničkog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Programski sadržaji na albanskom jeziku i jezicima pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica definišu se Ugovorom o pružanju javnih usluga (član 76a).

Člano 136 ovog zakona, propisano je da se za podsticanje medijskog pluralizma, produkcije komercijalnih televizijskih emitera i neprofitnih emitera i očuvanja raznovrsnosti elektronskih medija u Crnoj Gori, iz dijela prihoda od igara na sreću obezbjeđuju se sredstva u visini i na način koji se utvrđuje posebnim zakonom koji reguliše djelatnost igara na sreću, a koji su posebno značajni za pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, između ostalog.

Zakonom o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore, navodi se da nacionalni javni emiter obavlja djelatnost u skladu sa zakonom, međunarodnim standardima i pravilima u ovoj oblasti. U stavu 2 člana 1, propisuje se da se ovaj zakon tumači u skladu sa Direktivom o audiovizuelnim medijskim uslugama, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i praksom Evropskog suda za ljudska prava.

Članom 2, definiše se djelatnost nacionalnog javnog emitera kao pružanje javnih audiovizuelnih usluga za koje Crna Gora obezbjeđuje nezavisno finansiranje u skladu sa

⁸⁴ Zakon o elektronskim medijima, "Službenom listu CG", br. 46/2010, 40/2011 - drugi zakon, 53/2011, 6/2013 (čl. 2. nije u prečišćenom tekstu), 55/2016, 92/2017 i 82/2020 - drugi zakon.

zakonom, kojima se zadovoljavaju: demokratske, socijalne, kulturne, obrazovne i druge potrebe od javnog interesa svih segmenata crnogorskog društva, obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja, bez obzira na njihovu političku, vjersku, kulturnu, rasnu ili polnu pripadnost.

U skladu sa članom 9 ovog zakona, RTCG je dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji:

- 1) služe kao referentne tačke u pogledu jačanja zajedništva i društvenog integrisanja svih pojedinaca, grupa i zajednica;
- 2) na uravnotežen način, uz odgovarajuću zastupljenost informativnih, kulturnih, obrazovnih, naučnih, sportskih i zabavnih emisija, zadovoljavaju interese javnosti na nacionalnom i lokalnom nivou;
- 3) obezbjeđuju prostor za otvoreno i slobodno izražavanje različitih mišljenja i stavova o pitanjima od javnog interesa;
- 4) su namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama;
- 5) afirmišu i njeguju crnogorski nacionalni i kulturni identitet, kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, evropsko kulturno nasljeđe i kulturnu raznolikost;
- 6) afirmišu crnogorsku kulturnu baštinu, podstiču i njeguju kulturno i umjetničko stvaralaštvo i šire saznanja o drugim kulturama koje su zastupljene u Crnoj Gori;
- 7) odražavaju različite ideje i religijske uvjerenja u društvu, radi jačanja razumijevanja i tolerancije i promovisanja multikulturalnog, multietničkog i multivjerskog karaktera Crne Gore;
- 8) doprinose poštovanju i unapređivanju osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih vrijednosti i institucija, pluralizma ideja, kulture javnog dijaloga, jezičkih standarda, privatnosti i digniteta ličnosti;
- 9) podstiču razvoj i unapređivanje demokratske kulture društva;
- 10) promovišu i podržavaju vrijednosti građanskog društva i prezentuju građansku inicijativu;
- 11) podstiču i promovišu medijsku pismenost;
- 12) nepristrasno, tačno, blagovremeno, razumljivo i uravnoteženo informišu o domaćim i međunarodnim dešavanjima od javnog interesa;
- 13) odražavaju aktuelne životne probleme različitih struktura crnogorskog društva;
- 14) prezentuju i afirmišu istorijske izvore i materijalne dokaze o prošlim vremenima;
- 15) promovišu razvoj Crne Gore i njen ekološki karakter;
- 16) informišu javnost o pitanjima od značaja za zdravlje ljudi i o zaštiti ljudi, imovine, kulturnih dobara i životne sredine;
- 17) obezbjeđuju produkciju i predstavljanje crnogorskih kinematografskih i audiovizuelnih djela;
- 18) u vrijeme predizborne kampanje, u skladu sa posebnim pravilima, obezbjeđuju ravnopravno predstavljanje političkih stranaka, koalicija i pojedinaca.

U skladu sa navedenim, informisanje manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori realizuje se kroz programe nacionalnog javnog servisa, programe lokalnih javnih servisa i programske sadržaje štampanih medija. Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore u skladu sa obavezama koje proističu iz navedenog zakona, dio svog programa posvećuje afirmaciji, zaštiti i razvoju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica kroz emitovanje sadržaja na maternjim jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Televizija Crne Gore u okviru Prvog programa ima Program za manjine sa Redakcijom na albanskom jeziku i Redakcijom za program na ostalim manjinskim jezicima.

U toku 2017. godine Program za manjine koji proizvodi emisije na manjinskim jezicima (albanskom i romskom jeziku), i na službenom jeziku posvijećen manjinama, u potpunosti je ispunio planirane programske sadržaje.

U okviru Redakcije na albanskom jeziku se realizuju sledeći sadržaji:

- “Lajmet” je dnevna informativna emisija na albanskom jeziku koja se bavi informisanjem albanske populacije na maternjem jeziku. Uređivačka politika ove emisije je u saglasnosti sa uređivačkom politikom TVCG sa naglaskom na događaje koji se tiču albanaca u Crnoj Gori i regionu;
- “Mozaiku” je emisija mozaičkog je tipa koja je počela da se emituje 1998. Godine. Emisija se bavi životom Albanaca u Crnoj Gori kroz priloge koje pripremaju novinari iz raznih sfera života, i to: politike, obrazovanja, ekonomije, kulture i sporta. U svakoj emisiji se emituje do 5 priloga različitih formi, od reportaža, hronika, intervjua i razgovora, a koje su kombinovane sa muzičkim spotovima;

U okviru Redakcije za program na ostalim manjinskim jezicima, realizuju se sledeći sadržaji:

- *Savore* je emisija na romskom jeziku koja se emituje svake druge nedjelje. Emisija se prevodi sa službenog na romski ili sa romskog na službeni u zavisnosti od sagovornika. Bavi se životom romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori, promocijom kulture i obrazovanja, a i socialnim statusom ove zajednice
- “Ljudi i vremena” je emisija posvećena portretima znamenitih ličnostima raznih profila koji pripadaju manjinskim narodima u Crnoj Gori.
- “*Mostovi*” koja je posvećena kulturi, istoriji i tradiciji manjinskih naroda u Crnoj Gori

U okviru navedenog na Televiziji Crne Gore realizovano je i :

- Emitovano 259 informativnih emisija “Lajmet” na albanskom jeziku u trajanju od 10 minuta.
- Emitovano je 43 emisije “Mozaiku” na albanskom jeziku u trajanju od 60 minuta. “
- Emitovano je 24 emisije na romskom jeziku “*Savore*” koja se emituje dva puta mjesečno u trajanju od 25 minuta;.
- Emitovano je 43 emisije “*Mostovi*” koja je posvećena kulturi, istoriji i tradiciji manjinskih naroda u Crnoj Gori u trajanju od 40 minuta;
- Emitovano je 5 emisija “*Ljudi i vremena*” u trajanju od 30-40 minuta;

Na Radiju Crne Gore, u toku 2017 godine je realizovano i:

- Emitovano 215 radijskih emisija “Lajmet e mengjesit“ (Jutarnje vijesti)
- Emitovano 265 radijskih emisija “Ditari” (Dnevnik na albanskom)
- Emitovano 52 radijskih emisija “Ne fund te javes” (Na kraju nedjelje)
- Emitovano 20 radijskih emisija na romskom jeziku

U toku 2018. godine, na Televiziji Crne Gore realizovano je i :

- Emitovano 365 informativnih emisija “Lajmet” na albanskom jeziku u trajanju od 10 minuta.
- Emitovano je 45 emisije “Mozaiku” na albanskom jeziku u trajanju od 60 minuta. “
- Emitovano je 20 emisije na romskom jeziku “*Savore*” koja se emituje dva puta mjesečno u trajanju od 25 minuta;.
- Emitovano je 45 emisije “*Mostovi*” koja je posvećena kulturi, istoriji i tradiciji manjinskih naroda u Crnoj Gori u trajanju od 40 minuta;

Na Radiju Crne Gore, u toku 2018 godine je realizovano i:

- Emitovano 215 radijskih emisija “Lajmet e mengjesit“ (Jutarnje vijesti)
- Emitovano 265 radijskih emisija “Ditari” (Dnevnik na albanskom)
- Emitovano 52 radijskih emisija “Ne fund te javes” (Na kraju nedjelje)
- Emitovano 24 radijskih emisija na romskom jeziku

RTCG je redovna emitovala programsku šemu koja se odnosi na manjinske narode i druge manjinske nacionalne zajednice i u 2019. godini, sa proširenim i sadržajnim programima.

U okviru navedenog na Televiziji Crne Gore realizovano je i :

- Emitovano 365 informativnih emisija “Lajmet” na albanskom jeziku u trajanju od 10 minuta.
- Emitovano je 45 emisije “Mozaiku” na albanskom jeziku u trajanju od 60 minuta. “
- Emitovano je 20 emisije na romskom jeziku “*Savore*” koja se emituje dva puta mjesečno u trajanju od 25 minuta;.
- Emitovano je 45 emisije “*Mostovi*” koja je posvećena kulturi, istoriji i tradiciji manjinskih naroda u Crnoj Gori u trajanju od 40 minuta;

Na Radiju Crne Gore, u toku 2019. godine je realizovano i:

- Emitovano 215 radijskih emisija “Lajmet e mengjesit“ (Jutarnje vijesti)
- Emitovano 265 radijskih emisija “Ditari” (Dnevnik na albanskom)
- Emitovano 52 radijskih emisija “Ne fund te javes” (Na kraju nedjelje)
- Emitovano 24 radijskih emisija na romskom jeziku

U 2020. godini, programska šema posvećena manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama je realizovano u manjem obimu od planiranog usljed pandemije korona virusa, posebno imajući u vidu potpunu izolaciju Opštine Tuzi u martu i aprilu, s obzirom da većina članova Redakcije na albanskom dolazi iz ove opštine. Emisije na albanskom i romskom u Radiju CG emitovale redovno, jer su rađene iz improvizovanog studija jednog člana redakcije radija - redakcije na albanskom jeziku

U okviru navedenog na Televiziji Crne Gore realizovano je i :

- Emitovano 345 informativnih emisija “Lajmet” na albanskom jeziku u trajanju od 10 minuta.
- Emitovano je 41 emisije “Mozaiku” na albanskom jeziku u trajanju od 60 minuta. “
- Emitovano je 13 emisije na romskom jeziku “*Savore*” koja se emituje dva puta mjesečno u trajanju od 25 minuta;
- Emitovano je 35 emisije “*Mostovi*” koja je posvećena kulturi, istoriji i tradiciji manjinskih naroda u Crnoj Gori u trajanju od 40 minuta;
- Emitovana je jedna novogodišnja emisija na albanskom jeziku u trajanju od 90 minuta

Na Radiju Crne Gore, u toku 2020. godine je realizovano i:

- Emitovano 215 radijskih emisija “Lajmet e mengjesit“ (Jutarnje vijesti)
- Emitovano 265 radijskih emisija “Ditari” (Dnevnik na albanskom)
- Emitovano 52 radijskih emisija “Ne fund te javes” (Na kraju nedjelje)
- Emitovano 24 radijskih emisija na romskom jeziku

Veliki je lokalnih javnih i komercijalnih emitera koji realizuju i emituju program na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U nastavku se nalazi pregled istih:

Radio Bar i Opština Bar imaju potpisan Ugovor o pružanju javnih usluga tj. ugovoreni programi u okviru kojih se emituje i emisija na albanskom jeziku, svakog radnog dana u trajanju od 45 minuta od 1982. godine. Emisija sadrži informacije i teme od značaja za ljude sa područja opštine Bar i Crne Gore koji govore tim jezikom. Pored informacija, izvještaja i reportaža, emisiju karakteriše kvalitetna muzika, što je čini veoma slušanom ne samo u Baru, nego i u Ulcinju, Podgorici i Malesiji.

Emisija na albanskom jeziku emituje se godinama u ustaljenom terminu – u 18h, a njen rad prati Komisija koju je imenovao Savjet Radio Bara.

Lokalni javni emiter Radio Kotor je tokom 2020. i 2021. godine u svojim redovnim dnevnim informativnim emisijama (Vijesti i Kotorska hronika) i tematskim emisijama (Multikultura – emisija posvećena nacionalnim manjinama, i Katareo – emisija posvećena dešavanjima u oblasti kulture), ali i posredstvom portala radiokotor.info, ispratio sve aktuelne događaje koji se odnose na kulturu, tradiciju i istoriju življenja hrvatske nacionalne manjine na području Boke Kotorske i opštine Kotor. Radio Kotor prenosi sve informacije, i saopštenja o djelovanju Hrvatskog građanskog društva i Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore, s posebnim akcentom na glasilo Hrvata Crne Gore „Hrvatski glasnik“, koji izlazi mjesečno. Posredstvom portala radiokotor.info predstavlja se sadržaj časopisa „Hrvatski glasnik“. Tokom 2020. i 2021. godine predstavljeni su svi brojevi i u radijskom programu, u okviru jutarnjeg programa (jutarnji magazin “Grad” – aktuelni prilozi), kao i u centralnoj informativnoj emisiji Radio Kotora “Kotorska hronika”. Dodatno, posredstvom sajta www.radiokotor.info predstavljeni su i promovišu se kulturno-istorijska posebnost i etnički identitet Hrvata, kao najbrojnije manjine na našem području, slikom i riječju, a u polučasovnoj emisiji “Katareo” (jednom sedmično),

koja prati dešavanja u oblasti kulture, emituju se aktuelni prilozi o svim dešavanjima i svečanostima održanim u prethodnoj nedjelji, poput svečane proslave Sv. Tripuna, zaštitnika grada Kotora, Tripundanske večeri itd.

Radio Kotor je tokom 2020. i 2021. godine informisao javnost o značajnim i aktuelnim temama važnim za život hrvatske zajednice u Crnoj Gori: političkim (objave saopštenja političkih partija Hrvatska građanska inicijativa i Hrvatska reformska stranka tokom parlamentarnih i lokalnih izbora, održanih u Crnoj Gori 30.08.2020. godine, kao i o privrednim, društvenim, kulturnim, istorijskim temama.

Značajno je pomenuti uspješnu saradnju Radio Kotora i radija hrvatske nacionalne manjine Radio Dux, što doprinosi sveobuhvatnom informisanju građana opštine Kotor, budući da se kroz razmjenu dobrih praksi i kreacija u domenu izvještavanja, odnosno saradnje između naših medijskih kuća, jača svijest o potrebi povezivanja aktivnog evropskog građanstva, a razmjenom informacija i iskustava, na najbolji način i iznova se uspostavljaju nove vrijednosti, neprekidno kreira princip zajedništva, promovišući poruke i ideje o važnosti suživota i sklada, uspostavljajući kulturu tolerancije i dijaloga kao osnov za društveno-odgovorno promišljanje i postupanje u duhu evropeizma.

Programski cilj emisije Multikultura, posvećene nacionalnim manjinama, je da doprinosi razumijevanju građana i koncepta različitosti u zajedništvu Evropske unije, njene istorije i raznolikosti, da podrži evropsko građanstvo, te da poboljša uslove za građansko i demokratsko učešće u Evropskoj uniji.

Prema programskoj šemi Radio Kotora, emisija Multikultura, posvećena nacionalnim manjinama, realizuje se u okviru zimske programske šeme, jednom mjesčno (premijera+repriza), što znači da se tokom godine realizuje ukupno 6 emisija, u trajanju od 30 minuta, uz objavu sadržaja emisije i na sajtu Radio Kotora. Urednice emisije Multikultura su Sanja Čavor i Jelena Kljajević. Emisije "Multikultura" realizovane u 2020. godini:

- 1) Gost januarskog izdanja "Multikulture" Đorđe Đoko Begu - dugogodišnji ljeričar folklornog ansambla "Lindo" i član klape "Maestral" (emisija realizovana 25.01.2020. godine. Urednica ovog izdanja emisije bila je Sanja Čavor.
- 2) Gošća emisije "Multikultura" 29. februara bila je predsjednica Hrvatskog građanskog društva Crne Gore Rafaela Pina Lazarević. Februarsko izdanje emisije pripremila je Jelena Kljajević
- 3) Gošća septembarskog izdanja emisije "Multikultura" bila je predsjednica Hrvatske kulturne udruge "Staduni od kulture", profesorica klapskog pjevanja Nada Griner Baldić. U okviru emisije govorilo se o Festivalu zabavne pjesme "Glas Boke", koji se nakon dužeg vremena održao ponovo u našem gradu, ispred kafane "Dojmi". Urednica ovog izdanja emisije bila je Sanja Čavor (Emisija je realizovana 26. 09.2020. godine).
- 4) Predsjednik Hrvatskog društva likovnih umjetnika Istre Milan Marin i sekretar Saveza Crnogoraca Hrvatske i Zajednice Crnogoraca Istarske županije Ljubo Radović bili su gosti emisije "Multikultura" 31. oktobra. Podsjetimo, prethodno je u Kotoru predstavljena izložba četrnaest umjetnika – članova HDLU-a Istre pod nazivom "Don't be afraid". Oktobarsko izdanje emisije uredila je Jelena Kljajević.
- 5) Gošća novembarskog izdanja emisije "Multikultura", bila je voditeljica projekta "Youth Drive" Lucija Kvesić iz Nevladinog udruženja "Eko ZH" (Široki Brijeg).

Projekat je predstavljen u hotelu “Cattaro” u Starom gradu, a cilj je bio da se zajedničkim aktivnostima partnera poboljšaju upravljanje i energetska efikasnost lokalnih vodovodnih sistema, kao i sistema za upravljanje otpadnim vodama i čvrstim otpadom. Ovo izdanje emisije pripremila je Sanja Čavor (Emisija je realizovana 28.11.2020. godine).

- 6) Gost emisije “Multikultura” 27. decembra od 20 sati i 30 minuta bio je direktor Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina (CEKUM) sa sjedištem u Podgorici Salko Luboder.. Decembarsko izdanje emisije pripremila je Jelena Kljajević.

Tokom 2020. godine nisu realizovane 3 emisije Multikultura (martovsko, aprilsko i majsko izdanje), budući da je u tom periodu, zbog izbijanja epidemije korona virusom, primjenjivana Privremena programska šema Radio Kotora, uslijed specifičnih i novih, neistraženih i neizvjesnih okolnosti koje su zadesile svijet i u kojima se život odvijao po pravilima neke sasvim nove realnosti.

Ostale emisije i programski sadržaji realizovani u 2021. godini koji su posvećeni nacionalnim manjinama u Crnoj Gori

1. Gosti emisije “Nedjeljni razgovor” Radio Kotora bili su glavna urednica časopisa “Boka kotorska” Martina Saulačić Lompar i član uredništva Andro Saulačić. Obrađivali smo teme o kulturi, običajima, istoriji, legendama i ličnostima koje žive u našem gradu. Posebno smo se osvrnuli na tekst o *quintani* srednjovjekovnoj viteškoj igri koja se u prošlosti odigravala u Kotoru. (Datum emitovanja emisije je 17.01.2021.)
2. Na Svjetski dan pozorišta, 27.03. 2021. godine, u Domu kulture “Josip Marković” u Donjoj Lastvi (Tivat) Amatersko kazalište Hrvatskog nacionalnog vijeća iniciralo je i omogućilo postavljanje oslikanih panoa (autorica Dijana Milošević), koji oslikanim prikazom otoka Gospe od škripjela i crkve Sveti Roko (Donja Lastva), simbolizuju tradicionalne elemente kulture Hrvata ovog područja. Uz nove scenske elemente, Amatersko kazalište Hrvatskog nacionalnog vijeća organizovalo je i zajedničko gledanje predstava amaterskih kazališta iz zemalja regiona. Na sajtu radiokotor.info objavljeni su linkovi za pristup predstavama.
3. Na sajtu Radio Kotora, kao i u programu, 16. 06. 2021. godine, objavljeno je saopštenje Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore u kojem se navodi da je Zvonimir Deković ponovo izabran za predsjednika.
4. Povodom 8. aprila Međunarodnog dana Roma, gost našeg programa bio je Samir Jaha iz hercegnovske Nevladine organizacije “Mladi Romi”, s ciljem da se obilježi i ukaže na značaj romske kulture, istorije i jezika. (Gostovanje je upriličeno u okviru jutarnjeg magazina “Grad” 08.04.2021. godine).
5. Na sajtu radiokotor.info i u programu najavljena je izložba u tehnici kolaža, kulturno-edukativni projekat “Putevima bokeljskih Hrvata”, koja je otvorena 16.07.2021. godine u Porto Montenegro u Tivtu, dok je u Zagrebu bila izložena na jesen. Ovo je nastavak dugogodišnjeg projekta koji spaja dvije države i dva naroda, a ujedno radi na očuvanju bogate kulturne baštine bokeljskih Hrvata, navodi se u najavi ove izložbe. Izložba “Putevima bokeljskih Hrvata” otvorena je 17.07.2021. godine.

6. "Muzika u svitanje" u Gornjo Lastvi, 31. jula, u organizaciji KZU "Napredak" - koncert najavljen putem sajta Radio Kotora 28.07.2021.
7. "Omaž Danteu" na Prčanju iz vizure dr Antuna Sbutega, održan 28.07.2021. Partneri programa na Prčanju su bili Ambasada Republike Italije u Crnoj Gori i Italijanski institut za kulturu u Bogradu. (Prateći program KotorArta).
8. Jazz koncert u Gornjoj Lastvi – saopštenje KZU "Napredak" Gornja Lastva, najavljen na sajtu Radio Kotora 14.08.2021. godine.
9. "Priče sa Prčanja" – trajno sačuvana sjećanja bokeljske mladosti Željka Brguljana – promocija knjige održana 26.08.2021. godine.
10. Predstavljena monografija "Pod okriljem Svetog Nikole i Svetog Vlaha: Pomorsko pravo u Kotoru i Dubrovniku po odredbama njihovih statuta", 27.08.2021. godine, na sajtu Radio Kotora.
11. Putem sajta i programa Radio Kotora 01.09.2021. godine, najavljeno predstavljanje monografije "Lekcionar i Pontifikat Kotorske biskupije iz 1166. godine, autorke Lenke Blehove Čelebić.
12. Promocija monografije "Grbovnik Boke Kotorske", autora Leonida Kampea, održana u Pomorskom muzeju Crne Gore 02.09.2021. godine. Monografija je obuhvatila cjelokupnu heraldičku baštinu Boke kotorske sa Budvom, od nastanka prvih porodočnih grbova u 13. i 14. vijeku, do posljednjih grbova nastalih u 19. vijeku.
13. Otvorena izložba slovenačkog dizajna "The Future of Living" 11.09.2021.godine– organizatori su Ambasada Slovenije u Podgorici, Udruženje za odgovorni i održivi razvoj opštine Kotor i Opštinska javna ustanova "Muzeji" Kotor. Objavljeno na sajtu i u programu Radio Kotora.
14. Poziv za upis u Amatersko kazalište HNV-a, objavljen na sajtu i u programu Radio Kotora 20.09.2021. god.
15. Promocija dvije antologije savremene crnogorske i hrvatske poezije, saopštenje HNV-a. Promocija je održana u Donjoj Lastvi u Hrvatskoj knjižnici "Ljudevit Gaj" u Domu kulture "Josip Marković".Najava promocije objavljena je na sjatu i u programu Radio Kotora 23.09. 2021. godine.
16. Najava promocije likovne monografije bokeške sikarke Vesne Šojat, koja je u organizaciji Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti upriličena 27.09.2021. godine u palati Matice Hrvatske u Zagrebu. Obavljeno na sajtu i u programu Radio Kotora 24.09.2021. godine.
17. Izložba Lav sv. Marka – simbol serenissime na Krku, održana u okviru manifestacije "Štorija u galiji Cristo Ressussitato", u sklopu programa međunarodne kulturne saradnje koju već deset godina zajednički sprovode gradovi Krk (Centra za kulturu grada Krka) i Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru. Izložba je otvorena od 08. do 22.10.2021. godine u Galeriji Decumanus na Krku, a najavljena je i popraćena izvještajem organizatora putem sajta i programa Radio Kotora.
18. U Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru, 18.10.2021.godine otvorena je izložba fotografija "Da s neba zemlji čudo pokaže – Italija u očima Marka Korsa", povodom XXI izdanja "Sedmice italijanskog jezika u svijetu", koja je u 2021. godini, posvećena Danteu Aligijeriju, a u organizaciji Ambasade Republike Italije u Podgorici i Zajednice Italijana u Crnoj Gori. Najavljeno i popraćeno putem sajta i programa Radio Kotora.

19. Treći broj lista “Boka kotorska”- glasilo Hrvata Boke kotorske, predstavljen je na sajtu Radio Kotor 22.10.2021. godine. Izdavač je Centar za evropske jezike “Lingua”- Kotor i NU “Boka kotorska”.
20. Putem sajta Radio Kotor 04.11.2021. godine najavljena izložba “Bokeljski Hrvati”, u okviru projekta “Putevima bokeljskih Hrvata”, koja je u galeriji “Klovićevi dvori” u Zagrebu, bila otvorena od 04. do 14.11.2021. god.
21. Objavljeno saopštenje HNV-a o podršci hrvatskoj biblioteci “Ljudevit Gaj” u tivatskoj Donjoj Lastvi, kao i najavljeno predstavljanje knjige “Priče sa Prčanja”, autora Željka Brguljana, 8. novembra u Matici Hrvatske u Zagrebu.
22. Tokom 2021. godine predstavljeni su svi štampani brojevi Hrvatskog glasnika, glasila Hrvata Crne Gore.

Radio DUX je jedini elektronski medij na hrvatskome jeziku u Crnoj Gori. Radio Dux je osnovala hrvatska nacionalna zajednica za potrebe očuvanje hrvatskoga jezika i kulture, kao identitetske odrednice hrvatskoga naroda u Boki Kotorskoj i Crnoj Gori.

Lokalni javni emiter Radio televizija Rožaje pruža javne usluge kod određenih programa i emisija na albanskom jeziku prema utvrđenom planu i programu i to:

- Po ustaljenoj šemi i programu emituje se svakog radnog dana na radio i televiziji informativni program na albanskom jeziku.
- Dva puta mjesečno se prikazuje emisija pod nazivom “30 minuta albanskim ulicama”.
- Takođe, na TV svakodnevno se emituje albanska muzika prije i poslije podne u trajanju od po 30 minuta.

Lokalni javni emiter Radio Tivat u okviru programa emituje emisije posvećene pripadnicima RE populacije „Trag duše - Drom ko ilo“ na mjesečnom nivou. Novinar ove ustanove, čiji je osnivač Opština Tivat, prisustvovao je jednodnevnom seminaru o senzibilnijem izještavanju o romskoj i egipćanskoj populaciji u borbi protiv anticiganizma.

Radio Gusinje od svog osnivanja emituje i program na albanskom jeziku. Program na albanskom jeziku se emituje svakog dana po dva sata. U okviru tog vremena emituju se emisije informativnog, sportskog, kulturnog i muzičkog karaktera.

TV Teuta emituje 80% programa na albanskom jeziku i 20% na crnogorskom jeziku. Od glavnog značaja njihovog programa je zaštita nacionalne i jezičke specifičnosti albanske nacionalne zajednice, čime se građanima omogućava informisanje na maternjem jeziku. TV Teuta je u svojim aktivnostima bila partner i saradnik mnogim vladinim i nevladinim organizacijama i institucijama, a važno je spomenuti da je TV Teuta konstantan pokrovitelj brojnih događaja u Ulcinju i okolini kao medijski sponzor.

Radio Glas Plava je počeo sa radom 1998. godine, a program na albanskom jeziku emituje se ponedjeljkom, srijedom i petkom. Emisije su različitog karaktera: istorijske, zabavne, emisije o očuvanju kulture manjinskih naroda.

TV BOIN je jedina televizija u Opštini Tuzi čiji je cilj informisanje građana albanske populacije u Crnoj Gori o svim sferama društveno-političkog života u Crnoj Gori. Televizija Boin emitovanje programa počinje u 9 sati sa jutarnjim programom nastavljajući raznim edukativnim i informativnim programima do ponoći. TV Boin je medij koji svoj kompletan program emituje na albanskom jeziku, tako da jedominantno orijentisan ka gledalistu albanskog jezika. Opština Tuzi je izdvojila poseban fond za ovu televiziju, s obzirom na njen značaj za ovu opštinu.

Radio Herceg Novi emituje emisiju posvećena položaju RE populacije duže od decenije emituje. Emisija je na programu dva puta mjesečno. Sadržaj je posvećen aktuelnostima, problemima koje su vezane za RE populaciju, pored navedene emisije, uvijek se govori i u centralnim informativnim emisijama. U emisijama se govori o položaju RE populacije u Crnoj Gori, ali i u Herceg Novom. Teme su posvećene obrazovanju, stanovanju, kulturi, zapošljavanju, zdravstvenom i socijalnom položaju. Tokom decenije trajanja u dva navrata sa prekidima emisiju je vodio pripadnik romske populacije.

Romanet je prvi romski portal u Crnoj Gori koji je pokrenut od strane obrazovanih Roma i Romkinja sa ciljem da objektivno i tačno informiše o svakodnevnim dešavanjima u zemlji i svijetu o najznačajnijim temama sa posebnim fokusom u sferi života romske zajednice. Romanet je pokrenut u novembru 2017. godine pod nazivom Romalitika. U septembru 2019. godine je redizajniran i preimenovan u novi naziv Romanet. Osnivač portala je Romska organizacija mladih „Koračajte sa nama – Phiren Amenca“ na čelu sa prvim romskim TV urednikom i voditeljem u Crnoj Gori, autorom emisije „U lavirintu“. Redakcija portala Romanet osim na crnogorskom jeziku, objavljuje sadržaje na romskom jeziku. Pored svakodnevnih tema Romanet promovise i pozitivne primjere iz romske zajednice sa ciljem da se utiče na suzbijanje predrasuda i stereotipa o ovoj zajednici.

U okviru informisanja pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica putem štampanih medija u Crnoj Gori Savjet Muslimana izdaje časopis „Glas Mrkojevića“, Savjet je objavio časopisa „Revija Muslimana Crne Gore“. Takođe, Savjet je pokrovitelj publikacija knjige Zvezdana Folića „Istorija Muslimana CG“, knjige Senada Karađuzovića „Metak od trešnjine koštice“, prevoda sa njemačkog jezika knjige pod nazivom „Ahmed Džavid paša o Albaniji i Crnoj Gori“, knjige „Ekonomija u Islamu“ i sl.

Na osnovu člana 82 stav 1 tačka 3 Ustava Crne Gore i člana 3 stav 2 Zakona o medijima, Skupština Crne Gore je na sedmoj sjednici drugog redovnog (jesenjeg) zasjedanja, dana 27. decembra. 2014.godine donijela Odluku o izdavanju i finansiranju javnog glasila, nedeljnika na albanskom jeziku „Koha Javore“. Godišnji budžet nedeljnika „Koha Javore je 100.000 eura. Od 2018. do 2022. godine, nedeljnik je redovno izlazio i u 2018. godini je objavljeno 50 brojeva, u 2019. godini 47 brojeva, u 2020. godini 49 brojeva, kao i u 2021. godini.

U cilju očuvanja i unapređenja kulturnog identiteta, kao jednog od najvažnijeg prava manjina, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava tokom izvještajnog perioda. godine nastavilo je publikovanje propisa kao i druge literature koja se tiče manjinskih naroda i drugih manjinskih

nacionalnih zajednica na manjinskim jezicima. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama* kao i *Zakona o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola* su prevedeni na albanski jezik.

ČLAN 10

1. Članice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na korištenje, slobodno i bez ometanja, svog jezika, privatno i javno, usmeno i pisano.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ukoliko ti pripadnici to zatraže i kada taj zahtjev odgovara stvarnoj potrebi, članice će nastojati da osiguraju, koliko je to moguće, uslove koji bi omogućili da se jezik manjine koristi u odnosima između tih pripadnika i organa uprave.

3. Članice se obavezuju da garantuju pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude odmah obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv nje ili njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć prevodioca.

Ustav u članu 13, propisuje da je službeni jezik u Crnoj Gori crnogorski jezik, te da su u službenoj upotrebi i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik. Ćirilčno i latinično pismo su ravnopravni.

Posebnim-manjinskim pravima, članom 79 Ustava Crne Gore, zajemčena su prava i slobode koja se mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima a tiču se, između ostalog, i na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi; na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama i da nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu organiz lokalne samouprave, državni i sudski organi vode postupak i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; da sopstveno ime i prezime upisuju na svom jeziku i pismu u službenim ispravama; da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; te da se informišu na svom jeziku.

Jednim brojem procesnih zakona, kao i posebnim zakonom o manjinskim pravima i slobodama uređen je način ostvarivanja ovog prava.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 10, propisuje se da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da na slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena svoje djece, kao i pravo na upisivanje imena u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i pismu. Dalje, članom 11, navodi se da pripadnici manjinskih

naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na upotrebu svog jezika i pisma. U jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili najmanje 5% stanovništva, prema rezultatima dva posljednja uzastopna popisa, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Pod službenom upotrebom jezika naročito se podrazumijeva korišćenje jezika u upravnom i sudskom postupku i vođenju upravnog i sudskog postupka, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službenih evidencija, na glasačkom listiću i drugom izbornom materijalu i u radu predstavničkih tijela. Dodatno, na teritorijama lokalne samouprave, gdje pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili najmanje 5% stanovništva prema rezultatima dva posljednja uzastopna popisa, imena organa koji vrše javna ovlašćena, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju se na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Shodno svojoj ugovorenoj obavezi Crna Gora je donošenjem i unapređenjem postojećih zakona stvorila uslove za realizaciju obaveza utvrđenih okvirnom konvencijom.

Kada su u pitanju procesni zakoni, postoji niz odredbi o pravu na upotrebu jezika, odnosno jezika u službenoj upotrebi. U tom smislu neophodno je navesti Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o parničnom postupku i Zakon o upravnom postupku koji sadrže niz odredbi i procesnih garancija koje se vezuju za upotrebu jezika u postupku.

Zakonik o krivičnom postupku⁸⁵, u članu 7, propisuje da u sudu na čijem području značajan do stanovništva čine pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u službenoj upotrebi u krivičnom postupku je i njihov jezik, u skladu sa zakonom, pored službenog crnogorskog jezika. Iako se krivični postupak vodi na crnogorskom jeziku, stanke, svjedoci i druga lica koja učestvuju u postupku imaju pravo da u postupku upotrebljavaju svoj jezik ili jezik koji razumiju. Ako se postupak ne vodi na jeziku nekog od tih lica, obezbijediće se prevođenje iskaza, isprava i drugog pisanog dokaznog materijala. O pravu na prevođenje poučiće se navedena lica koja se mogu odreći tog prava ako znaju jezik na kojem se vodi postupak, a u zapisniku će se zabilježiti da je data pouka i izjava učesnika u postupku. (član 8) Dodatno, u članu 9 navodi se da se tužbe, žalbe i drugi podnesci upućuju sudu na crnogorskom jeziku. Lice koje je lišeno slobode može upućivati na svom jeziku ili jeziku koji razumije. Ako je u sudu u službenoj upotrebi i jezik manjine, sud će na to jeziku dostavljati duska pismena licima koja su pripadnici te manjine, a koja su se u postupku služila tim jezikom. Okrivljenom koji je u pritvoru, na izdržavanju kazne ili u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se izvršava mjera bezbjednosti dostaviće se i prevod tužbe, žalbe i drugih podnesaka, kao i poziva, odluke i drugih pismena na jeziku kojim se služi u postupku.

⁸⁵ "Službeni list Crne Gore", br. 057/09 od 18.08.2009, 049/10 od 13.08.2010, 047/14 od 07.11.2014, 002/15 od 16.01.2015, 035/15 od 07.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 028/18 od 27.04.2018, dostupno na <https://wapi.gov.me/download-preview/a1a42830-9a42-45d4-b519-64bc53300bd5?version=1.0>

U članu 10 ovog zakona, propisuje se da ako je pismeno sastavljeno na jeziku manjine, a upućuje se sudu u kojem taj jezik nije u službenoj dužnosti, priložiće se prevod na crnogorskom jeziku.

Zakonom o parničnim postupku⁸⁶, u članu 7, navodi se da se parnični postupak vodi na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu, a stranke i drugi učesnici u postupku koji ne razumiju ili ne govore jezikom koji je u službenoj upotrebi imaju pravo da se služe svojim jezikom ili jezikom koji razumiju. Sud je u skladu sa članom 99 ovog zakona dužan da, ukoliko se postupak ne vodi na jeziku stranke, odnosno drugih učesnika u postupku, na njihov zahtjev, obezbijediti prevođenje na njihov jezik ili jezik koji razumiju, svih podnesaka i pismenih dokaza, kao i onoga što se na ročištu iznosi. U stavu 3 istog člana navedena je obaveza o pravnoj pouci o pravu da usmeni postupak pred sudom prate na svom jeziku posredstvom tumača. U zapisniku se vrši zabilježba date pouke. Prevođenje obavlja tumač. Troškove prevođenja koji nastaju primjenom ovog zakonika o pravu stranaka, svjednoka i drugih lica koja učestvuju u postupku na upotrebu svoj jezika pokrivaju se od strane suda.

Članom 100, propisuje se obaveza da ako je u sudu u službenoj dužnosti i neki od jezika nacionalnih manjina, sud će na tom jeziku da dostavi i sudska pismena onim strankama i učesnicima u postupku koji su pripadnici te nacionalne manjine i u postupke se služe tim jezikom. Takođe, stranke i drugi učesnici u postupku mogu upućivati svoje podneske i na jezik nacionalnih manjina koji nije u službenoj upotrebi u sudu, ako je to u skladu sa zakonom. Troškovi prevođenja na jezik nacionalnih manjina, koji nastaju primjenom odredaba Ustava i ovog zakona o pravu pripadnika nacionalnih manjina na upotrebu svog jezika padaju na teret sredstava sudova. Članom 241 ovog zakona, navodi se da se svjedok koji ne zna jezik na kome se vodi postupak saslušaće se preko tumača.

Zakonom o upravnom postupku⁸⁷, u članu 9, propisuje se da ako stranka, odnosno drugi učesnik u upravnom postupku ne razumije crnogorski jezik, javnopravni organ je dužan da u upravnom postupku obezbijedi prevođenje toka postupka na njihov jezik ili jezik koji razumiju, kao i dostavljanje poziva i drugih pismena na njihovom jeziku i pismu.

Krivični zakonik Crne Gore⁸⁸ propisana je povreda upotrebe jezika i pisma. Naime, članom 158, navodi se da ko suprotno propisima o upotrebi jezika i pisma naroda ili pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica koja žive u Crnoj Gori uskrati ili

⁸⁶ "Službeni list Republike Crne Gore", br. 022/04 od 02.04.2004, 028/05 od 05.05.2005, 076/06 od 12.12.2006, Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 047/15 od 18.08.2015, 048/15 od 21.08.2015, 051/17 od 03.08.2017, 075/17 od 09.11.2017, dostupno na <https://wapi.gov.me/download-preview/9c88f87f-7afd-4131-9d79-8a34ba8e60eb?version=1.0>

⁸⁷ Zakon o upravnom postupku ("Službeni list Crne Gore", br. 056/14 od 24.12.2014, 020/15 od 24.04.2015, 040/16 od 30.06.2016, 037/17 od 14.06.2017), dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/a1a122ef-013c-4b53-9ffc-0718d16b4d99>

⁸⁸ Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list Crne Gore", br. 040/08 od 27.06.2008, 025/10 od 05.05.2010, 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 064/11 od 29.12.2011, 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 014/15 od 26.03.2015, 042/15 od 29.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 044/17 od 06.07.2017, 049/18 od 17.07.2018, 003/20 od 23.01.2020, dostupno na <https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Krivicni-zakonik-Crne-Gore.doc.pdf>

ograniči građaninu pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćanju organima ili organizacijama upotrijebi jezik ili pismo kojim se služi, kazniće se zatvorom do jedne godine.

Shodno Poslovniku Skupštine Crne Gore⁸⁹, poslanik čiji jezik nije službeni jezik u Crnoj Gori ima pravo da na sjednici Skupštine govori na svom jeziku, s tim što je dužan da, ukoliko želi da koristi to pravo, o tome blagovremeno obavijesti generalnog sekretara Skupštine, kako bi se obezbijedio prevod na službeni jezik.

Kada se govori o lokalnom nivou opštine su u obavezi da obezbjeđuju uslove za zaštitu i unapređenje manjinskih prava u skladu sa Ustavom, zakonom i potvrđenim ugovorima, prema Zakonu o lokalnoj samoupravi⁹⁰ (član 11). Članom 168 istog zakona, propisuje se da program javne rasprave u opštinama gdje većinu ili značajan dio stanovništva čine predstavnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sadrži i način obezbjeđivanja učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na njihovom jeziku. U članu 95, zabranjuje se lokalnim službenicima odnosno namještenicima da u obavljanju svojih poslova vrši diskriminaciju, između ostalog, po osnovu jezika.

Skupština Glavnog grada - Podgorice, na sjednici održanoj 18. februara 2019. godine, donijela je Statut Glavnog grada⁹¹, kojim se, u članu 47, propisuje da odbornik čiji jezik nije službeni jezik u Crnoj Gori ima pravo da na sjednici Skupštine govori na svom jeziku, ali da prethodno mora obavijesti sekretara Skupštine radi obezbjeđivanja prevoda. Članom 163 statuta, navodi se da se peticija, predlog i građanska žalba mogu bit podnešeni, između ostalog, u slučaju da Glavni grad ne obezbijedi zaštitu manjinskih prava i sloboda.

U Ulcinju, gdje je većinsko stanovništvo albansko, Statutom opštine Ulcinj donesenog 28. oktobra 2019. godine u članu 10 navodi se da su crnogorski i albanski jezik i pismo u ravnopravnoj službenoj upotrebi. Dalje, članom 11, propisuje se da organi opštine, organi lokalne uprave, javnih ustanova i preduzeća čiji je osnivač opština Ulicnj, su obavezni da obezbijede korišćenje jezika i pisma iz prethodnog člana u upravnom i sudskom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, svih akata vezanih za izbornu pravo, izražavanje, čuvanje, njegovanje i razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti u skladu sa Zakonom. Imena organa koja vrše javna ovlašćenja, naziv opštine, naziv naseljenih mjesta, trgova, ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima mjesta ispisuju se i na jeziku i pismu iz člana 10. ovog Statuta. Ravnopravnost crnogorskog i albanskog jezika i pisma u javnom životu obezbjeđuje se u postupku pred javnim ustanovama, školama, preduzećima i svim subjektima koja vrše javna ovlašćenja i u svim sadržajima javnog života (zborovi građana, skupovi, proglosti i sl.). Članom 9 propisuje da se pečat organa opštine i organa lokalne samouprave sadrži i naziv organa a ispisuju se na službenom i albanskom jeziku.

⁸⁹ Poslovnik o radu Skupštine Crne Gore, dostupna na <https://www.skupstina.me/me/poslovnik-o-radu>

⁹⁰ Zakon o lokalnoj samoupravi, („Službeni list Crne Gore“, br. 2/2018, 34/2019 i 38/2020), dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/7aff6d9b-94e0-4552-b3e5-654375b945ab?version=1.0>

⁹¹ Statut Glavnog grada, dostupan na <http://skupstina.podgorica.me/statut/>

U Skupštini opštini Ulcinj, u skladu sa statutom od 19. oktobra 2018. godine⁹², odborniku pripadnika nacionalne manjine obezbjeđuje se upotreba svog jezika i pisma u skladu sa zakonom.

Nacrt akata daju se na javnu raspravu na crnogorskom i albanskom jeziku i pismu, a rasparava se vodi na oba jezika. Opšti akti koje donese organi opštine se objavljuju na oba jezika. U organima lokalne uprave opštine Ulcinj dostupni su dvojezični obrasci računi za usluge javnih preduzeća, obrasci za poresku prijavu, zahtjev, izvod iz matične knjige vjenčanih i dr.

Zvanična web stranica opštine Ulcinj je dostupna na albanskom, crnogorskom i engleskom jeziku

Prema podacima sa poslednjeg popisa stanovništva iz 2011. godine za opštinu Bar dva manjinska naroda čija je zastupljenost veća od 5% su Albanci i Bošnjaci. Uprkos ovim podacima, uzimajući u obzir i popis iz 2003. godine, prema Statutu opštine Bar⁹³ od 9. oktobra 2018. godine ne postoje članovi koji se odnose na upotrebu jezika u bilo kom smislu. Prema podacima iz ove opštine, upotreba albanskog jezika u opštini Bar je tradicionalno prisutna.

Službena upotreba jezika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u Opštini Bar se sprovodi konkretno kroz sljedeće oblasti:

- Upravni postupak
- Izdavanje javnih dokumenata i vođenje službene evidencije se vrši (dvojezično) 122n a albanskom jeziku. Prilikom izdavanja službenih isprava lično ime i prezime se upisuje na jeziku podnosioca zahtjeva. Za mjesne zajednice gdje veći broj stanovnika čine manjine izborni materijal se štampa i distribuira i na jeziku manjina (albanski). Imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, nazivi naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju se i na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.
- Sudski postupak
- U vođenju sudskog postupka obavezno se koristi institut prevodioca kada se stranka u postupku izjašnjava da ne razumije službeni jezik.

U martu 2019. godine Tuzi je proglašena samostalnom punopravnom opštinom. U skladu sa Statutom opštine Tuzi od juna 2019. godine⁹⁴, u opštini Tuzi, pored upotrebe službenog crnogorskog jezika i pisma, u službenoj upotrebi su albanski i bosanski jezik i pismo. Organi lokalne uprave, javnih ustanova i privrednih društava čiji je osnivač Opština Tuzi, su obavezni da obezbijede korišćenje jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, svih akata vezanih za izbornu pravo, izražavanje, čuvanje, njegovanje i razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti u skladu sa zakonom. Nacrti akata daju se na javnu raspravu na službenom jeziku i jezicima u službenoj upotrebi, a rasprave se vode na tim jezicima. Opšti akti koje donose organi opštine Tuzi pišu se i objavljuju na službenom jeziku i jezicima u službenoj upotrebi. Na sjednicama

⁹² Statut opštine Ulcinj, dostupan na <http://www.ul-gov.me/Opstina-Ulcinj/5091/Statut-Opstine.shtml>

⁹³ Statut opštine Bar, dostupan na <https://bar.me/statut-opstine-bar/>

⁹⁴ Statut opštine Tuzi, dostupan na <https://tuzi.org.me/cg/dokumenti/opstina>

Skupštine opštine obezbjeđuje se prevodilac i svaki odbornik po svojoj volji bira na kom jeziku će govoriti i na kom jeziku će dobiti materijal za sjednice.

Uspostavljena je zvanična web stranica opštine koja prenosi sve informacije na dva oba jezika - albanskom i crnogorskom.

Statutom opštine Plav⁹⁵ propisuje se da se pored upotrebe službenog jezika i pisma u službenoj upotrebi su i bosanski, albanski i srpski jezik i pismo.

U Skupštini opštine, odborniku, pripadniku manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice obezbjeđuje se i upotreba svog jezika i pisma. Odborniku Skupštine opštine Plav je dozvoljeno da se Skupštini i javnosti obrati na svom maternjem jeziku, a Skupština ima obavezu pružanja prevođenja ako učesnik to zatraži uz prethodnu najavu.

Prema statutu, u organima lokalne uprave i javnim službama čiji je osnivač opština, obezbijediće se uslovi za korišćenje jezika i pisma u skladu sa mogućnostima.

Organi lokalne uprave i javnih ustanova i preduzeća čiji je osnivač Opština, su obavezni da obezbijede korišćenje bosanskog, albanskog i srpskog jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, svih akata vezanih za izbornu pravo, izražavanje, čuvanje, njegovanje i razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti u skladu sa zakonom i mogućnostima opštine.

Predviđeno je, zakonom i statutom, da se naziv opštine, naziv naseljenih mjesta, trgova, ulica, javnih institucija i toponima mjesta ispisuju se i na jezicima u upotrebi.

U implementaciji, na teritoriji opštine Plav, imena organa u lokalnoj samoupravi koji vrše javna ovlašćenja i naziv jedinice lokalne samouprave ispisani su na zvaničnom i albanskom jeziku dok nazivi naseljenih mjesta, trgova i ulica, državnih ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima nijesu svi ispisani na albanskom jeziku i pismu, kao i na ćiriličnom pismu na srpskom jeziku, prvenstveno zbog nedostatka finansijskih sredstava ali i zbog činjenice da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica koji žive u naseljima koja su skoro etnički ili nacionalno homogena ne žele i često ne dozvoljavaju da se nazivi tih naselja ispisuju na jeziku i pismu koji nije njihov.

Zvanična web stranica opštine Plav je dostupna na zvaničnom jeziku, a povremeno se objavljuju tekstovi na albanskom jeziku i ćiriličnom pismu.

Prema podacima sa poslednjeg popisa iz 2011. godine u opštini Rožaje, preko 5% zastupljenosti su pripadnici albanskog naroda koji žive u ovoj opštini. U Statutu opštine Rožaje od 25. oktobra 2018. godine⁹⁶ ne postoje članove koji se tiču upotrebe jezika, uprkos činjenici da je preko 5% albanskog stanovništva zastupljeno u ovoj opštini.

Prema podacima iz ove opštine, službena upotreba jezika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u opštini Rožaje sprovodi se kroz sledeće oblasti:

- U upravnom postupku, pripadnicima albanske manjine dozvoljeno je da tok upravnog postupka prate preko tumača i da ukoliko žele mogu dobiti prepis rješenja, odnosno zaključka na albanskom jeziku.

⁹⁵ Statut opštine Plav, dostupan na <https://www.plav.me/tacka-custom/dokumenta/statut-opstine-plav.pdf>

⁹⁶ Statut opštine Rožaje, dostupan na <https://www.rozaje.me/wp-content/uploads/2019/10/Statut-opstine-Rozaje.pdf>

- S obzirom na značaj korišćenja jezika u sferi lične dokumentacije veoma su značajna zakonska rješenja koja nude Zakon o ličnoj karti, Zakon o putnim ispravama i Zakon o matičnim registrima.
- Izdavanje službenih isprava (upis na sopstvenom jeziku i pismu).
- Za mjesne zajednice gdje većinu stanovništva čini manjina, izborni materijal se štampa i distribuira i na jeziku manjina (albanski)
- Data je zakonska mogućnost da se imena organa koja vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju i na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

U opštini Tivat pripadnici hrvatske manjine zastupljeni su preko 5%, prema podacima sa posljednja dva popisa stanovništva. U Statutu ove opštine ne postoje članovi koji se tiču upotrebe jezika. Prema informaciji Hrvatskog nacionalnog vijeća, dodaje se da zakonska odredba da je hrvatski jezik jezik u službenoj upotrebi u Crnoj Gori, a i činjenica da pripadnici hrvatskoga naroda u Crnoj Gori, razumiju i koriste crnogorski i ostale regionalne jezike u službenoj upotrebi, obesmišljava zahtjeve za tumačem.

Statutom opštine Gusinje⁹⁷ od 28. decembra 2018. godine propisano je da je pored upotrebe službenog jezika i pisma u službenoj upotrebi su bosanski i albanski jezik i pismo. U Skupštini opštine odborniku pripadniku nacionalne manjine obezbjeđuje se i upotreba svog jezika i pisma u skladu sa ovim Statutom i Zakonom.

Organi lokalne uprave i javnih ustanova i preduzeća čiji je osnivač Opština, su obavezni da obezbijede korišćenje jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, svih akata vezanih za izbornu pravo, izražavanje, čuvanje, njegovanje i razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti u skladu sa Zakonom.

Naziv opštine, naziv naseljenih mjesta, trgova, ulica, javnih službi i toponima mjesta ispisuju se na oba jezika. Nacrti akata daju se na javnu raspravu na službenom jeziku, bosanskom i albanskom jeziku i pismu. Rasprava o aktima se vodi na tim jezicima.

Opšti akti koje donose organi opštine pišu se i objavljuju na službenom, bosanskom i albanskom jeziku.

Prema Ustavu, svako ima pravo na ličnu slobodu, a lišavanje slobode dopušteno je samo iz razloga i u postupku previšen zakonom. Članom 29 Ustava, propisuje se da lice lišeno slobode mora odmah biti obaviješteno na svom jeziku ili jeziku koji razumije o razlozima lišavanja slobode. Istovremeno, mora biti upoznato da nije dužno ništa da izjavi. Na njegov zahtjev, organ je dužan da o lišavanju slobode odmah obavijesti lice koje lišeni slobode sam odredi. Lice lišeno slobode ima pravo da njegovom saslušanju prisustvuje branilac koga izabere. Dodatno, kao što je prethodno istaknuto, prema Zakonu o krivičnom postupku, lice koje je lišeno slobode može upućivati na svom jeziku ili jeziku koji razumije. Ako je u sudu u službenoj upotrebi i jezik manjine, sud će na to jeziku dostavljati pismena licima koja su

⁹⁷ Statut opštine Gusinje, dostupan na <https://www.opstinagusinje.me/statut-zastava-i-grb/statut-opstine-gusinje-novi-28-12-2018/>

pripadnici te manjine, a koja su se u postupku služila tim jezikom. Okrivljenom koji je u pritvoru, na izdržavanju kazne ili u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se izvršava mjera bezbjednosti dostaviće se i prevod tužbe, žalbe i drugih podnesaka, kao i poziva, odluke i drugih pismena na jeziku kojim se služi u postupku.

Manjinski narodi i druge manjinska nacionalne zajednice ostvaruju pravo i na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, kojim je propisano da građani to pravo ostvaruju, kao i lica koja traže azil, bez obzira na posebnost i lično svojstvo.

ČLAN 11

1. Članice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da koristi svoje prezime i ime (patronime) na jeziku manjine i pravo na njihovo zvanično priznavanje po modalitetima utvrđenim u njihovom pravnom sistemu.

2. Članice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da na mjestima vidljivim za javnost izloži oznake, natpise i druge informacije privatnog karaktera pisane na njegovom ili njenom jeziku manjine.

3. U oblastima tradicionalno naseljenim znatnim brojem osoba koje pripadaju nacionalnoj manjini, članice će nastojati, u okviru svojih pravnih sistema, uključujući, gdje je to pogodno, ugovore sa drugim državama i uzimajući u obzir svoje posebne uslove, da tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i drugih topografskih oznaka namjenjenih javnosti budu, takođe, istaknuti na jeziku manjine, kada postoji dovoljan zahtjev za takvim oznakama.

Ustavom u članu 79, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemče se pravo da sopstveno ime i prezime upisuju na svom jeziku i pismu u službenim ispravama.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 10, propisuje se da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da na slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena svoje djece, kao i pravo na upisivanje imena u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i pismu.

*Zakon o ličnom imenu*⁹⁸ u članu 5, stav 2, jasno kaže da crnogorski državljanin lično ime može upisati u matične registre na jednom od jezika u službenoj upotrebi (srpski, bosanski, albanski i hrvatski).

Prema Zakonu o ličnoj karti⁹⁹, propisano je da se zahtjev podnosi na propisanom obrascu koji sadrži sljedeće podatke: prezime, ime, ime roditelja, pol, dan, mjesec i godina rođenja, mjesto, opština i država rođenja, državljanstvo, jedinstveni matični broj, jedinstvene matične brojeve roditelja, ukoliko su određeni, prebivalište i adresu stana, potpis i naznačenje jezika i pisma na kojem će se unositi podaci u obrazac lične karte. Član 7 propisuje da se o brazac lične karte

⁹⁸Zakon o ličnom imenu („Službeni list Crne Gore“, br. 047/08 od 07.08.2008, 040/11 od 08.08.2011, 055/16 od 17.08.2016)

⁹⁹ Zakon o ličnoj karti ("Službenom listu CG", br. [12/2007](#), [73/2010](#), [28/2011](#), [50/2012](#), [10/2014](#) i [18/2019](#))

štampa se na crnogorskom i na engleskom jeziku i popunjava na crnogorskom jeziku. Za građane koji u službenoj upotrebi koriste srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, sadržaj obrasca lične karte i ostali predviđeni podaci unose se i na tim jezicima, osim imena i prezimena koji se unose na jeziku i pismu podnosioca zahtjeva, ako on to zahtijeva. Prema ovom zakonu, Ministarstvo je dužno da u svim organizacionim jedinicama u prostoriji u kojoj građanin podnosi zahtjev za izdavanje lične karte, na vidnom mjestu u okviru šalter službe istakne obavještenje o pravu građanina da mu ime i prezime u sadržaju obrasca lične karte bude unijeto na jeziku i pismu koje zahtijeva. U slučaju kad građanin zahtijeva unošenje prezimena i imena u obrazac lične karte na jeziku i pismu, danom izdavanja lične karte, po službenoj dužnosti, izvršiće se unos prezimena i imena na tom jeziku i pismu i u matični registar rođenih (član 12).

Zakon o putnim ispravama¹⁰⁰, članom 15, propisuje da se obrasci putnih isprava štampaju na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom, kao i na engleskom i francuskom jeziku, a popunjavaju na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom.

Za pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice prezime i ime u obrascu putne isprave, na zahtjev podnosioca, unosi se na jeziku i pismu manjine kojoj pripada, u skladu sa Ustavom, posebnim zakonom, ili međunarodnim ugovorom i standardima. Takođe, na zahtjev podnosioca, prezime i ime se može unijeti ćirilničnim pismom. U ovim slučajevima, Ministarstvo će, po službenoj dužnosti, izvršiti unos ličnog imena podnosioca zahtjeva na jeziku i pismu koji je on naveo u zahtjevu i u matični registar rođenih.

Dodatno pravo na upotrebu regionalnih i manjinskih jezika u privatnom i javnom životu kao neotuđivo pravo koje je u saglasnosti sa načelima Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i u skladu sa duhom Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda Savjeta Evrope.

Za crnogorske državljane koji u službenoj upotrebi koriste crnogorski, srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, podaci u ličnoj karti su unijeti i na jednom od tih jezika, a ime i prezime unijeto je samo na jeziku podnosioca zahtjeva, u nastavku je prikazana statistika koja se odnosi na korišćenje ovog prava za period od 2018. do 2021. godine.

Godina	Dokument	Jezik	Broj dokumenata
2018	Lična karta	Albanski	1173
	Lična karta	Bosanski	386
	Lična karta	Crnogorski-latinica	80339
	Lična karta	Crnogorski-ćirilica	962
	Lična karta	Hrvatski	127
	Lična karta	Srpski	3131
	Pasoš	Albanski	1481
	Pasoš	Bosanski	424

¹⁰⁰ Zakon o putnim ispravama ("Službeni list CG", br. 21/2008, 25/2008, 40/2011 - drugi zakon, 39/2013 i 54/2016.)

	Pasoš	Crnogorski-latinica	72284
	Pasoš	Crnogorski-ćirilica	525
	Pasoš	Hrvatski	117
	Pasoš	Srpski	1784
2019	Lična karta	Albanski	1596
	Lična karta	Bosanski	305
	Lična karta	Crnogorski-latinica	87157
	Lična karta	Crnogorski-ćirilica	1148
	Lična karta	Hrvatski	142
	Lična karta	Srpski	3778
	Pasoš	Albanski	2001
	Pasoš	Bosanski	457
	Pasoš	Crnogorski-latinica	80723
	Pasoš	Crnogorski-ćirilica	557
	Pasoš	Hrvatski	133
	Pasoš	Srpski	2134
2020	Lična karta	Albanski	872
	Lična karta	Bosanski	148
	Lična karta	Crnogorski-latinica	72942
	Lična karta	Crnogorski-ćirilica	1009
	Lična karta	Hrvatski	75
	Lična karta	Srpski	3261
	Pasoš	Albanski	922
	Pasoš	Bosanski	377
	Pasoš	Crnogorski-latinica	49804
	Pasoš	Crnogorski-ćirilica	370
	Pasoš	Hrvatski	45
	Pasoš	Srpski	1440
2021	Lična karta	Albanski	938
	Lična karta	Bosanski	301
	Lična karta	Crnogorski-latinica	95842
	Lična karta	Crnogorski-ćirilica	1529
	Lična karta	Hrvatski	59
	Lična karta	Srpski	6298
	Pasoš	Albanski	1144
	Pasoš	Bosanski	316
	Pasoš	Crnogorski-latinica	56755
	Pasoš	Crnogorski-ćirilica	510
	Pasoš	Hrvatski	40
	Pasoš	Srpski	2075

Na osnovu Zakon o matičnim registrima¹⁰¹, član 3, matični registri se vode, a izvodi i uvjerenja izdaju na crnogorskom jeziku. Lično ime pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice upisuje se u matične registre na njegovom jeziku i pismu, u skladu sa zakonom. Lično ime stranca upisuje se na jeziku podnosioca zahtjeva latiničnim pismom. Lično ime u matičnim registrima može biti upisano samo na jednom jeziku i pismu. Izuzetno, prezime koje se stiče prilikom zaključenja braka upisuje se na jeziku lica čije se prezime uzima ili pridružuje, pri čemu novo lično ime mora biti upisano na jednom pismu. Podaci o mjestu, opštini i državi koji se odnose na pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice upisuju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa Zakonom.

Izvodi i uvjerenja iz matičnih registara za pripadnike manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice izdaju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa Zakonom. Radi implementacije ove norme, izvod iz matičnog registra rođenih, izvod iz matičnog registra umrlih i uvjerenje o crnogorskom državljanstvu izdaju se na zahtjev podnosioca zahtjeva, na sljedećim obrascima:

- crnogorski jezik – latiničnim pismom;
- srpski jezik – ćirilicnim pismom;
- bosanski jezik – latiničnim pismom (dvojezično - pisanje na crnogorskom jeziku latiničnim pismom, kao službenim jezikom, i pisanje na jednom od jezika u službenoj upotrebi);
- albanski jezik – albanskim pismom (dvojezično);
- hrvatski jezik - latiničnim pismom (dvojezično).

Zakonom o bezbjednosti saobraćaja na putevima¹⁰², u članu 187. stav 5 i članu 272 stav 7, uređeno je da se obrasci vozačke i saobraćajne dozvole štampaju na crnogorskom i engleskom jeziku, a popunjavaju na crnogorskom jeziku latiničnim pismom, kao i da se lično ime crnogorskog državljanina u saobraćajnoj dozvoli upisuje na jeziku i pismu na kojem je upisano u matični registar rođenih, lično ime stranca na jeziku i pismu na kojem je upisano u registar stranaca kojima je u Crnoj Gori odobren privremeni ili stalni boravak, a lično ime lica kome je u Crnoj Gori odobrena međunarodna ili privremena zaštita na jeziku i pismu na kojem je upisano u evidenciju azilanata i stranaca pod supsidijarnom ili privremenom zaštitom.

Jezik	2018	2019	2020	2021
Albanski	547	564	379	485
Bosanski	84	96	40	69
Crnogorski-ćirilica	400	424	412	469
Hrvatski	60	61	51	54
Srpski	1343	1510	1245	1682
UKUPNO	4452	4674	4147	4780

¹⁰¹ Zakon o matičnim registrima, ("Službeni list" br. 47/2008, 41/2010, 40/2011 - drugi zakon i 55/2016) dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/a7c7c5c8-4ed7-4880-aa57-d7c461b54ab9?version=1.0>

¹⁰² <https://wapi.gov.me/download-preview/022a8ec6-b13e-44d2-8493-24e781bd94c3?version=1.0>

Kako je prethodno istaknuto, statutima opština Tuzi, Ulcinj, Gusinja i Plav, imena organa koja vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju i na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Iako u okvirima statuta opština Rožaje, Tivat i Bar, prema dostavljenim informacijama one vrše obavezu predviđenu Zakonom o manjinskim pravima i slobodama. S tim u vez, prema podacima Hrvatskog nacionalnog vijeća, nazivi prostora u kojima djeluju kako nevladine organizacije, društva i prostori biblioteka, tako i nacionalna Hrvatsko nacionalno vijeće su na hrvatskom jeziku, kao i ploča na zgradi Doma „Josip Marković“ u Donjoj Lastvi sa nazivom ovog Vijeća.

ČLAN 12

- 1. Članice će, gdje je pogodno, preduzeti mjere u oblasti obrazovanja i istraživanja u cilju širenja znanja o kulturi, istoriji, jeziku i vjeri svojih nacionalnih manjina i većine.*
- 2. S tim u vezi članice će inter alia pružiti odgovarajuće mogućnosti za obuku nastavnika i pristup udžbenicima i olakšati kontakte između učenika i nastavnika različitih zajednica.*
- 3. Članice se obavezuju da unaprijeduju jednake mogućnosti pristupa obrazovanju za pripadnike nacionalnih manjina na svim nivoima.*

Na inicijativu Ministarstva prosvjete u saradnji sa Zavodom za školstvo tokom 2021. godine realizovane su dvije obuke na temu građansko obrazovanje sa posebnim osvrtom na poštovanje ljudskih prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Obukama je učestvovalo 62 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Nastavnici, koji su prošli obuku, dolaze iz centralne i južne regije. Program stručnog usavršavanja iz oblasti građanskog obrazovanja se nalazi u Katalogu programa stručnog usavršavanja Zavoda za školstvo.

Povodom Međunarodnog dana tolerancije koji se obilježava 16. novembra, Ministarstvo prosvjete je uputilo cirkularno pismo svim osnovnim i srednjim školama da, u skladu sa mogućnostima te uslovima nastave usljed pandemije koronavirusa, jedan školski čas posvete toleranciji. Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) ustanovila je Međunarodni dan tolerancije 1995. godine. Na kraju školskog časa, učenicima je prenijeta poruka da je tolerantna osoba ona koja se drži svojih uvjerenja, ali i prihvata činjenicu da drugi imaju pravo na svoje mišljenje i pravo da budu ono što jesu.

Realizovana je obuka kadra “Rad u RE zajednici i samoevaluacija”, održana 24. septembra 2020. godine u VJ u naselju Zagorič za vrtiće opština u kojima je značajan broj RE populacije: Podgorica, Nikšić, Berane, Bijelo Polje, Tivat, Herceg Novi, Bar, Ulcinj, Kotor, Cetinje, Pljevlja. Paralelno je tekao coaching rada u RE zajednici i vrtićima. Osmišljena i realizovana

obuka kadra “Koordinacija aktivnosti: vrtić RE zajednica, NVO, praćenje postignuća djeteta i planiranje aktivnosti”. Uslijedilo je formiranje tima, definisanje zaduženja. Koncipirana je Finalna check lista – praćenja rada i razvoja RE djece.

Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 20. juna 2019. godine donijela Program za suzbijanje vršnjačkog nasilja i vandalizma u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori s Akcionim planom 2019-2021. godina. U cilju prevazilaženja vršnjačkog nasilja i vandalizma, kao i činjenice da ne postoji sredina i zajednica, odnosno okruženje u kojemu se ne dešavaju ove pojave, Ministarstvo očekuje da će se realizacijom Programa doprinijeti suzbijanju prepoznatih izazova. U okviru operativnog cilja 1 koji je fokusiran na prevenciju vršnjačkog nasilja Ministarstvo je formiralo Tima za praćenje pojave vršnjačkog nasilja i vandalizma u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Takođe, sve osnovne i srednje škole formirale su timove za bezbjednost. U Zavodu za školstvo imenovano je stručno lice, pedagog, koje se bavi svim prijavljenim slučajevima nasilja u školama. Unaprijeđeno je Uputstvo „Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja“. U MEIS aplikaciji unaprijeđen je modul koji se odnosi na rad pedagoško-psiholoških službi evidencijom slučajeva vršnjačkog nasilja. U Ministarstvu je otvorena besplatna telefonska linija za prijavu slučajeva nasilja i vandalizma u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Održan je sastanak s predstavnicima centara za socijalni rad na kojem je prezentovano unaprijeđeno Uputstvo, postavljen okvir za zajedničko djelovanje. Planirano je da se sprovedu obuke u određenim osnovnim i srednjim školama. Protokol o saradnji na programu „Bezbjednost djece“ zaključen je između: Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva prosvjete i Uprave policije. Obučeni službenici Uprave policije su održali predavanja. U okviru operativnog cilja 2, koji je fokusiran na prevenciju vandalizma, izrađen je Program obrazovanja za sticanje stručne kvalifikacije Asistent/asistentkinja u sprečavanju nasilja i vandalizma u školi. Licencirana je ustanova za obrazovanje odraslih za sticanje ove kvalifikacije. Ključni izazov tokom realizacije Programa su okolnosti pod uticajem COVID-19, prije svega jer su zahtijevale novu organizaciju rada škola. Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 27. novembra 2020. godine usvojila Izvještaj o sprovođenju Programa za suzbijanje vršnjačkog nasilja i vandalizma u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori s Akcionim planom 2019-2021. godina, za školsku 2019/2020. godinu.

Primjenjujući sistemski pristup razvoju nastavnog kadra, kao i osnivanje mikrobot klubova i njihovo opremanje u svim osnovnim školama u Crnoj Gori, stvaraju se preduslovi za razvoj potrebnih znanja za 21. vijek na sistemski i održiv način. Jedan od ključnih ciljeva projekta „Nastavnik za 21. vijek“ je poboljšanje profesionalnih vještina i znanja nastavnika razredne i predmetne nastave u osnovnim školama kako bi kod učenika uzrasta od šest do 14 godina podržali razvoj kritičkog mišljenja, rješavanje problema i kodiranje. Tokom 24 mjeseca, trodnevnom obukom, obuhvatiće se oko 4.500 nastavnika koji do sada nijesu bili dio programa „Škole za 21. vijek“. Realizacijom ovog projekta obučiće se i 20 novih trenera, u skladu sa standardima kvaliteta definisanim u projektu „Škole za 21. vijek“. Benefiit projekta je i opremanje svih osnovnih škola dodatnim komponentama za mikrobot. Uslovi saradnje, prava i obaveze Ministarstva prosvjete i Britanskog savjeta utvrđeni su Sporazumom o saradnji na projektu „Nastavnik za 21. vijek“, koji je Vlada Crne Gore prihvatila na sjednici održanoj 26.

decembra 2019. godine i Sporazuma o operativnoj saradnji na projektu „Nastavnik za 21. vijek“ koji je potpisan 30. juna 2020. godine.

U skladu sa Memorandumom o saradnji Ministarstva prosvjete i Centra za alternativno rješavanje sporova Crne Gore, kao i Vladinim Programom razvoja alternativnog rješavanja sporova 2019-2021, u februaru 2020. godine, organizovane su obuke nastavnika za školsku medijaciju. Seminarima je prisustvovalo 21 nastavnik JU Gimnazija „Slobodan Škerović“, JU OŠ „Pavle Rovinski“ i JU OŠ „21. maj“ u Podgorici. Štampani su i distribuirani flajeri i poster i za učenike za školsku medijaciju za škole čiji nastavnici su pohađali obuku i formirani su školski timovi.

Sprovedena je druga godina programa „Vještine za adolescenciju“ u saradnji sa Kancelarijom UNODC-a, koji uključuje Razvoj preventivnih socio-emocionalnih kompetencija u 11 škola iz južne regije. Nakon iskustva dvogodišnje primjene sprovede se komparacija efekata kada se program sprovodi jednu odnosno dvije godine. Program je tokom 2020 dominantno tekao online, a sproveden je tzv. post-test koji će poslužiti da se izmjere efekti. U saradnji sa Lions klubom Podgorica program se proširio na još šest osnovnih škola za koje su realizovane obuke, kao i jedna sesija sa edukatorima u cilju dobijanja povratne informacije o dinamici programa.

Dodijeljene su po četiri stipendije studentima koji se obrazuju za deficitarna zanimanja za nastavu na albanskom jeziku u 2021. i 2020. godini, a pet u 2019. godini.

Na inicijativu Ministarstva prosvjete realizovano je 5 jednodnevnih obuka na temu integrativna nastava, u okviru koje su realizovane i teme koje se tiču realizacije 20% otvorenog dijela kurikuluma, za oko 140 nastavnika. Školama je data obaveza da u otvoreni kurikulum uključe 20% nastavnih sadržaja koji će kreirati nastavnici, a realizuju ih u saradnji sa lokalnom zajednicom, što značajno doprinosi ostvarivanju prava na izučavanje specifičnosti jezika, kulture, istorije i drugih posebnosti manjinskih naroda, odnosno sredine u kojoj škola radi.

U osnovnim i srednjim školama (mješovitim i gimnazijama), postoji međupredmetna oblast u predmetnim programima Obrazovanje o ljudskim pravima. Učenici su se upoznali sa principima socijalnog, građanskog, multikulturalnog i mirovnog obrazovanja, upoznali su koncepte kao što je demokratija, status građanina i međunarodne deklaracije, kako se u grupi obezbjeđuje ravnopravnost i bori protiv diskriminacije i sl.

U svim školama formirani su timovi za prevenciju bilo kog vida vršnjačkog nasilja. Pri Ministarstvu prosvjete formiran je Tim za praćenje pojave nasilja i vandalizma, koji će se sastajati kvartalno ili po potrebi. Članovi tima su: predstavnici Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, Ministarstva rada i socijalnog staranja, kao i predstavnici Udruženja “Roditelji”. Otvorena je i SOS linija direktno u Ministarstvu prosvjete a zadužena je i osoba koja će primati pozive. Takođe, imenovana je i osoba u Zavodu za školstvo koja će se baviti vršnjačkim nasiljem. Broj telefona na koji se mogu prijaviti slučajevi nasilja i vandalizma će biti promovisan kampanjom. Takođe, obaveza škola je da u informacioni MEIS sistem unose informacije o slučajevima nasilja i počinjenim štetama, kao i o preduzetim mjerama.

Pripremljen je materijal za predmetne programe Sociologija, IV razred gimnazije, i Sociologija III ili IV razred stručne škole, te Psihologija, II razred gimnazije, odnosno Psihologija, III ili IV razred stručne škole. U nastavnom predmetu Psihologija tretira se tema: Identitet i tema: Stavovi, predrasude i vrijednosti, dok u Sociologiji, tema: socijalizacija (cilj: razvija nediskriminišući stav prema različitim seksualnim orijentacijama).

Sprovedene su dvije obuke vaspitača za rad s djecom RE populacije: Rad s roditeljima i Razvoj samopouzdanja, aktivnog pristupa i odgovornosti. Takođe je realizovana i obuka za izradu specijalizovane didaktike u vrtićima. Sprovedeno je praktično vođenje (coaching) za programe: portfolio, interaktivne službe, prilagođavanje u radu sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama i monitorinzi pohađanja RE djece.

Potpisan Memorandum o razumijevanju između Ministarstva prosvjete i Peace Corps-a koji predstavlja namjeru učesnika da sarađuju na razvoju projekata i aktivnosti u oblasti nastave engleskog jezika, koje je identifikovalo Ministarstvo prosvjete, a podržava Peace Corps, obezbijedi vanjskim Peace Corps volonterima u cilju rješavanja lokalnih i nacionalnih prioriteta i postizanju održivih rezultata. Osim podrške u realizaciji nastave na engleskom jeziku, volonteri će sa domaćim nastavnicima raditi takođe na angažovanju mladih u vannastavnim klubovima, obrazovnim kampovima i sportskim programima, čiji je cilj kulturna saradnja i razvijanje određenih sposobnosti kod učenika.

Potpisan ugovor za realizaciju projekta „Unapređenje obrazovnih programa i usluga za potrebe marginalizovanih grupa“ u trajanju od 24 mjeseca, Nosilac projekta: IBF International Consulting iz Belgije u konzorcijumu sa EuroPartner Consulting Int. iz Sjeverne Makedonije, a ukupna vrijednost 384.264,71 eura.

ČLAN 13

1. U okviru sistema obrazovanja, članice će priznati pravo pripadnika nacionalnih manjina na osnivanje i vođenje sopstvenih privatnih institucija za obrazovanje i obuku.

2. Ispunjenje ovog prava ne povlači nikakvu finansijsku obavezu za članice.

Pravo na osnivanje prosvjetnih, kulturnih i vjerskih udruženja uz materijalnu pomoć države, predviđeno je člano 79 Ustava Crne Gore. Dodatno, članom 17 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, propisano je da manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju vaspitno-obrazovne ustanove.

uz obavezu osnivača za finansiranje ustanove. Takođe, članom 32 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima je omogućeno primanje materijalne i finansijske pomoći od domaćih i stranih organizacija, fondacija i privatnih lica. Ako se radi o pomoći iz inostranstva koja je upućena manjinskim udruženjima, ustanovama, društvima i nevladinim organizacijama,

ostavljena je mogućnost da država može obezbjediti odgovarajuće poreske i druge olakšice ili oslobođanja od carine.

U toku 2022. godine, osnovane su i sledeće ustanove koje u svom nazivu sadrže „vjerska“:

- Privatna ustanova Srednja vjerska škola - Gimnazija “Sveti Sava” u Podgorici
- Srednja vjerska škola - Gimnazija “Mitropolit hadži Sava Kosanović” u Nikšiću

Osnivač obje ustanove je Mitropolija crnogorsko-primorska, a u obje ustanove će se izvoditi nastava po obrazovnom programu koji važi za opšte gimnazije.

Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta 42. Vlade potpisalo dozvole za rad privatnim vjerskim srednjima školama u Podgorici (18. aprila) i Nikšiću (14. aprila), što je i objavljeno u Službenom listu broj 47/2022 od 28. aprila 2022. godine.

ČLAN 14

1. Članice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči svoj jezik manjine.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ako ima dovoljno zahtjeva, članice će nastojati da osiguraju, koliko god je to moguće i u okviru svojih obrazovnih sistema, da pripadnici tih manjina, imaju odgovarajuće mogućnosti da im se predaje na jeziku manjine ili da nastavu prate na tom jeziku.

3. Stav 2. ovog Člana će se primjenjivati bez štete po izučavanje zvaničnog jezika ili nastave na tom jeziku.

Prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u pogledu obrazovanja uređena su Ustavom Crne Gore, Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju, i drugim zakonima iz oblasti obrazovanja i vaspitanja.

Ustav, u članu 79, jemči prava i slobode koje pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustavnoama i da nastavni programi obuhvataju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 13, propisuju se prava na školovanje na svom jeziku in a odgovarajući zastupljenost svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju, u zavisnosti od broja učenika i finansijskih mogućnosti Crne Gore. Prava se ostvaruju u svim stepenima vaspitanja i obrazovanja, a mogu se ostvariti kroz posebne škole ili posebna odjeljenja u redovnim školama. Ovim članom, propisano je i pravo da se nastava izvodi na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Predmetni programi za potrebe

obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Propisuje se i mogućnost da prije usvajanja predmetnih programa, koja izražavaju posebnost manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, savjet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica da mišljenje nadležnom organu. Takođe, podstiče se da obrazovni program u ustanovama i školama sa nastavom na službenom jeziku sadrži teme koje pospješuju međusobnu toleranciju i suživot (član 15).

Obaveza učenja službenog jezika i pisma se propisuje kada se nastava izvodi na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, do učenici i student koji ne pripadaju manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednica mogu da uče jezik manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sa kojom zajedno žive.

Članom 14, predviđa se da se odjeljenje sa nastavom na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica može osnovati i za manji broj učenika od broja utvrđenog za rad te ustanove, a koji ne može biti manji od 50% broja učenika predviđenih zakonom.

U članu 16, prepoznaje se važnost da se za potrebe obrazovanja na jeziku odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u okviru visokog obrazovanja mogu se obezbijediti katedre, fakulteti ili instituti radi obrazovanja vaspitača, učitelja i nastavnika na jeziku tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Radi djelotvornog učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Crna Gora može pospješivati međunarodnu obrazovnu, naučnu i tehničku saradnju, u cilju omogućavanja da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica studiraju u inostranstvu na maternjem jeziku i da se tako stečene diplome priznaju, u skladu sa zakonom.

Promovisanje međusobnog razumijevanja i tolerancije ogleda se u koncipiranju obaveznih i izbornih predmeta. Naime, znanja i vještine u oblasti ljudskih prava i vrijednosti interkulturalizma učenici stiču u okviru obaveznih i izbornih predmeta.

Takođe, školama je data obaveza da u okviru otvorenog kurikuluma uključe 20 % nastavnih sadržaja koji će kreirati nastavnici, roditelji i škole u saradnji sa lokalnom zajednicom što značajno doprinosi ostvarivanju prava na izučavanje specifičnosti jezika, kulture, istorije i drugih posebnosti manjinskih naroda, odnosno sredine u kojoj škola radi.

U 2021. godini:

- Na nivou predškolskog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u predškolskim ustanovama: JPU „Dječji vrtić“ u Plavu, JPU „Đina Vrbica“ u Tuzima, JPU „Vukosava Ivanović – Mašanović“ u Baru i JPU „Solidarnost“ u Ulcinju. Ukupno u predškolskom vaspitanju ima 374 djece (195 dječaka i 179 djevojčica)

- Na nivou osnovnog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u Ulcinju - OŠ „Maršal Tito“, OŠ „Marko Nukulović“ i OŠ „Boško Strugar“; u Tuzima – OŠ „Mahmut Lekić“; u Plavu - OŠ „Hajro Šahmanović“ i u Gusinju - OŠ „Džafer Nikočević”.
- Na nivou srednjeg obrazovanja, dvojezična nastava se pohađa u Tuzima – Srednja mješovita škola „25. maj“; u Ulcinju - Srednja mješovita škola „Bratstvo jedinstvo” i Plavu – Srednja mješovita škola „Bećo Bašić“. U srednjem obrazovanju je ukupno bilo 998 učenika (523 dječaka i 475 djevojčica).
- U muzičkim školama sa nastavom na albanskom jeziku je pohađalo 183 učenika (75 dječaka i 108 djevojčice) i to Osnovnu muzičku školu u Ulcinju i Područnu ustanovu Osnovne muzičke škole „Vasa Pavić” u Tuzima.
- Nastava na albanskom jeziku odvija se u šest osnovnih škola: OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Baru; OŠ „29. novembar“, OŠ „Jedinstvo“ i OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Tuzima; OŠ „Bedri Elezaga“ u Ulcinju, i OŠ „Daciće“ u Rožajama. U Osnovnom obrazovanju je bilo 2612 učenika (1338 dječaka i 1274 djevojčica).
- Na albanskom jeziku se realizuje nastava u Privatnoj gimnaziji „Drita“ u Ulcinju
- U Podgorici postoji Studijski program za učitelje na albanskom jeziku. U akademskoj 2020/2021. godini, na Program za učitelje na albanskom jeziku upisano je 8 studentkinja. Ukupno od I do V akademske godine studira 62 studenata. (37 studenata i 25 studentkinja)

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva sa posebnom pažnjom se bavi uređivanjem udžbenika na albanskom jeziku. Za svaku školsku godinu obezbijedeni su kompleti udžbenika za nastavu na albanskom jeziku za sve nastavne predmete.

U 2017. godini je otvoreno područno odjelenje muzičke škole „Vasa Pavić“ na albanskom jeziku u Tuzima.

U 2020. godini:

- Na nivou predškolskog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u predškolskim ustanovama: JPU „Dječji vrtić“ u Plavu, JPU „Đina Vrbica“ u Tuzima, JPU „Vukosava Ivanović – Mašanović“ u Baru i JPU „Solidarnost“ u Ulcinju. Ukupno u predškolskom vaspitanju ima 372 djece (197 dječaka i 175 djevojčica)
- Na nivou osnovnog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u Ulcinju - OŠ „Maršal Tito“, OŠ „Marko Nukulović“ i OŠ „Boško Strugar“; u Tuzima – OŠ „Mahmut Lekić“; u Plavu - OŠ „Hajro Šahmanović“ i u Gusinju - OŠ „Džafer Nikočević”.
- Na nivou srednjeg obrazovanja, dvojezična nastava se pohađa u Tuzima – Srednja mješovita škola „25. maj“; u Ulcinju - Srednja mješovita škola „Bratstvo jedinstvo” i Plavu – Srednja mješovita škola „Bećo Bašić“. U srednjem obrazovanju je ukupno bilo 968 učenika (519 dječaka i 449 djevojčica).
- U muzičkim školama sa nastavom na albanskom jeziku je pohađalo 198 učenika (74 dječaka i 124 djevojčice) i to Osnovnu muzičku školu u Ulcinju i Područnu ustanovu Osnovne muzičke škole „Vasa Pavić” u Tuzima.

- Nastava na albanskom jeziku odvija se u šest osnovnih škola: OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Baru; OŠ „29. novembar“, OŠ „Jedinstvo“ i OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Tuzima; OŠ „Bedri Elezaga“ u Ulcinju, i OŠ „Daciće“ u Rožajama. U Osnovnom obrazovanju je bilo 2.564 učenika (1295 dječaka i 1269 djevojčica).
- Na albanskom jeziku se realizuje nastava u Privatnoj gimnaziji „Drita“ u Ulcinju
- U Podgorici postoji Studijski program za učitelje na albanskom jeziku. U akademskoj 2020/2021. godini , na Program za učitelje na albanskom jeziku upisano je 15 studentkinja.

U 2019. godini:

- Na nivou predškolskog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u predškolskim ustanovama: JPU „Dječji vrtić“ u Plavu, JPU „Đina Vrbica“ u Tuzima, JPU „Vukosava Ivanović – Mašanović“ u Baru i JPU „Solidarnost“ u Ulcinju. Ukupno u predškolskom vaspitanju ima 386 djece (1228 dječaka i 158 djevojčica)
- Na nivou osnovnog obrazovanja, dvojezična nastava se odvijala u Ulcinju - OŠ „Maršal Tito“, OŠ „Marko Nukulović“ i OŠ „Boško Strugar“; u Tuzima – OŠ „Mahmut Lekić“; u Plavu - OŠ „Hajro Šahmanović“ i u Gusinju - OŠ „Džafer Nikočević”.
- Na nivou srednjeg obrazovanja, dvojezična nastava se pohađa u Tuzima – Srednja mješovita škola „25. maj“; u Ulcinju - Srednja mješovita škola „Bratstvo jedinstvo” i Plavu – Srednja mješovita škola „Bećo Bašić“. U srednjem obrazovanju je ukupno bilo 810 učenika (420 dječaka i 390 djevojčica).
- U muzičkim školama sa nastavom na albanskom jeziku je pohađalo 195 učenika (80 dječaka i 118 djevojčice) i to Osnovnu muzičku školu u Ulcinju i Područnu ustanovu Osnovne muzičke škole “Vasa Pavić” u Tuzima.
- Nastava na albanskom jeziku odvija se u šest osnovnih škola: OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Baru; OŠ „29. novembar“, OŠ „Jedinstvo“ i OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“ u Tuzima; OŠ „Bedri Elezaga“ u Ulcinju, i OŠ „Daciće“ u Rožajama. U Osnovnom obrazovanju je bilo 2.590 učenika (1324 dječaka i 1266 djevojčica).
- Na albanskom jeziku se realizuje nastava u Privatnoj gimnaziji „Drita“ u Ulcinju
- U Podgorici postoji Studijski program za učitelje na albanskom jeziku. U akademskoj 2020/2021. godini , na Program za učitelje na albanskom jeziku upisano je 8 studentkinja.

ČLAN 15

Članice će stvoriti neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim poslovima, naročito onima koji se njim tiču.

Ustav u članu 79, tačkama 9 i 10 jemči se pravo manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije; na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave.

Oblast zastupljenosti manjina u javnom sektoru, definisana je i članom 25 Zakona o manjinskim pravima i slobodama i štiti prava manjina na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave. O zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u smislu stava 1 ovog člana, staraju se nadležni organi zaduženi za kadrovska pitanja, u saradnji sa savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Članom 26 manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na učešće u procesu donošenja i predlaganja odluka državnih organa koje su od interesa za ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa zakonom. Članom 28 Zakona o manjinskim pravima i slobodama definisana je obaveza lokalne samouprave, u jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu ili najmanje 5% stanovništva, u dva uzastupna popisa stanovništva, čine manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice, lokalna samouprava je dužna da, u okviru plana i programa za djelotvorno učešće lokalnog stanovništva u vršenju javnih poslova ili donošenjem posebnog plana i programa, preko savjeta odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, obezbijedi uslove za učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u donošenju programa razvoja opštine, prostornih i urbanističkih planova, budžeta i opštih akata kojima se utvrđuju prava i obaveze građana i uredi način i postupak učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u vršenju javnih poslova i da odredi organ koji sprovodi javnu raspravu po tim i drugim aktima.

U skladu sa Zakonom o državnim službenicima i namještenicima, Uprava za kadrove nadležna je za praćenje sprovođenja mjera u cilju postizanja srazmjerne zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnom organu, rodno balansirane zastupljenosti i zapošljavanje lica sa invalidetom. U tom smislu, u tekstu internog, javnog oglasa i javnog konkursa navodi da se kandidati o ovim pripadnostima mogu izjasniti u svojoj prijavi ili CV-iju jer je starješina državnog organa koji je pokrenuo postupak zapošljavanja, dužan da u skladu sa članom 45 Zakona o državnim službenicima i namještenicima, prilikom donošenja odluke o izboru kandidata, vodi računa o srazmjernoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica, o rodno balansiranoj zastupljenosti, kao i o zapošljavanju lica sa invaliditetom. Takođe, prilikom utvrđivanja Rang liste za izbor kandidata koja se dostavlja starješini državnog organa, u vidu napomene, navodi se da je starješina shodno Zakonu obavezan da prilikom donošenja odluke o izboru vodi računa o ovim pojedinostima ukoliko se kandidat o tome izjasnio. Nakon donošenja i dostavljanja odluke o izboru kandidata od strane starješine državnog organa, Uprava za kadrove vodi evidenciju o nacionalnoj, rodnoj i drugoj pripadnosti izabranog kandidata.

U skladu sa Programom rada Ministarstva za ljudska i manjinska prava za 2019. godinu i Akcionim planom za Poglavlje 23 - Pravosuđe i temeljna prava, navedeno Ministarstvo i Uprava za kadrove¹⁰³ inicirali su tokom 2019.godine i u prvom kvartalu 2020. godine sproveli istraživanja radi prikupljanja podataka za izradu navedene Informacije.¹⁰⁴

Od ukupno 3780 popunjenih upitnika u svih 224. organa koliko je bilo obuhvaćeno ovom Informacijom, zaposleni su se, u nacionalnom smislu, izjasnili kao¹⁰⁵:

- Crnogorac/Crnogorka 1930(51,1%),
- Srbin/Srпкиnja 711 (18,8%),
- Musliman/Muslimanka 76 (2,0%),
- Bošnjak/Bošnjakinja 537 (14,2%),
- Albanac/Albanka 242 (6,4%),
- Rom/Romkinja 45 (1,2%),
- Egipćanin/Egipćanka 10 (0,3%),
- Hrvat/Hrvatica 31 (0,8%),
- Jugosloven/Jugoslovenka 6 (0,2%),
- Makedonac/Makedonka 4 (0,1%),
- Mađar/Mađarica 1,
- Rus/Ruskinja 1,
- Slovenac/Slovenka 1,
- Nije se izjasnilo 72 (1,9 %),
- Nema podataka 96 (2,5%),
- Ostale nacije 13 (0,3 %),
- Regionalna pripadnost 4 (0,1%).

Navedeni podaci, ukazuju na određene pozitivne pomake, a imajući u vidu da je prema podacima iz 2015. godine, zastupljenost Bošnjaka/Bošnjakinja bila 5,62%, Albanaca/Albanke 2,51%, Muslimana/Muslimanki 2,46%, Hrvata/Hrvatica 0,76%, Roma/Romkinja svega 0,02% i pripadnika/pripadnica ostalih manjina 0,42%.¹⁰⁶

Politička participacija manjina u okviru parlamentarne vlasti u Crnoj Gori definisana je izbornim zakonodavstvom¹⁰⁷. U ovom trenutku ključni problem predstavlja implementacija principa autentične zastupljenosti u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima manjine čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne

¹⁰³ Uprava za kadrove, u skladu sa Zakonom o državnim službenicima i namještenicima vodi Centralnu kadrovsku evidenciju o državnim službenicima i namještenicima, koja između ostalog, obuhvata i podatke o ličnosti (ime i prezime, nacionalnost i maternji jezik, adresa i jedinstveni matični broj građana - JMBG i dr)

¹⁰⁴ Nota bene: Situacija izazvana globalnom pandemijom COVID-19 i mjerama donijetim za sprečavanje širenja iste, uzrokovala je odlaganje prikupljanja i obrade podataka, te je navedena Informacija usvojena tek u maju 2021. god.

¹⁰⁵ Informacija o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u organima lokalne samouprave, privrednim društvima i javnim ustanovama, čiji je osnivač Glavni grad, Prijestonica ili Opština, Podgorica, maj 2021. godine , str. 27., dostupno na <https://www.gov.me/dokumenta/c8da7fd8-b320-4edc-af39-d3322e3ee46f>

¹⁰⁶ Izvještaj o razvoju i zaštiti prava manjinskih naroda za 2015. godinu,

¹⁰⁷ Zakon o izboru poslanika i odbornika - "Službeni list Republike Crne Gore", br. 04/98...18/00... "Službeni list Crne Gore", br. 46/11...109/20

akcije. Obzirom da je ovo pitanje postalo ekskluzivno pravo političkih aktera u crnogorskom parlamentu, logično je očekivati da se odgovornost za postizanje kompromisa nalazi na političkim partijama koje participiraju u parlamentarnom životu Crne Gore. Međutim, kako ovo pitanje prevazilazi vremensku dimenziju jednog skupštinskog mandata, bilo bi izuzetno značajno da se u rješavanje ovog problema uključe manjinski savjeti i drugi akteri koji tvore političko-pravni okvir države. Ovo tim prije ako se ima u vidu da neka dosadašnja politička rješenja nijesu izdržala probu vremena, da se shodno političkim i drugim afinitetima konstituišu pojedinačni izuzeci, te da se Romska manjina u kontinuitetu izjašnjava kao diskriminisana zbog nedostatka zastupljenosti u parlamentu. Pri tome ne treba previdjeti činjenicu da, bez obzira na ustavni princip u Crnoj Gori, još uvijek postoje razmišljanja prema kojima afirmativna akcija nije adekvatno rješenje za parlamentarizam u Crnoj Gori. Naravno, u ovom trenutku su takve pozicije neodržive u odnosu na postojeći ustavni poredak.

Zakon o izboru poslanika i odbornika kod izbora člana stalnog sastava Državne izborne komisije imenuje se i jedan predstavnik političke partije, odnosno podnosioc izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, koja je na prethodnim izborima dobile najveći broj glasova, a njegov zamjenik treba da bude pripadnik nekog drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice.

Zakon predviđa izuzetak kod broja kandidata na izbornoj listi za izbor poslanika koju podnose grupe birača ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, kojih može biti najmanje 1/3 (dvije trećine za ostale grupe i stranke), a najviše onoliko kandidata koliko se bira.

Izborna lista za izbor odbornika, odnosno poslanika može biti utvrđena ako je svojim potpisima podrži najmanje 0,8 % birača od broja birača u izbornoj jedinici, računajući prema podacima o broju birača sa izbora koji su prethodili odluci za raspisivanje izbora, bez obzira da li se radi o izborima za predsjednika Crne Gore ili o izborima za Skupštinu. Izuzetno od ove odredbe, za političke partije ili grupe birača koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, izborna lista za izbor odbornika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 150 birača, odnosno za izbor poslanika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 1.000 birača, a koriste preferencijalni tretman iz člana 94 ovog zakona.

U opštinama u kojima je na prethodnim izborima odbornički mandat vrijedio jednako ili manje od 150 glasova, izborna lista za izbor odbornika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži onaj broj birača koji je za jedan manji u odnosu na broj glasova koliko je na prethodnim izborima za odnosnu skupštinu opštine vrijedio jedan odbornički mandat.

Izborna lista za izbor poslanika koja predstavlja manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu sa učešćem u ukupnom stanovništvu Crne Gore do 2% prema rezultatima posljednjeg popisa može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 300 birača.

Za razliku od opšteg pravila, ovaj Zakon predviđa izuzetak za političke partije ili grupe birača koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu. Naime, izborna lista za

izbor odbornika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 150 birača, odnosno za izbor poslanika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 1.000 birača, koji koriste posebno pravo iz člana 94 stav 2 ovog zakona. U opštinama u kojima je na prethodnim izborima odbornički mandat vrijedio jednako ili manje od 150 glasova, izborna lista za izbor odbornika može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži onaj broj birača koji je za jedan manji u odnosu na broj glasova koliko je na prethodnim izborima za odnosnu skupštinu opštine vrijedio jedan odbornički mandat.

Izborna lista za izbor poslanika koja predstavlja manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu sa učešćem u ukupnom stanovništvu Crne Gore do 2% prema rezultatima posljednjeg popisa može biti utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 300 birača.

U raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici. Izuzetno:

- 1) izborne liste za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste, u slučaju da nijedna od njih ne ispuní prednji uslov, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stižu pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna - zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata;
- 2) u slučaju da nijedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne ispuní navedene uslove, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiže pravo na jedan poslanički mandat;
- 3) izborne liste za izbor odbornika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste, u slučaju da nijedna od njih ne ispuní uslov, stižu pravo na učešće u raspodjeli mandata pojedinačno, sa dobijenim brojem važećih glasova.

Navedeni preferencijalni tretman koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Pravo iz navedene tačke 3 koriste izborne liste pripadnika određenog-istog manjinskog naroda, odnosno određene-iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva na državnom nivou i sa učešćem od 1,5% do 15% od ukupnog stanovništva na teritoriji opštine, Glavnog grada, odnosno Prijestonice, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Učešće izborne liste pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice u predizornoj koaliciji sa izbornim listama pripadnika drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice ili izbornim listama političkih stranaka ili grupa građana koje ne koriste pravo ne isključuje drugim podnosiocima izbornih lista tog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice isto pravo.

Na posljednjim parlamentarnim izborima održanim 30. avgusta 2020. godine, od ukupno 81 mandata, Bošnjačka stranka je osvojila tri mandata, i po jedan mandat Albanska lista „Nik Deljošaj- Genci Nimanbegu" i koalicija „Jedonoglasno". Poređujući broj mandata manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sa izbora 2020. i 2016, podaci ukazuju da je za jedan mandat više ostvaren 2020. nego 2016. godine. Međutim, po prvi put hrvatska manjina nema svog predstavnika u nacionalnom parlamentu Crne Gore.

Za razliku od 41. Vlade Crne Gore u kojoj je od 24 člana Vlade, 8 pripadalo manjinskih naroda što predstavlja trećinu od ukupnog broja predstavnika izvršne vlasti, u 42. Vladi Crne Gore nije bilo nijednog predstavnika manjinskih naroda. Početkom godine, imenovana je 43. Vlada Crne Gore u kojoj učestvuju i predstavnici manjina u kojoj je preko 25% pripadnika manjinskih naroda.

Kako je i prepoznato Strategijom za socijalnu inkluziju Roma i Egipćan, .Ustav Crne Gore¹⁰⁸ ne prepoznaje Rome i Egipćane kao nacionalnu manjinu, već ih tretira kao “druge manjinska zajednice”. Takođe, ni Zakon o izboru odbornika i poslanika¹⁰⁹ ne prepoznaje institut afirmativne akcije za pripadnike romske i egipćanske zajednice. Važno pitanje koje se postavlja jeste pitanje političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori u svijetlu odredbi navedenog zakona, posebno u odnosu na etničke zajednice približno iste brojnosti kao i romska i egipćanska zajednica, u pogledu primjene afirmativne akcije kroz sniženje izbornog cenzusa od 0.35% za ulazak u nacionalnu i lokalne parlamente. S tim u vezi, treći operativni cilj ove strategije je povećati nivo političke participacije i zastupljenosti romske i egipćanske zajednice u procesu izrade, sprovođenja i monitoringa javnih politika kroz izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika u cilju definisanja cenzusa za političke predstavnike za 0,35% do 2023, pored segmenta edukacije i osnaživanja ovih predstavnika.

Kada se govori o savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, koja se osnivaju u skladu sa članom 33 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, njihovoj učešće u svim društvenim sferama je veoma važno za potpuno uživanje sloboda i korišćenje prava koja su Ustavom i zakonima zajemčena. S tim u vezi na osnovu člana 35 ovog zakona, propisano je da savjet:

- predstavlja i zastupa manjinske narode i druge manjinske nacionalne zajednice;
- podnosi predlog državnim organima, organima lokalne uprave i javnim službama za unapređenje i razvoj prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika;
- podnosi inicijativu predsjedniku Crne Gore da zakon kojim se narušavaju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika ne proglasi;
- učestvuje u planiranju i osnivanju vaspitno-obrazovnih institucija;

¹⁰⁸Preambula Ustava Crne Gore prepoznaje kao narode i nacionalne manjine u Crnoj Gori, Crnogorce, Srbe, Bošnjake, Albance, Muslimane, Hrvate, dok su Romi i Egipćani svrstani u kategoriju "drugi".

¹⁰⁹ Zakon o izboru odbornika i poslanika (Službeni list Crne Gore, br. 16/2000, 10/2018, 109/2020)

- daje mišljenje na predmetne programe koji izražavaju posebnost manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- predlaže upis određenog broja studenata na ustanove visokog obrazovanja u Crnoj Gori;
- pokreće inicijativu za izmjenu propisa i drugih akata kojima se uređuju prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- vrši i druge poslove u skladu sa ovim zakonom.

Takođe se propisuje da o pitanjima o kojima raspravljaju organi državne vlasti i javne službe, a tiču se prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, ostvaruje se potrebna saradnja sa Savjetom, radi izgradnje međusobnog povjerenja. Državni i drugi organi su u obavezi da u roku od 30 dana od dana pokretanja inicijative ili zahtjeva obavijeste Savjet o preduzetim mjerama.

U skladu sa propisima u Crnoj Gori postoje Albanski nacionalni savjet u Crnoj Gori, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Savjet Muslimanskog naroda u Crnoj Gori, Romski savjet, Hrvatski savjet u Crnoj Gori i Srpski nacionalni savjet.

ČLAN 16

Članice će se uzdržati od mjera koje mijenjaju odnos stanovništva u oblastima naseljenim pripadnicima nacionalnih manjina a koje imaju za cilj ograničavanje prava i sloboda koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji.

Član 39 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisuje da je zabranjeno je preduzimanje mjera i aktivnosti kojim bi se promjenila struktura stanovništva na područjima na kojima žive pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, a imaju za cilj ograničavanje zakonskih prava i sloboda.

Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore¹¹⁰ uređuju se teritorijalna organizacija Crne Gore, uslovi, način i postupak teritorijalnog organizovanja i druga pitanja od značaja za teritorijalnu organizaciju. Teritorija jedinice lokalne samouprave i naziv opštine mogu se mijenjati u skladu sa ovim zakonom.

Članom 15 propisuje se da se nova opština se može osnovati na teritoriji koja predstavlja prirodnu i geografsku cjelinu, kao i ekonomski povezan prostor sa sjedištem opštine kao gravitacionim centrom.

Teritorijalna promjena vrši se radi podsticanja ekonomskog razvoja određenog područja, pružanja višeg nivoa usluga, kao i efikasnijeg vršenja poslova u cilju zadovoljenja potreba lokalnog stanovništva i privrednih subjekata na području opštine. Iste ne smiju ugroziti

¹¹⁰ "Službeni list CG", br. 54/2011, 26/2012, 27/2013, 62/2013, 12/2014, 3/2016, 31/2017 i 86/2018 - Odluka US CG.

ekonomski razvoj nekog područja niti kapacitet opština da uspješno vrše svoje funkcije. (član 18)

Član 19 definiše kriterijume na osnovu kojih se može vršiti teritorijalna promjena, te pored člana 15 obuhvata i pokazatelje efekata teritorijalne promjene koja se inicira (ekonomskih, demografskih, prostornih i drugih), kao i fiskalnog kapaciteta opština i područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena.

Inicijativu za teritorijalnu promjenu mogu podnijeti:

- 1) najmanje 30% građana koji imaju biračko pravo sa područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena;
- 2) skupština opštine;
- 3) predsjednik opštine.

Uz inicijativu je neophodno podnijeti i studiju o opravdanosti promjene, kojom se iskazuje opravdanost teritorijalne promjene o ispunjenosti gorenavedenih kriterijuma kao i procjenu organizacionih, kadrovskih i tehničkih mogućnosti. Sadržaj i metodologiju izrade studije propisuje ministarstvo nadležno za poslove lokalne samouprave (članovi 22-25). Nadalje, zakon propisuje: da inicijativu sa studijom podnosilac dostavlja Ministarstvu radi davanja mišljenja koje se odnosi na ispunjavanje formalno pravnih pretpostavki (čl. 26 stav 1); da su skupština, odnosno skupštine opštine dužne da se o podnijetoj inicijativi izjasne u roku od 30 dana od dana dostavljanja (čl. 27 stav 2); da radi prethodnog izjašnjavanja građana o teritorijalnoj promjeni skupština opštine raspisuje za jedinicu lokalne samouprave referendum (konsultativni referendum), čiji se rezultati iskazuju za teritoriju opštine, a u slučaju podjele ili promjene granica i na područje na koje se teritorijalna promjena odnosi (čl. 29 st. 1 i 4); da radi ocjenjivanja ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, Vlada obrazuje Komisiju u roku od 15 dana, od dana prijema rezultata referenduma, koja dostavlja Vladi mišljenje o ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, u roku od 30 dana od dana obrazovanja (čl. 30 st. 1 i 5); da odluku o inicijativi, nakon sprovedenog postupka donosi Vlada, koja, ukoliko prihvati inicijativu utvrđuje predlog zakona, u roku od 30 dana od dana donošenja odluke (čl. 31 st. 1 i 2); da, ukoliko je predlagač zakona poslanik ili najmanje 6 000 birača, iz predlog zakona se dostavlja i studija, koja se dostavlja Vladi na dalju proceduru u skladu sa zakonom, a nakon dobijanja mišljenja od Vlade, Skupština odlučuje o predlogu zakona.

Pravilnik o sadržaju i metodologiji izrade studije o opravdanosti teritorijane promjene („Službeni list CG“, broj 15/12), bliže reguliše sadržaj i metodologiju izrade studije o teritorijalnoj opravdanosti teritorijalne promjene, koja, sadrži uvod, analizu postojećeg stanja, analizu fiskalnog kapaciteta, parametre mogućeg razvoja, SWOT analizu i korišćene izvore podataka.

Navedene odredbe Zakona su usaglašene sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, koja je ratifikovana 2008. godine („Službeni list CG - Međunarodni ugovori“, br. 5/08), sa Paragrafom 5, kojim je utvrđeno da se promjene granica teritorije na koju se prostire autoritet lokalnih vlasti neće vršiti bez prethodnog konsultovanja zainteresovanih lokalnih zajednica, ukoliko je moguće putem referenduma, ako je to statutom (zakonom) dozvoljeno.

ČLAN 17

1. Članice se obavezuju da ne ometaju pravo pripadnika nacionalnih manjina da osnivaju i održavaju slobodne i miroljubive kontakte izvan granice sa licima koja zakonito borave u drugim državama, posebno onima sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet ili zajedničko kulturno nasljeđe.

2. Članice se obavezuju da ne krše pravo pripadnika nacionalnih manjina da učestvuju u radu nevladinih organizacija, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou.

Ustav u članu 79, tačka 12 daje pravo manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama „da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno-istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja”.

Takođe, članom 31 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da “Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da zasnivaju i održavaju slobodne i miroljubive odnose preko granice sa matičnim državama i sa sunarodnicima koji borave u drugim državama, posebno s onim sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet”.

Zakon precizira ograničenje korišćenja ovog prava samo u slučaju ako se ovo pravo ostvaruje suprotno interesima Crne Gore. Zakon je u obimu prava otišao i korak dalje od Okvirne konvencije, jer dok Okvirna konvencija zahtjeva od država omogućenje slobodnih i miroljubivih kontakata sa licima, odnosno sunarodnicima, u drugim državama, Zakon daje mogućnost i kontakata sa samim državama (s obzirom da su za neke manjine susjedne države i matične države).

Saradnja pripadnika manjina sa državama u okruženju i sa svojim sunarodnicima u Crnoj Gori se ostvaruje intenzivno. Interes Crne Gore su dobrosusjedski odnosi sa svima, pogotovu sa državama u okruženju, tako da Crna Gora ima dinamične odnose sa svojim susjedima. Ova dinamika se ogleda u veoma dobroj komunikaciji na ekonomskom i privrednom, kao i na kulturnom, naučnom i sporstkom planu.

Poslije proglašenja državne nezavisnosti Crne Gore i otvaranja diplomatsko-konzularnih predstavništava, saradnja je još intenzivirana. Pored državne saradnje, uspostavljene su dobre veze i odnosi između udruženja manjina i država, odnosno sunarodnika tih manjina sa okruženjem.

Ustav je zajemčio slobodu udruživanja i djelovanja (član 53), a Zakon o manjinskim pravima i slobodama, u članu 9 definiše da „U cilju očuvanja i razvoja nacionalnog ili etničkog

identiteta, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života”. U finansiranju ovih organizacija učestvuje i Crna Gora, u skladu sa materijalnim mogućnostima.

Članom 22 je definisano da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da se slobodno udružuju, u skladu sa zakonom i načelima međunarodnog prava o slobodi udruživanja. Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici mogu, radi ostvarivanja zajedničkih interesa, sarađivati sa vladinim i nevladinim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Zakon o nevladinim organizacijama daje mogućnost domaćim i/ili stranim fizičkim i/ili pravnim licima da osnuju nevladinu organizaciju ili fondaciju, radi ostvarivanja opštih ciljeva i interesa (čl. 2 i 3). Član udruženja može biti svako lice, pod jednakim uslovima utvrđenim statutom (član 21).

ČLAN 18

1. Članice ugovornice će nastojati da zaključe, gdje je potrebno, bilateralne i multilateralne sporazume sa drugim državama, posebno susjednim, radi osiguravanja zaštite pripadnika nacionalnih manjina koje su u pitanju.

2. Gdje je to potrebno članice će preduzeti mjere za podsticaj prekogranične saradnje.

Ustav u članu 15 definiše da „Crna Gora, na principima i pravilima međunarodnog prava, sarađuje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama”.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama u članu 6 navodi da „Crna Gora s drugim državama zaključuje međunarodne sporazume o zaštiti prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Prilikom zaključivanja međunarodnih sporazuma iz stava 1 ovog člana, Crna Gora će se zalagati da se njima stvaraju i unapređuju uslovi potrebni za održavanje, razvijanje i zaštitu nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta”.

Na osnovu člana 82 stav 1 tač. 2 i 17 i člana 91 stav 2 Ustava Crne Gore, Skupština je donijela Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i Hrvatske manjine u Crnoj Gori, a koji je sačinjen i potpisan od strane predstavnika Vlade Crne Gore i Vlade Republike Hrvatske, dana 14.

januara 2009. godine u Zagrebu, u originalu na crnogorskom i hrvatskom jeziku¹¹¹. U cilju sprovođenja Sporazuma, stranke su formirale Međuvladin mješoviti odbor za sprovođenje Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori (MMO) koji se sastaje naizmjenično kod strana potpisnica Sporazuma.

Posljednja, treća sjednica Međuvladinog mješovitog odbora održana je 27. septembar 2018. u Podgorici. Prethodna, druga sjednica Međuvladinog mješovitog odbora održana je 24. maj 2017. u Zagrebu, dok je prva sjednica održana 28. april 2015. u Podgorici.

Treća sjednica bila je posvećena analizi usvojenih preporuka sa prethodne sjednice, a usklađivana su rješenja za aktuelna pitanja od važnosti za obje manjine. Usaglašeno je, i ovom prilikom, da se obje zemlje ubrajaju u evropski red zemalja koji obezbjeđuju visok nivo manjinskih prava u skladu sa međunarodnim standardima zaštite. Istaknuti su i prijateljski odnosi i uloga Republike Hrvatske na evropskom putu Crne Gore. Sastanku je prisustvovala tadašnja ministarka bez portfelja Marija Vučinović, a prije početka sjednice hrvatsko izaslanstvo na čelu sa državnim sekretarom Zvonkom Milasom je primio tadašnjeg ministra za ljudskih i manjinska prava Mehmeda Zenku.

Na drugoj sjednici Međuvladinog mješovitog odbora usvojen je i potpisan zapisnik u kojem se nalaze zajedničke i pojedinačne preporuke. Usvoje preporuke se odnose na zastupljenost manjina na državnom, županijskom i lokalnom nivou, kao i u tijela uprave, povrat imovine, obrazovanje i informisanje na maternjem jeziku i pismu, službena upotreba jezika i pisma, zaštita kulturne baštine. Vlade obje zemlje su donijele Zaključak kojim se prihvataju preporuke donesene na ovoj sjednici.

ČLAN 19

Članice se obavezuju da poštuju i da sprovode načela sadržana u ovoj Okvirnoj konvenciji i da, gdje je potrebno, unesu samo ona ograničenja, restrikcije ili ukidanja utvrđena međunarodnim pravnim instrumentima, posebno Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, u mjeri u kojoj su od značaja za prava i slobode koji proizilaze iz pomenutih načela.

U pravnom sistemu Crne Gore postoje ograničenja ljudskih prava i sloboda i ta ograničenja i derogacija pojedinih prava su u skladu sa relevantnim međunarodno-pravnim dokumentima. Opšti osnov za ograničavanje ljudskih prava i sloboda je poštovanje sloboda i prava drugih (član 6 stav 3 Ustava), a granice sloboda su definisane članom 10 Ustava: “U Crnoj Gori

¹¹¹ Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i Hrvatske manjine u Crnoj Gori, dostupan na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2005_04_3_25.html

slobodno je sve što Ustavom i zakonom nije zabranjeno. Svako je obavezan da se pridržava Ustava i zakona”.

Zajemčena ljudska prava i slobode mogu se ograničiti samo zakonom u obimu koji dopušta Ustav i međunarodno pravni standardi, u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno. Ograničenja se ne smiju uvoditi u druge svrhe osim onih radi kojih su propisana. Za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja može se ograničiti ostvarivanje pojedinih ljudskih prava i sloboda, samo u obimu u kojem je to neophodno da bi se ostvarila svrha ograničenja. Ne smiju se uvoditi ograničenja po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva.

Prema odredbama člana 25 Ustava, ne mogu se ograničiti prava na: život; pravni lijek i pravnu pomoć; dostojanstvo i poštovanje ličnosti; pravično i javno suđenje i načelo zakonitosti; pretpostavka nevinosti; pravo na odbranu; naknadu štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu; slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; zaključenje braka. Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti; diskriminacije; ponovnog suđenja i osude za isto krivičnodjelo; nasilne asimilacije. Mjere ograničenja mogu se uvoditi najduže za vrijeme dok traje ratno ili vanredno stanje.

